

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISK TIDSSKRIFT,

Femte Række,

udgivet

af

den danske historiske Forening,

ved dens Bestyrelse.

Rodigeret

af

C. F. Bricka,

Foreningens Sekretær.

Femte Bind.

Kjøbenhavn.

I n d h o l d.

	Side
I. Eggert Frille. Et Bidrag til Unionstidens Historie. Af Dr. phil. W. Møllerup	1.
II. Blidemestore, Balistarii og Værkmestere i Kjøbenhavn ca. 1375—1550. Af Oberstlieutenant Otto Blom	64.
III. Om en hidtil ukjendt Prinsesse af det danske Kongehus. Af Dr. phil. W. Møllerup	88.
IV. Et Par Erindringer fra Christian VIII's Tid. Af Gehejmekonferentsraad, Dr. jur. & phil. J. N. Madvig	98.
V. Sønderjyllands Indlemmelse i den danske Krone 1721. Af Gehejmearkivar A. D. Jørgensen	117.
VI. Om danske og norske indfødte Soldater som Hjælpetropper i fremmed Krigstjeneste under Christian V og Frederik IV. Af Professor, Dr. phil. E. Holm	256.
VII. Bidrag til Familien Rosenkrantz's Historie i det 16. Aarhundredes sidste Halvdel. Af Overlærer, Dr. phil. A. Heise . I. Svogrene Peder Bilde, Sten Rosensparre og Peder Oxe samt deres Hustruer.	279.
(Peder Bilde til Svanholm og Birgitte Rosenkrantz til Øster-Vallo. S. 280. Sten Rosensparre til Skarholt og Mette Rosenkrantz Olufsdatter til Vester-Vallo. S. 301. Peder Oxes Ungdom, Stigen, Fald og Gjenoprejsning. S. 334. Peder Oxe efter Landflygtigheden. S. 370. Mette Rosenkrantz i Enkestand. S. 420. Peder Bildes og Birgitte Rosenkrantz's sidste Leveaar. S. 435.)	
III. Til hvilken Æt hørte Niels Ebbesøn? En genealogisk Undersøgelse af Arkivassistent Thlset	443.
IX. Om Fodfolkets Udrustning i de danske Hære under Frederik II. Af Oberst Emil Madsen	489.
X. Danmarks Folkemængde i Valdemar Sejrs Tid. Af Professor, Dr. phil. Kr. Erslev . (Med en Tavle.)	516.
XI. Landmilitisen og Stavnsbaandet. En Undersøgelse af Etatsraad, Godsforvalter O. F. C. Rasmussen	572.
XII. Endnu et Par Ord om Frederik IV's Forhold til den danske Bondestand. Af Professor, Dr. phil. E. Holm	598.

Litteratur og Kritik.

Side

1. Fortegnelse over fremmed historisk Litteratur vedrørende Danmarks Historie for Aaret 1883. Af Dr. phil. **W. Møllerup**. 244.
2. Fortegnelse over dansk historisk Litteratur vedrørende Danmarks Historie for Aaret 1884. Af Dr. phil. **W. Møllerup**. . . . 475.
3. C. Bruun: Gunde Rosenkrantz. Anmeldt af Biblioteksassistent, Dr. phil. **J. A. Fridericia**. 623.
4. L Daae: Om Humanisten og Satirikeren Johan Lauremberg. Anmeldt af Sognepræst, Dr. phil. **H. F. Rørdam**. 640.
5. J. Paludan: Det høiere Skolevæsen i Danmark, Norge og Sverig. Anmeldt af Bibliotheksassistent **S. M. Gjellerup**. . . . 648.

Smaaestykker.

1. Et spansk-nederlandsk Gesandtskab i Danmark 1594. Ved Arkivassistent **C. F. Bricka**. 661.
2. Bidrag til Gosmer Sogns Fortidshistorie. Af Arkivassistent **Thiset**. 672.

-
- Rettelser 692.
- Navneregister 693.
- Udsigt over den danske historiske Forenings Regnskab for Aaret 1884 og Virksomhed i Aarene 1884 og 1885 722.
- Fortegnelse over den danske historiske Forenings Medlemmer (i November 1885). 724.
- Den danske historiske Forenings Vedtægter 743.
-

Eggert Frille.

Et Bidrag til Unionstidens Historie

af

W. Møllerup.

Unionskampene i det 15de Aarhundrede bære overalt Præg af den fremherskende Slægtfølelse og de mangfoldige Særinteresser, som røre sig i Tiden. Især gjælder dette Tidsrummet før Slaget paa Brunkebjerg, hvor de nationale Modsætninger endnu ikke havde klaret sig saa skarpt ud fra hverandre, som Tilfældet blev efter dette Unionens Vendepunkt. Slægtskabsforbindelserne imellem den svenske og danske Adel bidroge især i høj Grad til at gjøre Partiforholdene uklare og til at skabe indviklede og farefulde Situationer, som for enkelte Slægter endog bleve skæbnesvangre. For ingen gjælder dette i højere Grad end for de berømte 9 Axelssønners, som først senere antog Familienavnet Thot. Fra at have været Danmarks mest indflydelsesrige Slægt synker den i dette Land ned til at blive en Slægt af anden Rang, medens den i Sverig gaar en smuk og rig Fremtid i Møde. Den Mand, hvis Navn er nævnet i Overskriften, hørte ikke til en Familie, hvis Medlemmer allerede havde indskrevet deres Navn i Historien. Han var en «homo novus»; ved egen Kraft og Dygtighed svang han sig op til at indtage en fremragende Plads

blandt Landets Stormænd. Da blev han indviklet i den skæbnesvangre Kamp, som Axelssønnerne rejste imod Kong Christiern I; han knyttede sin Skæbne til deres, og Thotternes Fald førte hans Undergang med sig. Navnet Frille, som før hans Tid knap havde været kjendt, sank atter tilbage i Mørket, og kort efter Aarhundredets Udgang forsvinder det for bestandig. Vi skulle i det Følgende søge at gjenopfriske Mindet om denne mærkelige Mand, hvis Liv og Færd er et ikke uvigtigt Blad i Fædrelandets Historie.

1.

I nogle løst henkastede Optegnelser af Anders Sørensen Vedel findes følgende gaadefulde Vers:

- «Herr Eggert Frilde
- «Hand gjorde ilde,
- «Hand drog til Stralsund
- «Oc skadde Danmark M (o: 1000) Pund.
- «Tu autem for skind (!)
- «Miserere klipping.

De eodem, [der] hand hæfde Voringborg Slot:

- «Siden Barnmoss øll lærte rostocker maal,
- «Fick de paa Voringborg mager kaal»¹⁾.

Det er nu umuligt med Sikkerhed at udtale sig om, hvortil disse Smædevers sigte²⁾. Men de vise, at der endnu i Slutningen af det 16de Aarhundrede har været bevaret

¹⁾ Rørdam, Monum. hist. Dan. II. 181.

²⁾ Det er kun en Gising, hvis man vilde antage, at der sigtedes til det uheldige Tog til Stralsund, som paa Dronning Filippas Foranstaltning blev foretaget Aar 1429. Eggert Frille har — saavidt bekjendt — aldrig været Hovedsmand paa Vordingborg; men muligvis er det en Forvexling med Urbirk (Oregaard og -Birk i Fyn), hvormed han var forlenet.

en Tradition om en Mand, hvis Navn næppe nævnes i samtidige Krøniker, men som dog ikke kan have været en ganske ubetydelig Personlighed, siden man endnu over hundrede Aar efter hans Død mindedes karakteristiske Træk af hans Levnet. Men tie Krønikerne, saa tale Aktstykker og Breve. I Hundreder af saadanne findes hans Navn, snart som Udsteder, snart som Modtager, hyppig kun som Vidne eller endog kun nævnt. Det er paa disse hidtil tildels utrykte Breve, at en Fremstilling af hans Liv maa bygges, og det turde da vise sig, at Traditionen i dette Tilfælde har havt gode Grunde at støtte sig til.

Slægten Frille nedstammer fra Sønderjylland. I Aaret 1334 tildelte Hertug Valdemar Frille Hakonssøn i Sønderborg Adelsrettigheder¹). Igjennem Sønnen Christiern Frillevssøn blev Familien hjemmehørende i Nørrejylland. Han erhvervede sig Besiddelser i Omegnen af Ribe, og omtrent ved Aar 1369 bosatte han sig i selve Staden, hvortil han og hans Slægt siden vare knyttede med stærke Baand. Christiern Frillevssøn synes at have været en snild og energisk Person, der med Held har forstaaet at benytte sig af de vanskelige politiske Forhold i Slutningen af Valdemar Atterdags og Begyndelsen af Dronning Margrethes Regering til at skaffe sig en ikke ringe Indflydelse, saavel i som udenfor Staden Ribe, samt en betydelig Formue²). Han var to Gange gift, sidste Gang med Ermegaard Altena af en i Fyn indvandret holstensk Slægt. Han døde 1418 og efterlod sig et talrigt Afkom. Af første Ægte-

¹) Suhm, Hist. af Danmark XII. 394. Mag. f. dansk Adelshist. I. 122.

²) Kinch, Ribe Byes Hist. indtil Reform. S. 282 ff., hvor der findes samlet Efterretninger om Christiern Frillevssøn.

skab vare Sønerne Frille, sandsynligvis bosat i Ribe, Hagen eller Hakon, som antagelig ved Aaret 1425 drog over til Finland og dér blev Stamfader for en talrig og anset Familie, samt Clavs Christiernssøn, Ærkedegn i Ribe¹). En Datter Hilleborg blev gift med den mægtige Lensmand paa Hindsgavl, Berneke Skinkel, en anden Datter, Kirstine, med et Medlem af den dengang meget ansete Slægt van Hagen. Af andet Ægteskab vare Sønerne Eggert og Johan, den første opkaldt efter sin Morfader Eggert Altena, og Datteren Tale. Flere af disse Brødre, især Clavs og Johan, vare ansete og indflydelsesrige Mænd. Det er dog kun én af de yngste, som har kastet særlig Glans over Navnet: Eggert Christiernssøn, sædvanlig kaldet Frille, sandsynligvis en Forkortelse af Navnet Frille.

Eggert Frille er født omkring 1400, Aaret kan ikke angives med Sikkerhed. Han forekommer første Gang tilligemed Broderen Johan og Søsteren Tale i et Dokument fra 1415, hvorved der tilsikredes dem en Gaard i Lunde Herred i Fyn²). Ligesom vi første Gang møde hans Navn i et fynsk Dokument, saaledes ville vi ogsaa herefter finde ham knyttet til denne Landsdel, hvor hans Slægt paa mødrene Side hørte hjemme og hvor han havde nære Familieforbindelser med Skinkelslægten paa Rugaard og den ansete Slægt paa Sandagergaard i Skovby Herred, hvortil Mester Jesper Henrikssøn, Universitetets første Rektor, hørte³). Efter Faderen havde han arvet betydeligt Jorde-

¹) Om denne ansete Mand se Kinch, Ribe Byes Hist. S. 330 ff.

²) Geh. Arch. Lunde Herred Nr. 1.

³) Om ham se Rørdam, Kjøbenhavns Kirker og Klosters S. 101—103. Begge Slægter føre det samme Vaaben, en Stub med to Søblade, se H. Petersen, Danske gejstlige Sigiller Nr. 349. Slægten Brock fører et lignende Vaaben, se A. Thiset i Hist. Tidsskrift 5. Række I. 615—16.

gods i Omegnen af Ribe, men imellem Aarene 1424 og 1431 maa han have taget fast Ophold i Fyn, hvor han før Aaret 1431 har faaet Oregaard og -Birk med Skam Herred i Forlening af Kong Erik af Pommern efter Ridderen Jon Litles Arvinger, hvem han udbetalte Pantessummen. Lenet kaldes sædvanlig Urbirk, og til denne Gaard er hans Navn knyttet. Eggert Frille til Urbirk — saaledes nævnes han af Samtiden lige til sin Død¹).

Omtrent samtidig giftede han sig med Anna Jul, en Datter af den sønderjydske Væbner, Iver Jul. Dette Ægteskab skaffede ham saavel Midler som indflydelsesrige Forbindelser. Svigerfaderen, Iver Jul, var en velstaaende Mand, Ejer af betydelige Godser i Slesvig og Medlem af Kjøbmandsgildet i Flensborg. Igjennem sin Hustru blev Eggert Frille beslægtet med Familierne Limbæk, Krummedige, Bryske og Mandrup. Hans Svoger var den ansete Ridder Niels Mandrup til Barritskov ved Vejle, som var gift med Beate Jul. Eggert Frille har upaatvivlelig forstaaet den Kunst at benytte sig af sine Familieforbindelser til at skaffe sig Velstand og Indflydelse. Hans Svigerfaders Broder Thomas Jul til Krogsbølle i Fyn synes snart at være kommet i fuldstændigt pekuniært Afhængighedsforhold af ham. Allerede 1431 maatte han sælge Eggert Frille noget Gods i Skam Herred og samtidig forpligte sig til at lade ham have Forkjøbsret til sit Gods i Krogsbølle og andetsteds i Fyn. Inden faa Aar er det da ogsaa lykkedes denne at komme i Besiddelse af alt Thomas

¹) 1 Novbr. 1424 er han bosat i Ribe og kaldes „beskøden Mand Eggert Christiensen“. Geh. Arch. Hvidding Herred Nr. 2. 1431, 25 April nævnes han første Gang Høvedsmand paa Urbirk. Skam Herred Nr. 6. At han har faaet Lenet efter Jon Litles Arvinger, siges i Kong Christierns Stadfæstelse af Pantelenet.

Juls Gods i Fyn, «hvor det laa eller findes kunde»¹⁾. Da Thomas Jul 1444 døde i Flensborg, udstedte Magistraten i denne By et Vidnesbyrd om, at han for sin Nødtørftheds Skyld og ikke paa Grund af overdaadig Levemaade eller uredelig Vandel havde maattet sælge og pantsætte sine Ejendomme²⁾.

Saaledes som Eggert Frille har begyndt, fortsætter han. Et stort Antal Kjøbebreve, Pantebreve, Gjældsbreve vidne om hans utrættelige Evne til at gjøre sine rede Midler frugtbringende. Det er et ikke uvæsentligt Træk til Bedømmelsen af hans Virksomhed i denne Retning, at de samme Skyldnere jævnlig komme igjen, stadig med forhøjede Laan og større Panter, indtil det til Slutning gaar dem, som det gik Thomas Jul. Hvad han éngang har faaet fast Tag i, det slipper han ikke igjen. Det lykkes ham da ogsaa lidt efter lidt at sikre sig en fast Grundvold og en sikker Plads i Rækken af de fynske Stormænd, blandt hvilke han snart ved sin Deltagelse i Tidens store politiske Begivenheder skulde komme til at spille en Førers Rolle³⁾.

Som politisk Person optræder Eggert Frille første Gang 1435. Hans Navn findes under det bekjendte Forlig i Stockholm den 14de Oktober 1435 mellem Kong Erik og det svenske Rigsraad⁴⁾. I Følge den svenske Rimkrønike led-sagede han Erik af Pommern paa Tilbagerejsen gennem

¹⁾ Geh. Arch. Skam Herred Nr. 6 og 7. St. Kgl. Bibl. Danske Adels Breve Fasc. 12. Smlgn. Vedel Simonsen, Bidrag til Rugaards Hist. I, 2. S. 7 og Vedel Simonsen, Odense Byes Hist I, 2. S. 123—24.

²⁾ Sejdelin, Diplomatar. Flensborg. I. 511.

³⁾ Denne Side af Eggert Frilles Virksomhed vil blive behandlet særskilt i en genealogisk Opsats over Slægten Frille.

⁴⁾ Hvitfeldt, Danm. Riges Krøn. S. 785. Han maatte her laane 60 Mark af Herman van Hagen. Optegnelser af Anna Jul i Danske Adels Breve Fasc. 12, Nr. 157.

Skjærene, hvor Kongen siges at have udøvet forskjellige Grusomheder, der Aaret efter fremkaldte et nyt Oprør i Sverig. Om det er ham eller Kongen, der paa Rogöfjärd skal have mistet et Skib med meget Gods, er ikke ganske klart¹⁾. Det Sammenhæng, i hvilket Rimkrøniken nævner ham, viser, at han dengang maa have staaet i Yndest hos Kong Erik. Kun to Aar efter finde vi ham imidlertid indviklet i en tilsyneladende højst kompromitterende Sag, hvis Følger skulde føre ham over i det mod Kongen fjendtlig sindede danske Adelsparti. For saa vidt som han overhovedet hidtil havde taget noget fast Parti, tør han vel nærmest paa Grund af sine Slægtskabsforhold have været henregnet til det kongeligsindede Parti. I alle Tilfælde giver et Landstingsvidne ham Vidnesbyrd for, at han, medens Kongen var fraværende fra Land og Rige, havde været dennes tro Mand, «saa at ham burde ske Tak af Kongen og hver Dannemand»²⁾.

I Begyndelsen af Marts Maaned 1438 blev Eggert Frille, paa Tilbagereisen fra et Besøg i Flensborg hos Hertug Adolf, kastet i Fængsel, sandsynligvis paa Tranekjær Slot³⁾, under Paaskud af, at han i Flensborg skulde have talt «paa Kongens og Rigets Værste» med Hertug Adolf⁴⁾. Det var i denne Vinter, at Kong Erik havde gjort det sidste mislykkede Forsøg paa at formaa Rigsraadet til at vælge hans Fætter Hertug Bugislav til Tronfølger⁵⁾. Under den Uro og gjensidige Misstemning, som Forhandlingerne

¹⁾ G. E. Klemming, Svenska medeltidens rim-krönikor II. 66, vers 1922: «En dän fulde hanom, heet Eggerd Frilla.»

²⁾ Geh. Arch. Adelige Friheder 5, Fasc. 15 a. Smlgn. Vedel Simonson, Odense Byes Hist. I, 2. S. 124.

³⁾ De to Mænd, som fængslede ham, Mathias Jenssøn og Heurik Pors, hørte bogge hjemme paa Langeland.

⁴⁾ Sejdelin, Diplomatær. Flensborg. I. 473—74.

⁵⁾ G. v. d. Ropp, Zur deutsch-skandinavischen Geschichte S. 66 ff.

herom selvfølgelig maatte fremkalde, har Kongens Mistanke vel særlig været rettet imod den farlige Nabo mod Syd, Hertug Adolf. Om Kong Eriks Frygt har været berettiget, om der fandt hemmelige Aftaler Sted mellem Hertugen og Rigsraadet, og om Eggert Frille var Mellemmanden, derom vide vi Intet. Det er derimod sikkert, at Eggert Frille selv havde ikke ringe Interesser at varetage i Hertugdømmet. Hans Svigerfader Iver Jul havde efterladt betydeligt Gods, som nu tilfaldt hans to Døtre Anna og Beate¹⁾. Ogsaa han selv har havt Arvegods i Sønderjylland, som Hertugen ikke vilde tillade ham at benytte. For at ordne disse Forhold havde Eggert — efter eget Sigende — den 3dje Marts været i Flensborg, men kun faaet et afvisende Svar. Hertugen vilde kun indrømme ham og andre Danske deres Ejendomme, for saa vidt som ogsaa han og hans Undersaatter fik, hvad de gjorde Fordring paa og mente at have Ret til, men som Kong Erik hidtil havde forholdt dem²⁾.

Rigsraadet, som dengang var forsamlet i Nyborg, klagede strax til Kongen over den mod Eggert Frille udøvede Vold og forespurgte om Grunden til hans Fængsling. Kongen svarede undvigende, at han ikke kjendte noget til Sagen, før Matthias Jenssøn og Henrik Pors underrettede ham derom. Forøvrigt udbad han sig Raadets Betænkning om, hvad han burde gjøre i en Sag, som havde saa stor Betydning saavel for ham som for dem alle³⁾.

¹⁾ I Optegnelser af Anna Jul findes følgende: •700 lybske Mark tog Eggert op i Odense af Eggert Boossen, Borgemester i Flensborg, som vi solgte vort Arvegods for. Danske Adels Breve Fasc. 12, Nr. 157.

²⁾ Sejdelin, Diplomatar. Flensborg. I. 474.

³⁾ Kong Erik til det i Nyborg forsamlede Raad. Niköping, crastino annunciacionis 1438 (2⁶/₃). Geh. Arch. Personalia, Frille.

At Fængslingen skulde være sket uden Kongens Vidende, lyder dog altfor utroligt. Naar Talen var om Forholdet til Hertug Adolf, var Erik ikke til at spøge med, og enhver nok saa ringe Tilnærmelse til denne fra nogen dansk Mands Side maatte ufejlbarlig vække hans Mistanke. Imidlertid kom Eggert Frille snart paa fri Fod, og i den følgende Tid finde vi ham i travl Virksomhed med at modbevise Beskyldningerne. Allerede i Begyndelsen af Maj Maaned har han formaaet Hertug Adolf og Biskop Nicolavs af Slesvig til at give deres Ord paa, at han kun havde været i Flensborg for at bede Hertugen tilbagegive ham hans Gods i Sønderjylland¹⁾. Samtidig fik han en Æresoprejsning paa Fynbo Landsting: Ingeninde havde han været «paa Kongens Værste» eller gjort denne «noget Overfang», men trofast havde han varetaget sin Konges Interesser paa Thinge og overalt, hvor han kunde²⁾. Da Spændingen mellem Kongen og Rigsraadet i Løbet af Sommeren blev stærkere, især efter Kongens Afrejse til Gotland, indskød han paa ny i Oktober 1438 sin Sag for det i Korsør forsamlede Rigsraad. Paa dets Opfordring stævnedes han da paa tre Thing de to Mænd, som havde ladet ham kaste i Fængsel, til at staa til Rette og forsvare deres Handling. Da ingen mødte, stod han selv frem paa Fynbo Landsting den 22de November 1438 og med oprakt Finger erklærede han: «Saa sandt hjælpe mig Gud og alle hellige Mænd, nu i Fasten, da jeg var i Flensborg for at tale med Hertug Adolf og hans Raad, da var det ej paa min Herre Konges og Rigets Værste,

¹⁾ Sejdelin, Diplomatar. Flensborg. I. 473—75.

²⁾ Fynbo Landstingsvidne af 10 Maj 1438 i Geh. Arch. Adelige Friheder 5, Fasc. 15 a. Smlgn. Vedel Simonsen, Odense Byes Hist. I, 2. S. 124.

og ej heller paa nogen Mands Værste, som i disse Riger bor, og ej andetsteds paa Danmarks Værste, hvor jeg haver været i Aar.» Sammen med ham svore 11 fynske Adelsmænd og derefter paa ny tre Adelsmænd, hvoriblandt Eggerts Broder Johan Frille, at de alle havde svoret en ren og skær Ed. Til Slutning erklærede to «Thinghvervinger», at Eden var ren og fast, som «vor Ret udviser»¹⁾. — Men Eggert Frille glemte ikke de Mænd, der havde voldet ham denne Fortrød. Fem Aar efter har han paa Landemødet i Odense rejst Anklage imod Matthias Jenssøn og hans Broder, «fordi de førte Avindskjold mod deres rette Herre og Riget», og faaet deres Gods tildømt Kronen²⁾. Og endnu 17 Aar efter maatte Henrik Porses Enke og Arvinger pantsætte deres Ejendom paa Langeland til Eggert Frille³⁾.

Om ikke tidligere saa har Eggert Frille i alt Fald ved denne Lejlighed vidst at drage Opmærksomheden hen paa sig, og han forstod fra nu af at bevare den. Hans første Optræden havde kastet en Mistanke paa ham, som det ikke var saa let at befri sig for. Rigsraadet havde tilholdt ham «med Ret og Skjel» at befri sig for «det Udsagn, Digt og Skrift», han havde været Gjenstand for; selv har han jo ogsaa vidst at skaffe sig en saa god Opvejsning, som han kunde faa. Men det kan dog ikke nægtes, at han ved sit Besøg hos Hertug Adolf i et saa kritisk Øjeblik, havde bragt sig ind i en tvetydig Stilling. De politiske Forholds videre Udvikling skulde dog snart bevirke, at hvad der havde truet ham med Undergang

¹⁾ Sejdelin, Diplomatar. Flensborg. I. 495—96.

²⁾ Geh. Arch. Criminelle Sager Fasc. 10, Nr. 1.

³⁾ Geh. Arch. Langeland, Sønder Herred Nr. 3. Smlgn. Vedel Simonson, Odense Byes Hist. I, 2. S. 145.

blev en Stige til hans Ophøjelse. Han var fra nu af uigjenkaldelig knyttet til det Parti i den danske Adel, som med Hofmesteren Erik Nielssøn Gyldenstjerne i Spidsen¹⁾ kun saa en Frelse for Riget og det eneste Middel til Unionens Bevarelse i Hertug Christoffer af Bajerns Tronbestigelse.

De begivenhedsrige Aar 1438—1440 ere altfor be- kjendte i deres Hovedtræk til at skulle omtales nærmere her. Vi minde kun om, at Erik af Pommerns Afrejse Sommeren 1438, efter at han tvertimod Rigsraadets be- stemte Indsigelse havde indsat Hertug Bugislav til Regent, allerede maatte nødvendiggjøre overordentlige Forholds- regler fra Rigsraadets Side. Men hertil kom nu den over- hængende Fare, som truede fra Bøndernes Oprør, der med Lynets Hurtighed i Løbet af Sommeren havde fra Sjæl- land udbredt sig over hele Landet og fundet virksomme Støtter hos to saa forbitrede Fjender af hinanden som Kong Erik og Hertug Adolf. Samtidig indehavde Kongens pommerske Fættene store Dele af Smaalandene: Hertug Bugislav Fyn med de tre Hovedslotte, Nyborg, Hindsgavl og Hagenskov, og 4 andre Fættene Slottene Aalholm, Ravnsborg, Tranekjær og Stege. Det truede med en Op- løsningstilstand, som kunde have faaet en sørgelig Lighed med Tilstandene 100 Aar før og senere under Interregnet og Grevefejden. Men denne Gang reddedes Danmark ved Rigsraadets energiske Optræden og dygtige Sammenhold. Hurtig følge dets Beslutninger og Handlinger efter hver- andre: først Tilknytning til det svenske Rigsraad, derpaa Hertug Christoffers Indkaldelse som Rigets Hovedsmand,

¹⁾ Kong Erik siger i sit Forsvarsskrift om Erik Nielssøn: «hand er en aff de hoyeste, som den der med udi Raad oc Gierning er». Hvitfeldt S. 815.

Opsigelsesbrevet til Kong Erik og endelig Forliget med Hertug Adolf, som fik Haderslev og Ærø og Forleningen med Hertugdømmet som Arvelen.

Om Eggert Frilles Deltagelse i disse Begivenheder vide vi kun lidt. Han underskriver i Lübeck den 23de Juni 1439 Adelen og Prælaternes Opsigelsesbrev til Kong Erik; han har ligeledes medundertegnet Forleningsbrevet til Hertug Adolf den 30te April 1440¹⁾. Men det er dog særlig paa Fyn, at han maa have vist Christoffer og Rigsraadet vigtige Tjenester. Her besad endnu i Maj 1440 Hertug Bugislav de tre ovennævnte Slotte, medens Befolkningen var i oprørske Bevægelse; men da vi i Slutningen af Aaret finde Eggert Frille som Hovedsmand paa Hindsgavl Slot, ligger den Formodning nær, at han særlig har medvirket til at faa Befolkningen beroliget og Slottene bragt i Christoffers og Rigsraadets Hænder. Den 30te Oktober 1440 maatte Almuen i Vends Herred afgive den Erklæring til Eggert Frille, deres Hovedsmand, at de aldrig vilde bære Vaaben uden dennes Tilladelse, at de vilde være Kong Christoffer hørige og lydige, betale deres Skatter og aldrig sætte sig op imod deres Hovedsmand paa Hindsgavl²⁾.

Med Indtrædelsen i denne betydningsfulde Stilling begynder Eggert Frilles glimrende politiske Løbebane, og Skridt for Skridt hober Magt og Indflydelse, men tillige en betydelig Virksomhed paa hans Skuldre. Han maa dengang have været en Mand i sin bedste Alder, maaske henved 40 Aar. Endnu havde han ikke opnaaet Ridderværdigheden. Hans Families Adelskab var af en saa ny

¹⁾ Danske Magazin, 3. Række I. 223—26. Hvitfeldt 825—26.

²⁾ Jahn, Danmarks politisk-militaire Historie under Unionskongerne S. 511—13.

Oprindelse, og ingen havde endnu kastet en saadan Glans over Navnet, at dens Medlemmer vare selvskrevne til at træde ind i de Virksomheder, som udelukkende vare forbeholdte Højadelen. Naar det ikke desto mindre nu lykkes Eggert Frille i Løbet af kort Tid at trænge indenfor denne snævre Kreds, maa Grunden dertil vel søges i de Tjenester, han har ydet, men tillige ogsaa i usædvanlige Evner og en ualmindelig virksom Natur. Saavidt man kan skimte gennem de Brudstykker, der ere levnedes os af hin Tids indre Historie, møder der os i ham en fremfor Alt praktisk, handledygtig Natur, skarpsindig, snarraadig, lovkyndig, som dengang vistnok faa. Vi finde ham benyttet i Statsanliggender, hvortil der ikke alene udkrævedes et vist almindeligt Kjendskab til Datidens politiske Forhold¹⁾, men ogsaa diplomatisk Dygtighed, Kjendskab til fremmed og dansk Lovkyndighed, men fremfor Alt Bøjelighed og Smidighed. Disse Egenskaber maa han have besiddet i ualmindelig høj Grad i Forening med en sjælden Evne til at omgaas og forvalte Penge, en Evne, som ogsaa bragte Statens Finansstyrelse i en Række af Aar i hans Hænder. At disse Egenskaber ogsaa sikrede ham en fremragende og indflydelsesrig Stilling blandt hans

¹⁾ Om hans Interesse for og Kjendskab til Historien foreligger et godt Vidnesbyrd. I det Store Kongelige Bibliothek findes en Afskrift af et Manuskript i Folio, som Arne Magnussen har ejet, paa hvis første Blad findes følgende Indskrift: •In dem iare na godes ghebord dusent vierhundert dor na in dem twe vnde veftigesten iare, do let her Eggert Frille, ridder, van Wreberck, houetman to Coppenhauen vnd to Hentzægauel vnd des allersdurchluchtigesten hochgeboren Fursten vnd heren heren Christierns, der ryke Dennemarken etc. konnigk, Cammermeyster etc., desse nagescreuen Croniken beyde van den pawesen vnd van den keyseren vthascryuen. Ny kgl. Saml. 272 Fol. Se Suhm, Nye Samlinger IV. 107 (b), smlgn. III. 132.

nærmeste Standsfæller, er utvivlsomt. Han blev snart Midtpunktet for den Landsdel, hvor han særlig hørte hjemme, og hvortil ogsaa hans Stilling som Lensmand paa Hindsgavl og Urbirk med tilliggende Vends og Skam Herreder berettigede ham. — Men ved Siden heraf en fuldblods Datids Aristokrat, gridsk paa Penge og Gods, hensynsløs i Benyttelsen af sin Magt, overmodig selv imod Landets øverste Myndighed, Kongen. Som Krigsmand har han derimod aldrig udmærket sig; i saa Henseende har han upaatvivlelig staaet tilbage for mange af sine Samtidige og Ligestillede, særlig da for den Mand, der begyndte sin Løbebane samtidig med ham og i meget gjør ham Rangen som Fyns første Stormand stridig, Marsken Clavs Rønnev.

Nu følger hurtig den ene Gunstbevisning efter den anden. Allerede forinden han overtog Styrelsen af Hindsgavl Len, var han bleven Medlem af Rigsraadet¹⁾. I September 1441 bliver han slaaet til Ridder under Kroningshøjtidelighederne i Upsala²⁾. Det følgende Aar bliver Skinkelborg Len i Slesvig lagt til Hindsgavl Slot³⁾. 1443 overtager han i Forening med tre andre Riddere, hvor-

¹⁾ Som Medunderskriver af Forleningsbrevet til Hertug Adolf 30 April 1440 maa han upaatvivlelig dengang have været Medlem af Raadet. Det samme tør derimod ikke sluttes af Opsigelsesbrevet til Erik af Pommern.

²⁾ Dette nævnes ikke udtrykkelig noget Sted, men turde fremgaa deraf, at han den 27 Juli 1441 nævnes som Væbner (Langebeks Diplomatar.) og første Gang 28 Marts 1442 som Ridder (Geh. Arch. Assens Nr. 1). Den mellem disse to Datoer liggende Kroningshøjtidelighed i Upsala synes at have været den mest passende Lejlighed til Ridderslaget.

³⁾ Kong Christoffers Følgebrev for Hr. Eggert Frille, vor Mand og Raad, til Indb. i Skinkelborg Len. Ludosie, feria 2 post octavas corp. Christi (1/6) 1442. Geh. Arch. Skinkelborg Nr. 1.

iblandt Axel Pederssøn, de 9 Axelssønners Fader, Bestyrelsen af Kjøbenhavn Slot og Len, indtil de mellem Kong Christoffer og Bispen af Roskilde paabegyndte Forhandlinger vare tilendebragte¹⁾. Samtidig begynder hans diplomatiske Løbebane. Han benyttes som Sendemand i de vigtige Underhandlinger med Hansestæderne og Erik af Pommern 1442 og 1443, hvori man fra dansk Side gennemkrydsede Lübecks Planer om en Mægling mellem de to Konger. Sidstnævnte Aar udfører han et — forøvrigt ukjendt — diplomatisk Hverv i en Strid mellem de brunsvig-lüneburgske Hertuger og Staden Lüneburg²⁾. Baade 1445 og 1447 er han den, der leder Forhandlingerne i Kjøbenhavn med Hansestædernes Gesandter angaaende disses Privilegier³⁾. Ved Udgangen af Kong Christoffers Regering staar han ubestridt som et af Rigsraadets mest indflydelsesrige Medlemmer. For det meste underskriver han som den anden eller tredje i Rækken næst efter Righofmesteren og Marsken; og hvor anset han har været, fremgaar deraf, at han umiddelbart efter Kongens Død udnævnes af Rigsraadet til Kammermester⁴⁾.

Dog ikke aldeles uanfægtet har hans Løbebane været i disse Aar. Den 27de November 1442 har Magistraten i Ribe udstedt et Vidnesbyrd om den afdøde Christiern Frillevssøns Ret til at føre Adelsnavn og Vaaben og erklæret, at han ikke havde forbrudt denne Ret ved at drive

¹⁾ Hvitfeldt S. 832. O. Nielsen, Kjøbenhavns Historie II. 30—31.

²⁾ Hanserecesse 2. Abtheil. II. 574—75, III. 22.

³⁾ Hanserecesse 2. Abtheil. III. 105 ff., 215 ff.

⁴⁾ Under Erik af Pommern nævnes 1431, 5 April Hr. Arendt Clamentson, der 1433 blev Biskop i Bergen, som Kammermester (Langebeks Diplomatar.). Kong Christoffers Kammermester var en Udlænding, Friedrich v. Kinspergh (Langebeks Diplomatar. 31 Maj 1445). Smlgn. S. 23, Anm 1.

borgerlig Virksomhed, Handel eller lignende. Allerede én Gang tidligere havde Slægten set sig nødsaget til at fremskaffe slige Vidnesbyrd. Det ligger da nær at formode, at der fra en eller anden Side er bleven rejst Tvivl om Slægtens Ret til adeligt Navn og Vaaben, men de nærmere Omstændigheder herved kjendes ikke¹⁾.

Det var atter et Kongeskifte, der skulde blive en ny Kilde til Hr. Eggerts Opkomst og tilføre ham endnu større Magt og Indflydelse, end han hidtil havde havt. Om faa Punkter i Danmarks Historie er man imidlertid saa blottet for nærmere Underretninger som om de Begivenheder, der gik forud for Grev Christiern af Oldenburgs Tronbestigelse. Selv Hanseforbundets rige historiske Kilder lade os her i Stikken. Dog tør der vel næppe være Tvivl om, at Hensynet til Sønderjylland har været Forhandlingernes Tyngdepunkt, og at Hertug Adolf har været den, der har ledet Valget i den Retning, i hvilken Afgjørelsen endelig blev truffet. Det er bekjendt, at ogsaa andre Prætendenter have været paa Tale foruden Christiern, saavel Karl Knutsson som Knud Gyldenstjerne nævnes blandt disse²⁾. Men om de Partideling, som herved ere opstaaede indenfor Rigsraadet, vides intet.

At Eggert Frille har været Christiern en trofast Støtte, fremgaar utvivlsomt af den store Virksomhed, han i de følgende Aar faar Lejlighed til at udfolde, og der er al Anledning til at tro — saaledes som det er blevet for-

¹⁾ Kinch, Ribe Byes Hist. S. 285. Magazin for dansk Adels hist. I. 124. Ved den Afskrift af Dokumentet, som findes i Langebeks Diplomatarium, har Gram tilskrevet: «Ergo filii ejus hæc controversia mota forte et suscitata».

²⁾ L. Daae, Kong Christiern den Førstes norske Historie 1448—58 S. 7.

modet¹⁾ —, at han har været en af Hovedlederne for Christiernes Parti og særlig anbefalet denne af Hertug Adolf. Ogsaa til Enkedronningen stod han i et venskabeligt Forhold, og den eneste Regeringshandling, som hun under Interregnet vides at have udøvet, angaar netop Eggert Frille²⁾. I de første Aar af Kong Christiernes Styrelse indtager han da ogsaa en fremragende Plads blandt Landets Stormænd og tager Del i saa godt som alle Regerings-handlinger. Vi se ham paa alle Omraader udfolde den mest rastløse Virksomhed, og naar han senere mindede Kongen om sin lange og tro Tjeneste, da maa man indrømme ham, at han vel kan have havt Ret til at rose sig deraf. Det er særlig ved sin Virksomhed for Kong Christiernes Valg i Norge, at han gjør sig fortjent af denne. I Aaret 1449 er han to Gange i Norge, første Gang i Februar senere i Juni Maaned, begge Gange i Forening med Aage Axelsson Thot³⁾. Det følgende Aar 1450 ledsager han Kongen paa dennes Hyldingsrejse i Norge. Han er utvivlsomt her hans vigtigste Raadgiver og har blandt Andet undertegnet Foreningstraktaten som den første af de danske Raader, umiddelbart efter Norges Rigshofmester Sigvald Jonsson⁴⁾. Atter 1452 bliver han sendt til Norge i Anledning af Krigen med Kong Karl, denne Gang med

¹⁾ L. Daae, a. St. S. 25, Anm. 1.

²⁾ Dr. Dorothea, Danmarks, Sverigs, Norges Dronning, forlener med Rigsraadets Vilje og Samtykke Hr. Eggert Frille med Møntgaarden i Odense. In castro Haffnensi, dominica Trinitatis (19 Maj) 1448. Geh. Arch. Odense Nr. 20. Smlgn. Vedel Simonsen, Odense Byes Hist. I, 2. S. 137. Om hendes Stilling under Interregnet se Daae S. 9—10.

³⁾ Nye Danske Magazin I. 72—74. Diplomatarium Christierni primi S. 4—5.

⁴⁾ Diplomatarium Christierni primi S. 25, 28, 30.

den mest udstrakte Fuldmagt. Hans Foranstaltninger til Forsvaret — især af Bahus — stadfæstes forud, og han fritages for alt Ansvar. Han forblev i Norge indtil Midten af Juni 1453, da Freden blev sluttet¹⁾.

Ved Siden heraf træffe vi ham i Juli 1449 som en af Underhandlerne med engelske Gesandter angaaende Fornyelsen af de gamle Forbund mellem England og Danmark, og kort efter ledsagende Kongen paa dennes Tog til Gotland²⁾. Samme Aar forhandler han med Hertug Adolf om et Pengelaan³⁾. Det følgende Aar deltager han i Forhandlingerne i Halmstad⁴⁾. 1451 gaar han som Sendebud til Kong Erik af Pommern, et Hverv, som aabenbart ikke har været ganske uden Fare, da det forudsættes som en Mulighed, at han ikke vender tilbage derfra⁵⁾. Selvfølgelig er han ogsaa selvskreven til at lede Forhandlingerne 1454 og 1455 med Hansestæderne om deres Privilegier⁶⁾. Hvorledes det har været muligt for ham samtidig med denne store politiske Virksomhed, der ofte holdt ham i længere Tid borte fra Landet, at bestyre Rentemesterembedet, er næsten en Gaade. Men endnu bevares i Geheimearchivet et lille Hæfte, i hvilket han nøjagtig har ladet indføre alle de kongelige Kvitteringer for Regnskabets Aflæggelse⁷⁾.

¹⁾ Diplomatar. Norveg. VIII. 379—80. L. Daae, a. St. S. 87—88, Anm. 3.

²⁾ Diplomatar. Christierni primi S. 9—10, 13. Hadorph, Swenske Rimkrönikor, Bil. S. 156—58.

³⁾ Geh. Arch. Gemeinsch. Archiv XII, 44 b.

⁴⁾ Diplomatar. Christierni primi S. 18, 22.

⁵⁾ Diplomatar. Christierni primi S. 37, smlgn. en Optegnelse i Geh. Arch.: Kong Christierns Fuldmagt givet Hr. Eggert Frille og Niels Eriksen paa sine Vegne at handle med Kong Erik. Personalialia, Frille.

⁶⁾ Langebeks Diplomatarium. Sml. Diplomatar. Norveg. VII. 450.

⁷⁾ Geh. Arch. Danske Kongers Hist. 3, Nr. 1 a. En stor Del af Kvitteringerne findes aftrykte i Diplomatar. Christierni primi.

Med Aaret 1455 indtræder der imidlertid pludselig en Standsning i denne uafbrudte Virksomhed. Det foregaaende Aar havde han maattet opgive Befalingen over Kjøbenhavn Slot og Len, som nu overdroges til Johan Oxen¹⁾. Samme Aar afskedigedes han fra Kammermesterembedet: «Kongen annammede igjen sit Kammermesterdømme», som det hedder²⁾, og i en Række af Aar findes hans Navn ikke under noget politisk Aktstykke³⁾, uden at dog Grunden hertil tør søges i Unaade fra Kongens Side imod Hr. Eggert. Herimod vidne flere venlige Breve fra Kongen og Dronningen til ham og hans Hustru. Fra Aaret 1462 træder han da ogsaa paa ny ind i Række med de af Kongen mest betroede Mænd. Saaledes er han 1462 i Lübeck, hvor der blev forhandlet om Fred med Kongen af Polen. Han er til Stede ved de vigtige Underhandlinger med Jöns Bengtsson Oxenstjerna 1464 og 1465, og sidstnævnte Aar er han tillige Kongens Befuldmægtigede i Forbundsforhandlingerne med Kongen af England og i Underhandlingerne med Markgreve Albrecht af Brandenburg om Dronningens Medgift⁴⁾. Endelig bliver han 1466 sendt til Sverig for i Forening med Iver Axelssøn og Clavs Rønnoy at hidføre en Forsoning med Stormandspartiet i Sverig. Men hermed ere vi ogsaa naaede til

¹⁾ Nielsen, Kjøbenhavns Diplomatarium IV. 51.

²⁾ Diplomatar. Christiærni primi S. 56—57.

³⁾ Han ledsager Kongen paa Toget til Sverig 1457 og underskriver i Forening med Rigshofmesteren, Marsken og Oluf Axelssøn Kongens Forsikring til de svenske Stænder. Hadorph, Bil. S. 199. Fra 1457—1462 synes han fuldstændig at have trukket sig tilbage.

⁴⁾ Diplomatar. Christiærni primi S. 144—46, 155—57, 158, 166—67, 170. Hvitfeldt S. 834. Det hos Hvitfeldt omtalte Dokument findes i Geh. Arch. Brandenburg, Nr. 6 a og er dateret: Kolding, feria 5 ante festum b. Thome apostoli.

Enden af hans politiske Løbebane. Netop dette Hverv skulde blive Udgangspunktet for et Angreb paa ham, for hvilket han inden kort Tid skulde bukke under.

2.

Man vilde dog kun faa et ufuldstændigt Billede af denne virksomme Mand, hvis man helt forbigik hans Stilling og Betydning som dansk Magnat. Grundvolden for hans Indflydelse var selvfølgelig hans Forleninger: Kjøbenhavn, Hindsgavl og Urbirk. Over førstnævnte Slot har han kun havt Befalingen i faa Aar. Sandsynligvis kort efter Kong Christierns Tronbestigelse og maaske som Løn for sin virksomme Hjælp har han alene overtaget Slotsloven, uagtet Kongen inden Valget særlig havde maattet forpligte sig til ligeoverfor Biskop Jens af Roskilde at lade Striden om Retten til Kjøbenhavn bringe for Rigsraadets Domstol¹⁾. Men nogen retslig Afgjørelse synes hverken at være blevet truffet nu eller senere²⁾. Som Hovedsmand paa Kjøbenhavn Slot nævnes Eggert Frille i Aarene 1451—1453³⁾. Allerede 1449 har han dog købt en Gaard i selve Staden i Nærheden af Helligaandskirken⁴⁾. I Aaret

¹⁾ O. Nielsen, Kjøbenhavns Diplomatar. I. 184—85.

²⁾ O. Nielsen, Kjøbenhavn i Middelalderen S. 39—40.

³⁾ 1447 nævnes Væbneren Evert Moltke som Hovedsmand. Nielsen, Kjøbhvns. Diplomatar. IV. 170. Eggert Frille kaldes Hovedsmand i Breve daterede 24 Novbr. 1451 (Geh. Arch. Gudme Herred Nr. 1), 18 Oktober 1452 (Langebeks Diplomatar.) og 22 Juni 1453 (Diplomatar. Christierni primi S. 54—55). I den i Geheimearchivet opbevarede Registrant over Billernes Breve paa Taarnet i Søholm findes opført: »Kvittans af den Kongens Skat, som Hr. Eggert Frille oppebar af Kjøbenhavns Len». Der findes saa godt som ingen Oplysninger til Lenets Historie i disse Aar. Nielsen, Kjøbenhavns Historie II. 40—41. Lokalteter paa Slottet omtales i Hanserecesse, 2. Abtheil. III. 108, 215.

⁴⁾ O. Nielsen, Kjøbenhavns Diplomatar. II. 89.

1454 overtager — som ovenfor anført — Johan Oxe Befalingen, og Eggert Frille synes fra nu af ikke mere at være knyttet til Sjælland. De enkelte Ejendomme, han hist og her vides at have havt, bytter han bort imod Gods paa Fyn¹).

Man skulde vente at finde ham særlig knyttet til Ribe By og Omegn, hvor han havde betydelige Ejendomme særlig i Øster- og Vester-Vedsted og i Ribe, og i sidstnævnte By iblandt Andet Præsentsretten til Helligaandsgaarden paa «de rette Limbæks» Vegne — som det hedder²). Men man finder kun yderst sjældent Spor her af hans ellers saa travle Virksomhed for at øge sit Gods. Derimod er Fyn hans egentlige Hjem, Hindsgavl og Urbirk hans sædvanlige Opholdssteder. Her samler han sig efterhaanden et ikke ubetydeligt Jordegods spredt over hele Øen, men særlig dog i de to Herreder, som han havde i Forlening af Kronen, Skam og Vends Herreder. I lige Linje langs Hovedvejen mellem hans to Len Hindsgavl og Urbirk (Oregaard) har han lidt efter lidt tilpantet sig en Del mindre Gaarde og Gods. I Skam Herred omkring sin første Godserhvervelse, hans Hustrus nære Slægtning Thomas Juls Gaard Krogsbølle, har han samlet nogle smaa Ejendomme, væsentlig som Pant for laante Penge. Føjes hertil Rynkebygaard i Bjerre Herred og talrigt Strøgods i de øvrige fynske Herreder, vil det ses, at om han end

¹) Dokument i Univ. Bibl. i Dipl. Arn. Magn. Fasc. LXV, Nr. 14. Diplomatar. Christierni primi S. 55, 92 - 93. Geh. Arch. Bjerre Herred Nr. 4.

²) Johan Gummesen og Kapitlet i Ribes Brev, dateret Ripis, b. Joh. ap. ante portam latinam (6/s) 1466, at Eggert Frille har jus patronatus til Helligaandsgaarden paa «the rette Limbecks» Vegne, og at han har præsenteret 4 Gejstlige dertil, deriblandt hans ældre Broder Clavs Christiernssøn. Danske Adels Breve Fasc. 12, Nr. 163.

ikke har lagt an paa at erhverve sig et større samlet Godscomplex, saa har han dog ved at skaffe sig Jordbesiddelse overalt i Fyn tilstræbt en Indflydelse paa det Hele, som dengang kun kunde hævdes gjennem Godsbesiddelse. Imidlertid har hans Familieejendomme utvivlsomt staaet tilbage for andre fynske Magnaters, som den rige Jørgen Urnes og Clavs Rønnovs, eller for Slægters som Skinkels og Bryskes. Naar han ikke desto mindre i Indflydelse har raget op over dem alle, skyldes det væsentligst hans Stilling som kongelig Tjenestemand. Men heri laa paa engang hans Styrke og hans Svaghed. Kun saa længe den kongelige Naade kastede sin Glans over ham, kun saa længe han sad som den mægtige Lensmand paa Hindsgavl og Urbirk, formaaede han at hævde sin overlegne Indflydelse.

En Hovedgrund til, at Eggert Frille ikke har samlet større Familiebesiddelser, kan maaske ogsaa søges deri, at han ingen mandlige Arvinger efterlod sig. Kun en eneste Datter, Ermegaard, var Frugten af hans Ægteskab med Anna Jul. Allerede 1450 har han sikret hende Urbirk for Livstid. Kong Christiern tillod, at hun, hvis hun overlevede sin Fader og Moder, maatte beholde Lenet som frit Len for Livstid og hendes Arvinger et Aar efter hendes Død, hvorefter Kongen da skulde have Ret til at indløse det for den pantsatte Sum¹⁾.

Det er umiskjendeligt, at han ved at grunde sin Stilling væsentligst paa sine Len, som han — vel at mærke — ikke besad som Pantelen²⁾, men kun som Tjenestelen,

¹⁾ Kong Christierns Bevilling, dat. Kiøbenhavn slot, then anden søndag efter Paascho (13/4) 1450. Geh. Arch. Danske Kongers Hist. Fasc. 2, Nr. 1 a.

²⁾ Kun Urbirk var et Pantelen.

indtog en Særstilling blandt Rigsraadets mere fremragende Medlemmer. Ogsaa Kammermesterembedet var et udelukkende kongeligt Embede, der altid før og senere blev besat med Gejstlige¹⁾. Fra 1448—1454 har han bestyret de kongelige Indtægter, og om det end ikke synes at have bragt ham nogen pekuniær Fordel²⁾, saa har han dog i andre Henseender kunnet drage Nytte deraf. Igjennem Bestyrelsen af dette Embede er han kommet i Berøring med de store Finansmænd i Amsterdam og Hansestæderne og er stadig blevet benyttet som Mellemand i Pengeomsætninger mellem danske Adelsmænd og Pengemændene i Stæderne³⁾. Den Anseelse, han havde erhvervet sig som dygtig Finansmand, spores ogsaa deri, at han jævnlig har overtaget Bestyrelsen og Fordelingen af Afdødes Boer. Særlig kan nævnes et meget vidtløftigt og for ham selv meget indbringende Skifte efter Elsebe Kabel, Enke efter Gert Bryske, fordum Lensmand paa Næsbyhoved⁴⁾.

¹⁾ Efter Eggert Frille var Biskop Knud Glob i Viborg Kammermester. Han kvitterer Eggert Frille for 84 Mark, dateret: Hafnis in camera, in profesto b. Martini 1459. - Geh. Arch. Top. Saml. paa Papir, Ure Birk Nr. 2. 1460 ³/₁₁, nævnes Conrad Cordes, Ærkedegn i Slesvig, som Kammermester. Langeb. Dipl. Smnl. S. 15, Anm. 4.

²⁾ Kong Christiern forhøjer Eggert Frilles Pant i Urbirk og Skam Herred med 800 rhinske Gylden, som han udlagde til Rigets Nytte, den Tid han var Kammermester, dateret Kjøbenhavn Slot, S. Gertrudes Jomfrues Dag (¹⁷/₃) 1455. Geh. Arch. Danske Kongers Hist. Fasc. 3, Nr. 1 a.

³⁾ Saaledes Borgemestrene Reinold Arildsen i Amsterdam, Hans v. Kalen i Lübeck og Peter Langejohann i Wismar. Se Geh. Arch. Gjældsbreve Fasc. 21, Nr. 32 og 35, Danske Samlinger 581 a, Langebeks Diplomatar. 1. Novbr. 1455. Smlgn. Jahrb. d. Vereins f. meklenb. Gesch. XXXVI. 95—97 og Jahrb. f. d. Landesk. d. Herzogthümer IX. 500.

⁴⁾ Denne vidtløftige Sag vil blive behandlet andetsteds. Særlig henvises til Eggert Frilles aflagte Regnskab i Danske Adels Breve Fasc. 12, Nr. 154—55.

Den Tillid, som saaledes ofte er vist ham, har dog ogsaa sit Modstykke, og ikke faa Exempler tyde hen paa, at Rygtet har havt travlt med at stemple hans Virksomhed som uhæderlig. Paa Skam Herredsting fremstod Eggert Frille den 13de Avgust 1461 og tiltalte Lasse Degn tværs over Thinget med disse Ord: «Lasse Degn, man siger her i Herredet, at jeg skulde have taget nogle Penge fra Dig, den Tid Du og Din Hustru var hos mig i Aar mellem Paaske og Pinse. Er det sandt, da véd Ingen det bedre end Du. Thi beder jeg Dig, at Du nu siger Sandheds Vidne, om Du har beskyldt eller beskylder mig for, at jeg nogensinde i min Levetid har taget Penge eller Gods fra Dig eller paa Dine Vegne imod Din Vilje eller med Urette.» Da stod Lasse Degn op og svarede: «Kjære Hr. Eggert, jeg takker Eder for Alt godt og siger her aabenbart paa Thinget i Tro og Sandhed, at I aldrig tog Penge eller Penges Værd fra mig imod min Vilje, og aldrig har jeg beskyldt eller vil jeg beskylde Eder for sligt, men takker Eder kjærligt for det meget gode, I hidtil har bevist mig.» Herpaa fik Hr. Eggert et Thingsvidne, dog med den Tilføjelse, at han for 10 Aar siden havde faaet fire Øxne af Lasse Degn, fordi denne ikke «havde besiddet» sit Bondegods i Utterslev som han burde¹⁾. Mere bekjendt er hans Strid med Nis Unkerssøn, Borger i Odense, som beskyldte ham for «med Stok og Jern» at have tvunget ham til at erklære, at han havde Græsholmen som Pant af ham og ikke som Ejendom. Rigtignok kommer denne Beskyldning først frem efter hans Fald, og ikke mindre end tre Vidner erklære at have været til Stede, da Nis Unkerssøn godvillig gjorde dette

¹⁾ Geh. Arch. Skam Herred Nr. 45.

og tog imod Pengene af Hr. Eggert¹⁾. Men der gives jo mange Maader at «nøde og tvinge» paa, og Hr. Eggert har som saa mangen anden Stormand paa den Tid sikkert ikke været nøjeregnende med de Midler, han brugte for at faa sin Vilje sat igjennem²⁾.

Det er en Selvfølge, at med Hr. Eggert kommer ogsaa hans Slægt til Ære og Anseelse. Hans ældre Halvbroder Clavs døde 1460 som Ærkedegn i Ribe. Hans yngre Broder Johan følger Eggerts Spor. Ogsaa han er fremfor Alt kongelig Tjenestemand. 1449 bliver han Hovedsmand paa Aalholm Slot efter Oluf Axelssøn; nogle Aar efter er han Befalingsmand paa Nykjøbing Slot paa Falster, men heller ikke han synes at have besiddet noget større samlet Familiegods. Han døde 1476 paa Nielstrup Gaard i Fyn hos Povl Laxmand, der havde modtaget sin første Uddannelse hos Eggert Frille³⁾. Derimod havde en Brodersøn af ham, Vilhelm Frille, Vejlegaard i Salling Herred i Fyn i Besiddelse, og en anden Brodersøn, Johan, skrev sig til Uggerslevgaard i Skam Herred. Dennes to Søstre, Kathrine og Ida, vare gifte henholdsvis med den ansete Joakim Henrikssøn Reventlov til Søbo og med Ridderen Palne Marsk, der maaske er beslægtet med den Marsti Pallessen, der i Følge Folkevisen maatte lade sit Liv i Bondeoprøret i Jylland⁴⁾. Føjes hertil det nære Slægtskab med

1) Matzen, Den danske Panteret S. 222. Geh Arch. Vends Herred Nr. 72. Danske Adels Breve Fasc. 12, Nr. 165.

2) Klostret Antvorskov beskylder ham for at have taget halv Oreby Mark fra det. Archivregistraturer IV. 210.

3) Povl Laxmands Kvittering til Bent Bille for al Oppebørsel og Udgift, som Hr. Eggert Frille paa hans Vegne havde oppebaaret og udgivet, den Tid han var i hans Befaling. Ottonie, die b. Margarete (13/4) 1480 (?). Geh. Arch. Gjøldsbreve Fasc. 21, Nr. 40.

4) Sv. Grundtvig, Danmarks gamle Folkeviser III. 604.

Skinkel-Slægten paa Rugaard, Svogerskabet med en saa mægtig Mand som Niels Mandrup til Barritskov, det fjærnere Slægtskab med Familierne Bryske, Limbæk og Podebusk, kan der ingen Tvivl være om, at Hr. Eggert og hans Slægt havde hævet Navnet Frille op af den Dunkelhed, hvori det hidtil havde levet. Størst — men ogsaa skæbnesvanger — Betydning fik det, da Eggert Frille omtrent ved Aaret 1455 giftede sin Datter Ermegaard med den unge Filip Axelssøn Thot, og saaledes traadte i den nærmeste Forbindelse med denne saa berømte Slægt, som har allerede jævnlig i sit bevægede Liv var traadt i Berøring med.

3.

Vistnok ingensinde har en enkelt Slægt indtaget en saa fremtrædende og indflydelsesrig Stilling i Danmark, eller rettere i Norden, som den, de berømte ni Axelssønner indtog i Midten af det 15de Aarhundrede. Forskjellige Grunde medvirkede hertil. Store Godser og indbringende Len dannede den materielle Grundvold for deres Magt. Enkelte Medlemmer af Slægten vare utvivlsomt i Besiddelse af fremragende Evner som Statsmænd og Krigere. Men først og fremmest maa Aarsagen til deres store Magt søges i den stærke Slægtskabsfølelse og det faste Sammenhold, som er et saa ejendommeligt Kjendetegn for denne Familie. Allerede i Faderens, Hr. Axel Pederssøns Levetid var Grundvolden lagt til dette mærkelige Nimandsforbund. I Aaret 1442 havde alle Brødrene forpligtet sig til at staa last og brast med den af Brødrene, hvem Faderen efter sin Død vilde overdrage det store Varberg Slot og Len, som Arvingerne i Følge Lensbrevet havde Ret til at beholde sex Aar efter Faderens Død. Og da den gamle Hr. Axel i Aaret 1447 døde, overtog ogsaa Sønnerne Aage og Iver

i Fællesskab Lenet hver paa sine Søskenes Vegne. I det Forbund, som da paa ny stiftedes, udtaltes endnu skarpere end før, at alle skulde holde sammen og være enige, og at eventuelle Tvistigheder imellem dem kun skulde komme for Brødrenes Domstol og afgjøres af dem¹).

Axel Pederssøn Thot havde været to Gange gift, begge Gange med Kvinder af svensk Slægt. Med sin første Hustru, Margrethe, Datter af Axel Kettilsson og Datterdatter af den svenske Marsk Erik Kettilsson Puke, havde han Sønerne Peder, Oluf, Aage og Kettil; med sin anden Hustru Ingeborg, Datter af Ivar Niklasson Rød, Sønerne Erik, Iver, Anders, Filip og Lavrits. Desuden havde han en Datter af første Ægteskab, Eline, gift med Ridderen Oluf Stigssøn Krognos til Bollerup. Ved Aaret 1448 da det nye Kongehus besteg Danmarks Trone, vare Brødrene Oluf og Aage, Erik og Iver Slægtens Hovedrepræsentanter. Af de øvrige vare Anders, Filip og Lavrits endnu umyndige, men de maa alle have naaet Myndighedsalderen i og omkring Aaret 1450.

Slægtskabsforbindelser stillede denne Slægt naturlig som et Bindeled mellem Danmark og Sverig. Knyttet til begge Lande ved stærke Familiebaand, var den ligesom forudbestemt til at spille en afgjørende Rolle i Unionskampene. I Begyndelsen af Christiern den Førstes Regering er Oluf Slægtens Hovedrepræsentant i Danmark. Det er hans virksomme og kløgtige Bistand, at Kongen skyldte Besættelsen af Gotland og Visby. Paa Visborg sidder da ogsaa Hr. Oluf fra 1449 til sin Død 1464 som mægtig Pantehaver og en trofast Kongens Mand. Ved

¹) Til Axelssønernes Historie findes talrige Bidrag samlede af P. v. Möller, Bidrag till Hallands Historia I. 108 ff.

sine to Ægteskaber var han forbunden med de to danske Slægter Falk til Vallø og Present.

Ogsaa Broderen Aage slutter sig til det nye Kongehus. I Forening med Eggert Frille er han i de første Aar en af den unge Kong Christierns virksomste Støtter. Ved Giftermaal var han knyttet til den svenske Vinstorpslægt (Ulfsparre), hans Datter endog gift med Karl Knutssons heltedige Marsk, den unge Thord Bonde, der blev snigmyrdet Aaret efter sit Bryllup. Senere trolovede han sin Datter med Sten Sture, uden at dog nogen af disse Forbindelser synes at have svækket den Tillid, han nød. Hans Stilling som Hovedsmand paa Varberg og de store Forleninger, han besad i Halland, knyttede ham til det nye Kongehus med saa stærke Baand, at han længst af alle Brødrene tøvede med at slutte sig til den af Slægten rejste Fejde imod Kong Christiern.

Erik Axelssøn har allerede fra sin tidlige Barndom været knyttet til Sverig. Hans Opdragelse som Smaadreng ved Karl Knutssons Hof og hans Giftermaal med Kvinder af de svenske Slægter Lilje og Sture drog ham ligesaa meget til Sverig som lignende Forhold drog Oluf til Danmark. Han er Karl Knutssons Lensmand paa Aabo og Nyköping Slotte og viser sig i Begyndelsen som dennes tro Tilhænger. Men den stærke Slægtfølelse paavirker ogsaa ham. Sandsynligvis tilskyndet af Broderen Oluf og Eggert Frille forlod han 1457 Kong Karls Parti og sluttede sig til Ærkebiskop Jöns Bengtsson. Efter Sejren styrede han i Forening med denne Sverig indtil 1464; han blev belønnet med Forleningen med Viborg Slot i Finland og udnævntes til Rigshofmester i Sverig. Fra nu af er han knyttet til Unionspartiet, han har bi-

draget til Ærkebiskop Jöns Bengtssons Fald, han har maattet forlade Sverig, da Karl Knutsson for anden Gang holdt sit Indtog i 1464. Men da Lykken paa ny vendte sig, kom han ikke til at spille den Rolle, han havde ventet, og misfornøjet begav han sig 1465 til sin Broder Iver paa Gotland.

Denne er upaatvivlelig Slægtens genialeste Personlighed, fuld af Virkekraft og højtflyvende Planer. Født c. 1420 var han kun 24 Aar gammel, da han 1444 blev slaaet til Ridder. Som Herre paa Lillø Slot og Hærløf Gods i Skaane, som Ejer af Knapstrup i Sjælland, som Pantehaver af Gærs Herred og Væ, som Befalingsmand paa Sølvisborg Slot og Len og Medindehaver af Varberg paa sine Søskenes Vegne, indtog han allerede en fremragende Stilling blandt Brødrene, da Oluf Axelssøns Død 1464 skaffede ham Gotland og Visborg Slot i Pant. Fra nu af staar han ubetinget som Slægtens første Mand, som den, der giver Løsenet til dens Optræden.

En mindre fremragende Mand synes Familiens gejstlige Medlem, Peder Axelssøn, at have været. Han var Provst i Lund og Commendator i Dalby Kloster. 1460 tragtede han efter Bispehaten i Odense, men blev tilside-sat for Kongens og Dronningens tro Tjener Mogens Krafse. Han døde i Lund den 7de Juni 1463. Af de yngre Brødre har Anders aldrig spillet nogen Rolle. Lavrits Axelssøn var som sine Brødre paa Vejen til at blive en mægtig Pantehaver i Danmark. Han ejede Næsbyholm i Sjælland og betydeligt Gods i Sverig og var desuden forlenet med Skjelskør. Men især synes Filip Axelssøn at have været bestemt til at skulle tage en fremragende Del i de politiske Begivenheder. Han ejede Sandholt i Fyn og Or-

derup i Sjælland¹⁾ og fik 1456 Tranekjær Slot og Langeland i Panteforlening for en meget betydelig Pengesum; 1457 blev han Ridder, to Aar efter Rigsraad. Da han 1464 paa Tilbagerejsen fra Stockholm besøgte Gotland, døde hans ældste Broder Oluf, og han satte sig da strax i Besiddelse af Lenet «som en Høvding paa Kongens Vegne», uden at oppebie Forleningen dermed. Men næppe to Maaneder efter døde han paa Visborg den 4de November 1464 og blev begravet i S. Marie Kirken i Visby.

Omtrent ved Aaret 1466 vare følgende store Len i Slægtens Besiddelse: Varberg med hele Halland nord for Ætran samt Favraas, Aarstad og Halmstad Herreder, Visborg med Gotland, Lillø og Sølvisborg Slotte og Len samt Gærs og Villands Herreder med Staden Væ i Skaane, Skjelskør Slot og Len samt Stævns og Bjeverskov Herreder i Sjælland, Tranekjær Slot med Langeland; endelig i Sverig Nyköping samt Viborg, Tavastehus og Olofsborg i Finland. Den største Del af disse Len vare Pantelen. Men hertil kom endvidere de store Jordbesiddelser rundt omkring i Landet: Hjuleberg i Halland, Hærløf i Skaane, Næsbyholm, Orderup og Vallø i Sjælland, Sandholt i Fyn foruden talrigt Strøgods overalt. Det var en overvældende Magt som disse store Besiddelser gav Brødrene, en Indflydelse, som forøgedes end yderligere ved deres Sammenhold og gjorde dem til en Slags Stat i Staten²⁾.

Det var med denne stærke og enige Slægt, at Eggert Frille allerede var traadt i Forbindelse, da han i Aaret

¹⁾ Denne Familiens gamle Fædrenegaard kaldtes Grubbeordrop og laa i Sonnerup S., Voldborg Herred. Den 9 Juni 1457 tilskjødede Brødrene Hr. Filip denne Gaard. Geh. Arch. Voldborg Herred Nr. 98.

²⁾ Möller; Bidrag till Hallands Historia I. 129.

1443, i Forening med den gamle Axel Pederssøn Thot, overtog Bestyrelsen af Kjøbenhavn Slot. Under Interregnet 1448 maa han have staaet i nær Berøring med Oluf Axelssøn, som dengang var Rigets Marsk og i Følge en nordtysk Krønike havde gjort sig til Dronningens Værg og — som det fortælles — red med 300 Mænd i Panser og Plade¹). Det ligger nær at formode, at der allerede i Kong Christierns første Regeringsaar, da Hr. Eggert og Axelssønnerne i Forening toge en saa virksom Del i Regeringen, er paatænkt den Forbindelse, som skulde kaste saa stor Glans over Navnet Frille. Omtrent 1455 blev den unge Filip Axelssøn gift med Hr. Eggerts eneste Datter, Jomfru Ermegaard, og her maatte Rigdom og Indflydelse give Erstatning for, hvad der manglede i Brudens Byrd. Eggert Frille optræder i de følgende Aar som sin Svigersøns tro Støtte. Da denne Aaret efter fik Tranekjær i Pant, have Svigerfaderens Penge ogsaa faaet Anvendelse, og i de faa Aar, Filip Axelssøn levede efter sit Giftermaal, har Hr. Eggert fundet rig Lejlighed til at benytte sine mæglende og finansielle Talenter. Thi Hr. Filip var i ligesaa høj Grad som sine Brødre behersket af sin Slægts Overmod. Vi høre blandt andet Tale om, at hans Tjenere have plyndret hanseatiske Skibe, at han har ladet Bønder baste og binde. Efter sin Svigersøns Død overtog Eggert Frille Formynderskabet — saaledes som Loven bød — for sin Datter og hendes umyndige Børn. Filip Axelssøn havde selv, da han i Begyndelsen af 1464 drog til Sverig, overdraget Hr. Eggert

¹) Stralsundische Chroniken, herausg. von Mohnike und Zober I. S. 188—89. Den 21 April 1448 er Oluf Axelssøn Vidne under et Brev, ifølge hvilket Fynd Lavridssøn solgte til Hr. Eggert Frille en Gaard i Lyng, i Gjelsted Sogn. Geh. Arch. Vends Herred Nr. 12.

Tranekjær Slotslov «at holde til hans Børns og Arvingers Haand, hvis han døde».

4.

Vi ere naaede til det afgjørende Vendepunkt i Eggert Frilles Liv. Ved Overtagelsen af Formynderskabet over Filip Axelssøns Børn træder han selv ind i dennes Plads i Axelssønnernes Række; han kan umulig undgaa at blive paavirket af deres Slægtfølelse; ethvert Slag, der rammer Slægten, enhver Bevægelse, som denne foretager sig, maa føles af ham, som om han virkelig selv var en af deres. Og dette gjælder saavel de politiske som de mere private Forhold, der havde Betydning for dem alle. Hidtil havde han kun som Statsmand og Diplomat taget Del i Unionsstridighederne, og der tør vel ingen Tvivl være om, at han i Følge sin Fortid, sin særlige Stilling som kongelig Tjenestemand, sin diplomatiske Virksomhed ved Gjenoprettelsen af Unionen under Christiern den Første maa have delt de Anskuelse om det danske Elements Overvægt i Unionen, som vistnok dengang var hele den danske Adels. Men nogen personlig Interesse havde han ikke derved havt at varetage. Før sin Overtagelse af Formynderskabet for sine Datterbørn synes han ikke at have staaet i nogen nærmere eller fjærnere Forbindelse med den svenske Adel. Han er endog forholdsvis sjælden bleven anvendt som Sendebud ved de talrige Møder mellem begge Landes Rigsraader, som mere forhaalede end fremskyndede den politiske Udvikling. Men herefter er Forholdet anderledes. Han har fra nu af en personlig Interesse at varetage, som i højeste Grad berøres af Axelssønnernes politiske Optræden.

Disses Historie er endnu uskrevet og vil maaske aldrig

blive fremstillet i fuld og klar Belysning. Thi hvorvel de diplomatiske Kilder ere rigere end dem, man ellers i det 15de Aarhundrede er vant til at øse af, saa brister det netop i de afgjørende Øjeblikke paa Kjendskab til Begivenhedernes indre Sammenhæng og til den rette Forstaaelse og Opfattelse, som kun en samtidig Historieskrivning kan give. Om intet Punkt gjælder dette mere end om de indholdsrige Aar 1466 og 1467, da Slægten ved en dristig udført politisk Kombination paa éngang satte sig paa Højsædet i Sverig, men samtidig mistede Fodfæstet i Danmark. Det er bekjendt, at Ærkebiskop Jöns Bengtssons Tilbagekomst til Sverig 1465 for anden Gang omstyrtede Karl Knutssons Kongedømme. Den vældige Prælat tvang den gamle Konge til fra Balkonen paa Stockholms Raadhus knælende at forkynde den forsamlede Mængde, at han frivillig nedlagde Kronen, for at der atter kunde blive Ro i Landet. Iblandt dem der havde ledsaget Ærkebispen til Sverig og deltaget i Rejsningen mod Kong Karl var ogsaa Erik Axelssøn, Sverigs fordums Rigshofmester. Men Jöns Bengtsson vilde ikke som tidligere dele Magten med den, som havde tilraadet Kong Christiern at fængsle ham, og Erik Axelssøn fik da foreløbig kun den Opgave at ledsage den afsatte Konge til Finland. At der paa denne Rejse er truffet Aftaler mellem Kong Karl og hans fordums Smaasvend, skulde snart komme for Dagen. Efter sin Hjemkomst til Sverig begav Erik Axelssøn sig i Løbet af Sommeren 1465 til Broderen Iver paa Gotland, og endnu samme Aar eller Begyndelsen af Aaret 1466 forkyndtes der en Række Trolovelser, som maatte vække den største Opmærksomhed. Iver Axelssøn forlovede sin Datter Beate med en af Kong Karls mest trofaste Støtter, Arvid Trolle; Aage Axelssøn

sin Datter Agnete med Kong Karls Søstersøn Sten Sture¹⁾, og endelig trolovede Hr. Iver sig med Kong Karls Datter Magdalene. Disse Slægtforbindelser skulde danne Indledningen til et Forsøg paa at styrte Ærkebispens og bringe Sverigs Styrelse i Axelssønnernes Hænder.

Det var ingen Hemmelighed, at Ærkebispens Fald forberedtes. Man fortalte allerede i Marts 1466, at Hr. Erik modtog alle, som vilde tjene Guld og Penge, og at Paven havde tilladt Giftermaalet mellem Hr. Iver og Karl Knutssons Datter. Hvorledes opfattedes nu denne nye Partistilling i Danmark? Om Samtidens folkelige Opfattelse foreligger der et interessant Vidnesbyrd i Folkevisen om Hr. Iver. Heri fremstilles Trolovelsen med Karl Knutssons Datter som den eneste Aarsag til Iver Axelssøns Opstand. Han maa love sin unge Fæstemø, forinden Giftermaalet finder Sted, at erklære sig for Kong Christierns Fjende og strax sende denne et Fejdebrev, som Kongen da ogsaa modtager i Møntmesterens Stue i Malmø²⁾. Men at denne Opfattelse først har udviklet sig efter Hr. Ivers Fald og efter Kong Karls Tilbagekomst til Sverig, tør dog være det sandsynligste. En saa nærliggende Aarsag og tilmed af saa dramatisk Virkning vil Poesien aldrig undlade at tage til Indtægt. Der er derimod al Grund til at tro, at Kong Christiern og det danske Rigsraad kun have opfattet Axelssønnernes Forbindelser med det Karl Knutssonske Parti som rettet mod Ærkebispens og ikke mod Kongen. Jöns Bengtsson havde som Rigsforstander en højst vanskelig Stilling. Paa den ene Side anklagedes han i svenske Partiskrifter for paa ny at ville gjenindsætte Kong Christiern, og denne

¹⁾ Da hun døde, indlededes der paa ny Underhandlinger om Giftermaal med Søsteren Ingeborg.

²⁾ S. Grundtvig, Danmarks gamle Folkeviser III. 606 ff.

havde paa den anden Side Grund til at klage over, at han hidtil intet alvorligt Skridt havde gjort for at faa Kongen anerkjendt i Sverig. Saaledes kunde Axelssønnernes Rejsning meget let faa Udseende af en Kamp for Unionspartiets Sag. De vare jo endnu Kong Christierns svorne Raad og Mænd, de havde altfor meget at tabe ved at opgive Forbindelsen med Danmark; en nok saa stor Indflydelse i Sverig kunde ikke give dem Erstatning herfor. Der mærkes da heller ikke Spor af Misstemning. Hr. Iver og hans Brødre deltage i Raadsmøder i Danmark i Løbet af Sommeren, og Iver Axelssøn er en af de fire Mænd, som Kongen i Juli Maaned 1466 sender til Kalmar for at forhandle med det svenske Rigsraad om en endelig Afgjørelse af Kongevalget. De andre Sendebud vare: Ærkebispen af Lund, Marsken Clavs Rønnev og — Eggert Frille.

Det blev en uheldsvanger Sendefærd for Eggert Frille. Selv har han med god Fortrøstning begivet sig afsted. Hans gode Ven Benedikt Ahlefeld paa Tørring takkede ham i de samme Dage for de gode Efterretninger, han havde sendt ham, og ytrede ogsaa sine gode Ønsker for, «at Alt efter Guds Vilje maatte komme til en lykkelig Afslutning»¹⁾. I de sidste Dage af Juli har han i Lund overværet Skifteforhandlinger efter de tre afdøde Brødre Peder, Kjeld og Anders Axelssønner²⁾. Herfra har han og Iver i Forening med de andre Sendebud begivet sig til Kalmar, hvor der i Avgust Maaned har fundet foreløbige

¹⁾ Benedictus van Aleuelde til Eggert Frille, dat. Dorning, am dingsedage in den achte dagen de hilligen lichammes (11¹/₆) 1466. Geh. Arch. Personalia, Frille.

²⁾ Geh. Arch. Færs Herred Nr. 14 og Sverig, Personalia Nr. 48 og 49.

Forhandlinger Sted med de svenske Rigsraader¹). De endelige Aftaler skulde træffes i Nyköping, hvorhen alle begave sig i Midten af September. Her var det, at Hr. Iver den 22de September fejrede sit eget og sin Datters Bryllup i Overværelse af de danske Sendebud og en glimrende Forsamling af svenske Rigsraader og Adelsmænd, iblandt hvilke en stor Del tilhørte Unionspartiet. Forberedelser og Aftaler bleve her truffene til at styrte Ærkebispem, og samtidig traf man Overenskomst med de danske Rigsraader om et Fællesmøde i Kalmar det følgende Aar i Juli Maaned, hvor man — som det hedder — vilde overveje, hvad der var til Gavn og Bedste for disse tre Riger. Næppe en Maaned efter kom Sammensværgelsen til Udbrud. Paa Slottet i Stockholm blev Ærkebiskop Jöns Bengtsson den 18de Oktober tvunget til at nedlægge Rigsforstanderværdigheden og overdrage denne til Erik Axelssøn.

Paa Mødet i Nyköping var der imidlertid blevet vedtaget endnu en Beslutning, som kom til at danne det egentlige Udgangspunkt for Striden mellem Kong Christiern og Axelssønnerne. Paa Forslag af Kong Karls Svigersønner, Erik Eriksson Gyldenstjerne og Iver Axelssøn, havde de forsamlede Raadherrer indrømmet Karl Knutsson, hans Børn og deres Arvinger Ret til at tilbagefaa ikke alene deres Arve- og Kjøbegods, men ogsaa alle de Slotte, Len og Pantegods, hvorpaa de havde det svenske Rigsraads Breve. De, som havde kjøbt Karl Knutssons forbrudte Gods, bleve henviste til at søge Erstatning hos Kong Christiern²). Det er ikke let at forstaa, hvorledes man har kunnet faa en saadan Beslutning vedtaget i en For-

¹) Smlgn. Styffe, Bidrag t. Skand. Hist. III, Indl. S. CLXXXIII.

²) Jahn, Unionshistorie S. 554—55.

samling, der talte saa mange af Kong Christierns og Unionspartiets Tilhængere i sin Midte¹⁾. Hvor kunde man være blind for, at der heri laa en blodig Fornærmelse imod Kongen, eller hvorfor ophidsede man denne paa en Tid, da man skred til et saa dristigt Foretagende som at styrte Ærkebisen og bringe Sverigs Styrelse i Axelsønnernes Hænder? Lutter Spørgsmaal, som trænge sig paa, men ikke kunne besvares, saa længe man ikke kjender mere til Begivenhederne end Resultaterne.

Det er i denne paa Mødet i Nyköping fattede Beslutning, at man maa søge Aarsagen til Kong Christierns første fjendtlige Skridt, som skulde gjøre Axelssønnerne til aabne Fjender og kaste dem i Armene paa Kong Karl. Slaget ramte først Filip Axelssøns Arvinger og derigjennem Eggert Frille. Efter hans Tilbagekomst fra Mødet fordrede Kongen, at han skulde udlevere Tranekjær Slot og Len. Da Hr. Eggert imidlertid — som han skriver — «ingen rede Betaling fornam», og da Kongen ikke vilde forhandle med ham om Pantesummens Udbetaling, nægtede han at indlade Kongens Hovedsmænd paa Slottet. Kongen tog det da «voldelig». Om Tidspunktet, da dette skete, kan kun siges med Sikkerhed, at det maa være indtruffet inden den 10de Maj 1467. Paa denne Dag har Hovedsmanden paa Tranekjær Slot, Erik Sture, forpligtet sig til at betale Eggert Frille, Fru Ermegaard og hendes Arvinger 500 Mark lybsk inden Mortens Dag²⁾.

¹⁾ Saaledes Magnus Gren, Ture Turesson Bjælke, Erik Nipertz, Erengisle Nilsson, Eskild Isaksson Baner, Eggert Krummedige, Fader Ulfsson, Lavrits Snakenborg o. s. v.

²⁾ Eggert Frille til Rigsraadet, dat. Lubeck, feria 2 prox. p. dominicam Palmarum (27/3) 1469. Danske Kongers Hist. Fasc. 3, Nr. 15 b. Erik Stures Gjældsbreve i Geh. Arch. Gjældsbreve Fasc. 21, Nr. 39. Udt. i Geneal. Archiv I. 10—11 og i Vodel Simonsen, Odense Byes

Var Kongen berettiget til denne voldsomme Fremfærd? Herpaa maa utvivlsomt svares nej. I Følge Lensbrevet af 23de Juli 1456 var Tranekjær Slot og Len pantsat til Filip Axelssøn og Arvinger for en Sum af 1100 rhinske Gylden, 800 engelske Nobler, 100 lødige Mark, 200 Reynolds Gylden og 300 lybske Mark. Den 26de Septbr. 1462 havde Hr. Filip betalt Kongen 1000 Marsk lybsk og derved sikret sig Ret til at beholde Lenet uløst i sex Aar¹⁾. Disse 6 Aar vare endnu ikke udløbne, og Kongen havde saaledes ikke engang Indløsningsretten. Kun i ét Tilfælde hjemledes der ham Ret til at kræve Lenet tilbage. «Føre de Avindskjold mod deres Fædrenerige, saa at vort menige Raad i Danmark finde for Ret, at de have forbrudt deres Arv,» hedder det i Lensbrevet, da har Kongen Ret til at tage Slotsloven med Magt. Men et saadant Tilfælde forelaa ikke her. Hr. Eggert var i Følge den danske Lov sine Datterbørns rette Værge, og dette Værgemaal kunde Kongen ikke fratage ham uden Rigsraadets Samtykke. Men selv i dette Tilfælde kunde Værget og dermed Tranekjær Slotslov ikke tilkomme Kong Christiern, men maatte gaa over til Børnenes ældste Farbroder Hr. Aage Axels-

Hist. I, 2. S. 167. Erik Sture træffes senere som Hovedsmand paa Varberg under Aage Axelssøns Landflygtighed. Styffe, Bidrag IV. 45—46.

¹⁾ Lensbrevet, dat. Hafnie, crast. b. Marie Magdalene (²³/₇) 1456 i Geh. Arch. Top. Samling paa Papir, Tranekjær Nr. 1. Becker, Danske Herregaarde. Artiklen Tranekjær. 8de Bind. Smlgn. Styffe, a. St. Indl. S. CLXXXII, Anm. 3. Filip Axelssøn maatte laane den sidstnævnte Sum hos Markvard Tegemads Børn Peter, Anders og Kirstine og pantsætte en Del Gods paa Langeland derfor. Geh. Arch. Langeland, Nr. 1 og 2. Jvfr. Rørdam, Kjøbenhavns Kirker og Kloostere S. 102. Det er som Formyndet for Børnene, at M. Jesper Henrikssøn udbetaler Pengene. I samme Samling findes en Opgjørelse af Eggert Frille om de Penge, som Filip Axelssøn havde staaende i Tranekjær.

søn¹⁾. For Bestyrelsen af Fru Ermegaards og hendes Børns Gods maatte Hr. Eggert bære Ansvar, og vi kunne derfor ikke se andet, end at Eggert Frille var i sin fulde Ret, da han nægtede at give Slotsloven tilbage i Kongens Haand, saa længe denne ikke havde udredet Pantessummen.

Men — kunde man spørge — forelaa her ikke et Nødstillfælde? Havde Hr. Eggert ikke indladt sig i forræderske Forbindelser, har Kongen ikke havt Beviser i Hænde herfor, som vi ikke kjende, og har det ikke været en politisk Nødvendighed for ham at sikre sig et saa vigtigt Punkt som Tranekjær Slot? En saadan Mistanke har utvivlsomt været til Stede. Eggert Frille skal — saaledes berettes det — i Nyköping have talt «paa Kongens Værste» og tillige have lovet at holde Tranekjær Slotslov til Iver Axelssøns Haand²⁾. «Han er gaaet Kongen under Øjnene» hedder det senere i et Brev fra Rigsraadet til Borgemestrene i Lübeck³⁾. At Kongen imidlertid kun har havt disse løse Antydninger at støtte sig til, fremgaar deraf, at Hr. Eggert fik Lov til at beholde sine øvrige Forleninger endnu en rum Tid efter Axelssønnernes Oprør, som jo først brød ud efter at Kongen havde taget Tranekjær med Magt. Og imod disse Rygters Sandhed staar Hr. Eggerts eget Vidnesbyrd. Aldrig — siger han, idet han tager Gud til Vidne — havde han fornummet, at Axels-

¹⁾ Det var — efter Eggert Frilles Sigende — udtrykkelig bestemt af Filip Axelssøn, at efter Eggerts Død skulde Aage Axelssøn overtage Værgemaalet.

²⁾ Eggert Frille til det danske Rigsraad, Lübeck, die vndecim milium virginum (^{21/10}) 1468. Geh. Arch. Danske Kongers Hist. Fasc. 3, Nr. 15 a 2.

³⁾ «wo vnde in wat mathe he vnsem allernedigste hern Koninge vnder ogen treden is». Rigsraadet til Lübeck, Kalundeborch, am sontage negest vor Martini (^{6/11}) 1468. Geh. Arch. Danske Kongers Hist. Fasc. 3, Nr. 15 a 5.

sønnerne vilde sætte sig op imod deres Konge og Herre, og aldrig havde han «syslet» andet med dem — hemmeligt eller aabenbart — end Kongens Bedste. Paa den direkte Anklage, at han skulde have lovet at overdrage Iver Axelssøn Tranekjær Slotslov, svarer han, at selv om han havde gjort det — «hvad jeg ikke gjort haver» —, saa havde dog Tranekjær ikke derfor været forbrudt, thi Hr. Iver var endnu Kongens Mand og Tjener, da denne «annammede» Tranekjær. De Forsvarsskrifter, vi endnu have fra Hr. Eggerts Haand, ere skrevne med et Liv og en Varme, som indgyde den største Tillid til deres Sanddruhed, og paa intet Punkt have de nøjeste Undersøgelser formaaet at rokke Sandheden i hans Fremstilling. Vi kunne derfor ikke se Andet, end at Kong Christierns Fremfærd var et ubesindigt Overgreb begrundet i en uberettiget Mistanke.

5.

«Kong Christiern fik Tranekjær, men han mistede Sverig»¹⁾). Den umiddelbare Følge af Lenets Inddragelse maatte blive Axelssønnernes Rejsning. Ved Pinsetid 1467 indtraf Hr. Ivers Fejdebrev, hvori han opsagde Kongen Huldskab og Troskab. I Følge Folkevisen skal han have modtaget det i Malmø i Møntmesterens Stue, men desværre kjendes ikke Ordlyden deraf. Erik Axelssøn har i et Brev til Raadet i Lübeck skildret, hvorledes Kong Christiern efter Tilskyndelse af nogle af sine Raader havde frataget ham, hans Brødre og Broderbørn og deres Venner deres Arve- og Pantegods i Danmark, hvorfor de vare

¹⁾ P. v. Möller, Bidrag t. Hallands Historia I. 130.

blevne tvungne til at sætte sig til Modværge¹⁾. Ogsaa han har saaledes erklæret Kongen Krig; samtidig har Broderen Lavrits maattet forlade Danmark, efter at hans Godser og Len vare blevne inddragne. Kun Aage Axelssøn synes i lang Tid at have holdt sig udenfor Striden, skjøndt ogsaa han paa forskjellig Maade blev forulæmpet og tilsidst maatte forlade Varberg og begive sig til Brødrene i Sverig. Hvem kjender ikke de følgende Begivenheder: Ærkebiskop Jöns Bengtssons og hans Venners Opstand imod Erik Axelssøn; dennes vanskelige Stilling i Stockholm, da han i Juli og Avgust Maaned 1467 belejres af en forenet dansk-svensk Hær under Anførsel af Clavs Rønno og Erik Karlsson; Iver Axelssøns mesterlige Tog til Stockholms Undsætning, de Danskes Nederlag den 1ste September og Erik Karlssons og Ærkebispens Flugt; endelig det svenske Folks og Stormandspartiets Opfordring til Kong Karl om atter at bestige Tronen og dennes Ankomst og Indtog i Stockholm den 12te November. Det var med Axelssønnerne at Kong Christiern havde vundet Sverig, det var Bruddet med dem, som berøvede ham Udsigten til den svenske Trone og som førte til Brunkebergslaget.

For Eggert Frille var Stillingen nu yderst vanskelig — hans nærmeste Venner i Oprør mod Kongen, han selv følede sig højlig forurettet af denne. Ikke desto mindre er der Tegn til, at han i Løbet af 1467 har søgt en Tilnærmelse til Kongen. Denne fandt særlig Anledning til at takke ham for den Undsætning saavel med Folk som med Fetalie, som han havde sendt ham under Felittoget i Skaane i Eftersommeren 1467, hvor Sylvisborg erobrede

¹⁾ Styffe, Bidrag III. 181—83.

fra Hr. Iver og dennes faste Borg Lillø blev belejret af Kongens Hovedsmænd¹⁾). Men Tilliden kunde dog ikke vende tilbage paa nogen af Siderne. Eggert Frille harmedes over, at hans Datter ikke kunde faa de 500 lybske Mark, som Erik Sture paa Kongens Vegne havde forpligtet sig til at betale. Da denne ikke, som han havde lovet, til den fastsatte Tid indstillede sig i Odense i «et ærligt Indlager», forfulgte Hr. Eggert ham og Bisperne Mogens Krafse af Odense og Jep Fris af Børglum, som skulde udbetale Pengene af den opkrævede Skat, med stadige Maningsbreve. Karakteristisk for Opfattelsen af dette Forhold er et Brev fra Biskop Mogens til Eggert. «Ville I,» skriver han, «at Eders Datter skal faa sine Penge uden Uvilje baade paa Eders Vegne og hendes, da raade vi Eder, at I tøve saa længe, indtil vi have ladet opkræve saa mange Penge af denne Landehjælp. Vel maa I mane Erik ind og have Uvilje, ikke faar Eders Datter derfor sine Penge»²⁾).

Dette Brev er skrevet af Bispen den 26de December 1467 og dateret Hindsgavl. Det tyder hen paa, at Hindsgavl Slot og Len maa være bleven frataget Eggert Frille og foreløbig stillet under Bispens Værge. Det er i saa Henseende værd at lægge Mærke til, at den samtidige lybske Krønike siger, at det var med Bispernes og andre Adelsmænds Hjælp, at Kong Christiern i dette Aar fratog mange Adelsmænd de Slotte, de havde i Værge³⁾). I April Maaned havde Kongen og Dronningen opholdt sig paa

¹⁾ Kong Christiern til Eggert Frille, Naseby, dom. ante festum purificat. b. Marie virg. (³¹/₁) 1468. Geh. Arch. Danske Kongers Hist. Fasc. 3, Nr. 12.

²⁾ Biskop Mogens til Eggert Frille, Hindzegawell, sabato prox. ante s. Thome (²⁶/₁₂) 1467. Geh. Arch. Personalía, Frille.

³⁾ Lübeckische Chroniken II. 305, 306.

Hindsgavl, hvorfra forskellige Breve angaaende Dronningens Medgift og Arv ere daterede¹⁾, en Sag, som Hr. Eggert havde særlig Kjendskab til. Kongens Ophold i Fyn var dog især foranlediget ved hans Ønske om at faa sin Søn Hans valgt og hyldet som Tronfølger. I Fynboernes Hyldingsbrev, som er dateret den 2den Maj, findes Eggert Frilles Navn som Nummer to, lige efter Marsken Clavs Rønnovs Navn. Ved samme Lejlighed tilbød Kongen at staa til Ansvar for enhver, som havde noget at klage. «Men — hedder det i Hyldingsbrevet — ingen Mand eller Kvinde gav ham dèr Skyld eller Sag, de takkede Alle for Ære, Skjel og Ret»²⁾. Vi tør formode, at Hr. Eggert endnu dengang sad som Lensherre paa Hindsgavl. Men i Løbet af Aaret er Kongens Mistanke voxet, og da Lenet ikke var noget Pantelen, har han utvivlsomt efter Axelsønnernes Opstand berøvet Eggert dette Len, ligesom Lavrits Axelssøn mistede Skjelskør.

Da modtog Eggert Frille i de første Dage af Januar Maaned 1468 følgende skarpe Skrivelse. «Vid, at vi oftere have tilskrevet Eder at komme med et Antal Folk, som endnu ej er sket, hvilket os ganske forundrer. Vi befale Eder under vor højeste Hævn uden al længere Tøven at komme til os i egen Person med al Eders yderste Magt til Hest og Fod. Fange vi eller Riget nogen Skade for Din Forsømmelse, da lider Du saadan Pligt (Straf), som tilbør»³⁾.

¹⁾ Riedel, Codex. diplom. Brandenb. 3 Hauptth. I. 436—37; smlgn. Stemann, Gesch. d. öffentl. u. Privatrechts d. Herzogth. Schleswig III. 97—98.

²⁾ Genealógisk og biograph. Archiv S. 11—12. Smlgn. Diplomatar. Christierni primi S. 186—87.

³⁾ Christiern I til Eggert Frille, Ørekrogh, die innocentium martirum (2°/12) 1467. Geh. Arch. Danske Kongers Hist. Fasc. 3, Nr. 8.

Saa vel Brevets hvasse Form som dets Indhold maa forbavse. Men endnu mere stiger Forundringen, naar man læser det Svar, Kongen gav paa Eggert Frilles Klage derover. «Maa I vide i Sandhed», skriver Kongen, «at vi ikke havde befalet nogen af vore Skrivere at skrive Eder saaledes til, og var det os uvitterligt, at I skulde faa noget saadant Brev fra os. Vi takke Eder kjærligst for den Spisning, I sendte os i Sommer, og tillige for Eders Tjenere, hvilket vi gjerne med Eder forskyldte vilde»¹⁾). Ogsaa Rigshofmesteren Erik Ottessøn Rosenkrands fandt sig foranlediget til at bevidne saavel sin egen og Kanslerens som og Kongens Udeltagthed i hint Brevs Afsendelse. «Det var den galne Mester Nielses Digt, han var da hos min Herre med Signetet. Han faar derfor saadan Tak, som tilbør. Hr. Oluf Lunge og flere hans Lige fik ligervis saadanne Breve som I»²⁾). Det er imidlertid klart, at om end Formen maaske kan skyldes «den galne Mester Niels»³⁾), saa maa Indholdet i alle Tilfælde være udgaaet fra Kongen selv. Brevets Fremkomst giver da Vidnesbyrd saavel om, hvilke Følelser der næredes imod Eggert Frille og — som det synes — ogsaa andre Adelsmænd af Kongens umiddelbare Omgivelser, som tillige om det Regimente, de kongelige Skrivere udøvede.

Som en Uvejrshbeder maa denne Brevvexling have forekommet Hr. Eggert. Følelsen af litte Krænkelser og Forurettelser, af det store Ansvar, som han havde paa-

¹⁾ Kongen til Eggert Frille, Naseby, dom. ante festum purif. b. Marie virg. (21/1) 1468. Geh. Arch. Danske Kongers Hist. Fasc. 3, Nr. 12.

²⁾ Erik Ottessøn til Eggert Frille. Naseby, prof. purif. Marie (1/2). Geh. Arch. Danske Kongers Hist. Fasc. 3, Nr. 12 b.

³⁾ I Diplomatar. Christiarni primi S. 284 nævnes: Mag. Nicolaus Laurentii, scriptor regis.

taget sig for Bestyrelsen af sine Datterbørns Ejendom, af Umuligheden for ham i at kunne erstatte det Tab, de uforskyldt havde lidt, maa have forenet sig med en — sikkert falsk Følelse af, at han i sine Standsfæller havde en Støtte imod Overgreb fra Kongens Side. Dette er det formodentlig, som har foranlediget den ellers saa forsigtige og kloge Mand til et Skridt, som skulde faa de alvorligste Følger for ham selv. Det var i Foraaret 1468, at Kong Christiern paa alle Landsthing i Danmark lod tage Vidnesbyrd om sin Regeringsførelse. Den umiddelbare Anledning hertil var de imellem Kongens Sendebud og Karl Knutsson og Iver Axelssøn i April Maaned truffne Overenskomster. I Følge disse skulde et Møde afholdes i Halmstad den 29de Juli, hvor blandt Andet Iver Axelssøn vilde forebringe sine Klager over den Uret, der var vederfaret ham, hans Brødre, Broderbørn og Venner. Forinden skulde imidlertid Afsendinge fra begge Sider træde sammen i Halmstad S. Hansdag for at træffe nærmere Aftale om det forestaaende Møde. Det maatte derfor være af Vigtighed for Kongen at have fuldgyldige Vidnesbyrd om, at Striden med Hr. Iver ikke var foranlediget af noget Overgreb fra Kongens Side, og at Hr. Iver i alle Tilfælde havde forbrudt sin Ret ved ikke forinden sin Rejsning at klage paa Thinge over den ham formentlig tilføjede Uret. I Begyndelsen af Maj Maaned træffe vi hans Sendebud ved alle Landsthing i Danmark, og overalt fik de Vidnesbyrd saavel af Adel og Gejstlighed som af Borgere og Bønder, at Kongen havde holdt sin Ed som en ædel Herre og Konge, og at han offentlig paa Thinge havde tilbudt at staa til Rette, hvis nogen havde noget at klage over ham. Tillige vidnede alle, at ingen havde set eller hørt, at Hr. Iver Axelssøn havde selv eller ved noget Bud ladet

klage over Kongen paa Thinge, hverken før eller efter at han sendte denne sit Undsigelsesbrev. Ej heller var det nogen vitterligt, at Kongen havde ladet tage Privilegier og Breve ud af Landkisten eller krænket nogen Mands Frihed her i Landet siden sin Tronbestigelse. Tværtimod — han havde hjulpet alle, saavel Fattige som Rige, til Ret og Skjel efter yderste Evne. Til Slutning erklærede alle, at ingen havde fornummet, at Kongen havde til Hensigt at rejse Almuen mod Ridderskabet eller havde øvet Vold mod nogen Riddersmand hverken paa hans Person eller hans Gods¹).

Det fremgaar heraf, at Axelssønnernes Klager have været overordentlig omfattende. De sigte ikke alene paa den Vold og Uret, de selv og deres Venner mente at have lidt, men endog paa saa graverende Ting, som at Kongen skulde have opbrudt Landkisten og udtaget Privilegier og Adkomstbreve, og fremfor Alt at han skulde have villet søge en Støtte i Almuen mod Ridderskabet. Denne sidste Anklage finder et Støttepunkt i den lybske Krønikes Efterretning om, at Kongen ogsaa benyttede Almuens Hjælp til at fratage nogle Adelsmænd deres Slotte. Vi vide, at Kongen i dette Aar havde betydelige lejede Troppemasser samlede, men af Mangel paa andre Oplysninger er det umuligt at faa fuldstændig klart Lys over disse Begivenheder, og især om hvorvidt ogsaa andre danske Adelsmænd have været mistænkte for Delagtighed i Axelsønnernes Rejsning. Det er kun Eggert Frille, der har vovet at træde i Skranken og nedlægge Protest.

To Dage før Kongens Forlangende blev fremført paa Fynbo Landsting, den 5te Maj, indsendte Hr. Eggert en

¹) Diplomatarium Christierni primi S. 191—98.

skriftlig Indsigelse til Raadet i Fyn med en Angivelse af de Grunde, hvorfor han ikke mente at turde underskrive Fynboernes Erklæring om Kongens Regeringsførelse. Den lød saaledes: «Hvad jeg kan tale, skrive eller besegle, som kan være min naadige Herre til Gavn og Bedste, det gjør jeg gjerne, som en tro Tjener ogsaa bør gjøre, selv om jeg forsømmer mig selv derved. Gud forbyde, at jeg ved en lille Forsømmelse skulde blive fattigere end en fattig Mand, thi hvo der skylder mere, end han formaar at betale, han er saa. Den, som er rette Værge for umyndige Børns Gods, bør gjøre Regnskab derfor, naar Børnenes Frænder og Venner æske det; men alt det Gods, jeg nu ejer, kan ikke række til at vederlægge Hr. Philips Børn deres Fædrenegods, hvis nogen Forsømmelse med Rette kan tillægges mig. Da var jeg, som foran skrevet staar, armere end en fattig Mand. Derfor beder jeg Eder, kjære Herrer, om Eders gode Raad, hvorledes jeg kan gjøre og tale min Herre til Vilje, uden at forsømme mig selv derved.» Dette Brev oversendte Hr. Eggert til Kong Christiern, for at hans Ord ikke skulde blive forvrængede og fordrejede. Han bad tillige Kongen om ikke at lægge ham dette alvorlige Svar til Last, med mindre det netop skulde være Kongens Hensigt at styrte ham i Fordærvelse, hvad han dog ikke formodede. Det var kun nødtvungen og fordi Loven bød det, at han havde paataget sig Værgemaal for Børnene, aldrig havde han havt andet end Skade og Besvær deraf. Til Slutning bad han Kongen at optage hans Ord kjærligt og i en god Mening¹⁾.

¹⁾ Eggert Frille til Kong Christiern, Ottonie, prof. s. Johannis ante portam latinam (5/5) 1468. Geh. Arch. Danske Kongers Hist. Fasc. 3, Nr. 13 b. Smstds. 13 b findes en plattysk og en latinsk Oversættelse med Tilføjelse: sub sigillo. Paa Bagsiden af det latinske

Dette var dog aabenbart at forlange for meget af Kongen. Dennes Mistanke mod Eggert Frille var bleven forøget derved, at Iver Axelssøn havde ønsket Hr. Eggerts Nærværelse paa Mødet i Halmstad saavel for at aflægge Regnskab for sit Værgemaal for hans Broderbørn som for at deltage i Voldgiftskjendelsen mellem Hr. Iver og Kongen¹). Den 9de April havde Kongen underrettet Eggert Frille om den med de Svenske sluttede Stilstand og befalet ham i den Anledning at møde i Kjøbenhavn Pinsedag (5te Juni) tilligemed det øvrige Rigsraad. Dette Brev er endnu helt igjennem affattet i en venlig Tone²). Men den 22de Maj — altsaa efter Modtagelsen af Hr. Eggerts Skrivelse, gjentager Kongen sin Opfordring, og denne Gang i en af disse korte Skrivelser, som Kancellistilen kunde give saa mange forskjellige Afskygninger: «Som vi Eder tilforn tilskrevet haver at komme til os i Kjøbenhavn næstkommende Pinsedag, saa bede vi Eder nu og endeligen ville, at I det ingenlunde forsømme med nogen Undskyldning eller længere Tøven»³).

Om dette vigtige Møde ere vi desværre kun sparsomt underrettede. Endnu 1551 fandtes paa Folen i Kallundborg en Æske signeret: Breve om Hr. Iver Axelssøn og Hr. Eggert Frille. Iblant disse nævnes Danmarks Raads Dom mellem Kong Christiern og Hr. Eggert Frille og

Brev er skrevet af Eggert Frille: «Vdi these iij scrifter er swar po dansk, tyske oc latine po thet breff, myn horris nade vilde haffue besegle i Fyen, thet iegh icke torde besegle.»

- ¹) Dette fremgaar af Eggert Frilles Brev af 21de Oktober 1468.
- ²) Kong Christiern til Eggert Frille, in castro Haffnensi, sabbato Palmarum (?/4). Geh. Arch. Danske Kongers Hist. Fasc. 3, Nr. 13.
- ³) Kong Christiern til Eggert Frille, ex civitate Roskildensi, dominica Rogacionum (22/s). Geh. Arch. Danske Kongers Hist. Fasc. 3, Nr. 14.

mellem Kongen og Iver Axelssøn. Tillige et Brev, som i det korte Registrantudtog angives med følgende Indhold: «Et Brev, hvorledes at Hr. Eggert gik af Raadhuset fra Kong Christiern og ej vilde sætte Borgen»¹⁾). Disse Hovedaktstykker til Hr. Eggerts Historie maa sandsynligvis endnu have været til Stede i Arild Huitfeldts Tid, uden at han dog har benyttet dem. Fra hans Bo gik de over til Universitetsbibliotheket, hvor de endnu findes opførte i Haandskriftskatalogerne 1662, men de maa da sandsynligvis være gaaet under i den store Ildebrand 1728²⁾).

I al sin Korthed giver dog det lille Brevudtog et Vink, som i Forbindelse med de Antydninger, der findes i senere Breve fra Eggert Frille selv og de tilstedeværende Rigsraader, sætte os i Stand til at give et Omrids af de i Kjøbenhavn stedfundne Begivenheder, som skulde ende med den gamle Raadsherres Fald og Landflygtighed. Paa Raadhuset i Kjøbenhavn i Kongens og Rigsraadets Nærværelse stod Eggert Frille i Pinseugen 1468 til Rette for at svare paa de Klager, som Kongen havde at fremføre imod ham. Han er bleven beskyldt for at staa i hemmelig Forbindelse med Iver Axelssøn med særlig Henvisning til dennes Fordring, at ogsaa Eggert Frille skulde møde i Halmstad. Herpaa har Hr. Eggert svaret, at hvis det var Hr. Ivers Mening, at han paa den Dag skulde aflægge Regnskab for sit Værgemaal over sine Datterbørns Fædrenegods, da vilde han ikke sige Ja dertil uden Kongens og Raadets Tilladelse. Men var det Hr. Ivers Mening, at han skulde slutte sig til det Parti, som var Kongens aabenbare Fjender, da vilde han sige Nej dertil,

¹⁾ Danske Archivregistraturer IV. 19.

²⁾ S. Birket Smith, Om Kjøbenhavns Universitetsbibliothek før 1728 S. 129 M, 148.

«thi saadant lærte jeg ikke den Tid jeg gik i Skole». Kongen har nu forelagt de Vidnesbyrd og mundtlige Udsagn, som skulde bevise Hr. Eggerts Brøde, og fordret, at han skulde stille Borgen for sig, for at Rigsraadet nærmere kunde undersøge og paadømme Sagen. Hertil har Hr. Eggert svaret, at «han vilde staa Alle til Rette for Ære, Liv og Gods», men Borgen vilde han ikke stille. Det ene Ord har da taget det andet; i Stridens Hede har Hr. Eggert ladet falde skarpe og dumdristige («ubillige og ubetænksomme») Ord imod Kongen — «talt ham til Æren», som Kongen senere beskylder ham for, saa at denne kun ved Rigsraadets Mellekomst «og ydmyge Bøn» er bleven forhindret i at lade ham dræbe eller fængsle. «Hr. Eggert gik da af Raadhuset og vilde ikke sætte Borgen.» Han maa umiddelbart herefter have begivet sig paa Flugten. Igjennem Sjælland og Fyn naaede han skarpt forfulgt og, som han selv siger, med Livsfare over Slesvig og Holsten, hvor han havde mægtige og formaaende Venner, til Lübeck¹⁾.

I en Skrivelse fra nogle danske Rigsraader til Raadet i Lübeck siges det, at Hr. Eggert selv maatte vide, hvorledes han var gaaet Kongen under Øjnene, og at Bevidstheden herom selvfølgelig har gjort ham «sky» og været den egentlige Grund til hans Flugt. Men saavel fra Hr. Eggert selv som fra andre Sider vide vi, at han er bleven forfulgt, og at det har været forbundet med Livsfare for ham at blive i Landet. Hans berømte Dattersøn,

¹⁾ Fremstillingen er bygget paa Skrivelser fra Eggert Frille til Rigsraadet af 21 Oktober 1468 og 27 Marts 1469, til Kong Christiørn af 21 Oktober 1468, samt Rigsraadets Skrivelse til Raadet i Lübeck af 6 Novbr. 1468 og dettes Skrivelse til Rigsraadet af 18 Oktober 1468, alle i Danske Kongers Historie Fasc. 3.

Anders Bilde, klagede senere over, at han ikke havde maattet forfølge den, som havde taget hans Morfaders Gods, og at denne havde maattet tilgive dem, «som red efter ham»¹⁾. Her henpeges paa bestemte Mænd som Angivere og Forfølgere, men Kilderne ere saa sparsomme, Udtrykkene saa ubestemte, at der knap tør voves en Gissning om, hvem den Mand eller de Mænd vare, som førte det afgjørende Slag mod Eggert Frille. Det tør neppe antages, at nogen af Landets verdslige Stormænd have deltaget i Forfølgelsen af ham. Dels synes han ikke at have havt nogen Fjende blandt dem, og dels maa han i sin nye Svigersøn Bent Bille, der c. 1466 var bleven gift med Filip Axelssøns Enke, have havt en mægtig Talsmand og Støtte. Rimeligere vilde det være at søge iblandt Kongens nærmeste Omgivelser, Bisperne og Sekretærene i Kongens Kancelli. Men ogsaa her er Antydningerne saa svage, at de ikke tør benyttes²⁾. Nærmest henledes Tanken paa den Mand, som senere fik Eggert Frilles Gods under sin Bestyrelse, og som Kongen i et Brev kalder «Niels». Da Hr. Eggert flere Aar efter fik sit Arvegods tilbage, fik denne Mand Ordre til at udlevere det og tillige Ret til at tiltale ham for det Gods, som han selv mente at have Ret til. I Aaret 1474 fik imidlertid Bent Bille et Thingsvidne, at kun Hans Jenssøn og Niels Lykke havde gjort saadanne Krav gjældende, og Tanken henledes da uvilkaarlig paa denne Mand, med hvem Eggert Frille ikke stod paa nogen venskabelig Pod.

¹⁾ Optegnelser af Anders Bilde i Geh. Arch. Personalialia, Frille.

²⁾ Jvfr. ovenfor om «den galne Mester Niels». Bisp Mogens Krafse i Odense synes ogsaa at have staaet skarpt imod Eggert Frille, jvfr. ovenfor hans Brev, hvortil kan føjes, at hans Valg udelukkede en af Axelssonnerne fra at blive Biskop i Odense.

Saa vel 1458 og 1461 som især 1466 har der været Ejendomsstrid imellem dem, og sidste Gang maatte Kongen personlig skride ind og «kjærlig bede dem give sig til Minde for begge deres Venner». Det bør tillige fremhæves, at det kongelige Brev om dette Forlig opbevares i Geheimearchivet i samme Pakke som ovennævnte Befaling fra Kongen til «Niels»¹⁾. Det turde da ikke være for dristigt at gjætte paa denne Mand som en af Hr. Eggerts virksomste Fjender.

6.

Strax efter sin Flugt har Eggert Frille sørget for at forebringe sine Klager paa rette Sted. Paa Fynbo Lands-thing har han havt sit Brev og Bud og kæret over, at han ikke maatte faa Lejde til at klage over den Vold og Uret, som Kongen havde paaført ham. Herved har han — siger Kongen — «villet yppe Tvedragt mellem os og vore kjære Undersaatter». De Skridt, som Kong Christiern i denne Anledning foretog sig, have dog ogsaa været begrundede i det lidet heldige Udfald, som Mødet i Halmstad havde faaet. Den 29de Avgust vare de danske Sendebud komne tilbage til Kjøbenhavn med uforrettet Sag. Kong Karl havde ikke villet modtage de Tilbud, som vare blevne gjorte fra dansk Side, og Iver Axelssøn havde ikke engang givet Møde hverken til den foreløbige eller endelige Sammenkomst i Juli. En Afgjørelse af Mellemværendet mellem Kongen og hans oprørske Undersaatter maatte træffes, og efter Rigsraadets Opfordring indkaldte Kong Christiern den 29de Avgust en almindelig Rigsdag

¹⁾ Top. Samling paa Papir, Rynkeby Nr. 1 og 2. Smlgn. Bjerger Herred Nr. 4—6.

til den 28de Oktober i Kalundborg. Det hedder i Indkaldelsesbrevet: «Dèr ville vi da komme for vort Raad og gjøre Alle Ære og Ret, paa det at Gud og hver retvis Mand indenlands og udenlands kan erfare, at vi ville lade os nøje med Ret og Skjel og ikke gjøre nogen Mand Vold eller Uret. Og skulle da alle, som have noget med os at «segle eller ende», og især Hr. Eggert Frille, have frit og sikkert Lejde til at komme did og atter i deres Behold igjen»¹⁾.

Med dette almindelige Lejde var Hr. Eggert ikke tilfreds. Fra Lübeck tilskrev han Kongen og Raadet i Fyn, paa hvilke Betingelser han vilde komme til det i Kalundborg berammede Møde, men han fik intet Svar, og da senere paa Aaret Borgemestre og Raad i Lübeck under en Sammenkomst med Kong Christiern i Kiel opfordrede denne til at give Hr. Eggert et særskilt Lejde, fik de kun til Svar, at han ikke fik andet Lejde, — om han vilde komme eller ej, det stod til ham selv. Han kom da heller ikke til Kalundborg-Mødet, men i Stedet for indtraf Breve saavel fra Raadet i Lübeck som fra Hr. Eggert selv, i hvilke han forsvarer sig imod de Beskyldninger, der vare rejste imod ham, angiver Grunden til sin Udebliven, samt fordrer Lejde til et nyt Møde²⁾. Disse Breve ere sande Mesterstykker i Fremstillingskunst, skrevne med en Ild og naturlig Harme over de ham formentlig tilføjede Krænkelser, som kaste Lysglimt over hans Personlighed.

¹⁾ Kong Christierns aabne Brev til alle, som bygge och bo i Fyens biscopsdømme. Datum in castro Haffnensi, die decollat. Joh. baptiste (²⁹/₈) 1468. Geh. Arch. D. Kgrs. Hist. Fasc. 3, Nr. 15.

²⁾ Raadet i Lübeck til «dominis consiliariis regni Dacie», Lubeck, am dage Luce ewang. (¹⁴/₁₀) 1468. Geh. Arch. D. Kgrs. Hist. Fasc. 3, Nr. 15 a. Concepterne til Eggert Frilles Breve til Kongen og Rigsraadet af 21 Oktober, smstds.

«Jeg tør skyde mig ind under hver Dannemand i og udenfor Danmark, som jeg har havt Omgang med, hvorledes jeg har tjent min Herres Naade og hans Rige fra den første Dag, jeg tilsagde hans Naade min Tjeneste, og til den Dag, jeg blev dreven af Danmark. Jeg kan, Gud være lovet, ikke spørge nogen Forræder i min Slægt, rig eller fattig, hverken paa fædrene eller mødrene Side, og ej heller har jeg selv havt det i Sinde eller med Guds Hjælp tænker nogensinde at faa det.» Han beder Rigsraadet tilgive ham de mange og vidtløftige Ord han bruger, «thi de ere ikke nær saa mange, som gjøres behov. Det er aldrig hørt i Danmark i min Tid eller i hundrede Aar, at nogle i Danmark og især den, som skulde kaldes sin Herres og Rigets Raad (endskjønt jeg er uviis og uværdig dertil), er bleven saa forvældet, saa forurettet og saa fordreven som jeg.» Han frygter ikke for, at nogen retfærdig Mand skal kunne dømme ham fra Ære, Liv og Gods. «I vor danske Lov findes skrevet, hvorfor og i hvilke Maader en dansk Mand kan forbryde sit Arvegods, men dér findes jeg med Guds Hjælp ikke iblandt. Jeg har aldrig ført Rov eller Brand paa Riget eller gjort nogen af de Gjæringer, hvorfor jeg bør miste mit Gods. Fik jeg end i Sinde, som jeg med Guds Hjælp aldrig agter at faa, at jeg ikke vilde tilbage til Danmark, da véd jeg efter vor danske Lov, hvad jeg hvert Aar bør sende Kongen i hans Fadebur og dog med Rette nyde alt mit Arvegods, som jeg har i Danmark. Kjære Herrer og Venner, I vide alle fuldt vel — om I ville —, hvorfor der vederfares mig denne store Vold og Uret; det er fordi jeg er Formynder for Iver Axelssøns Broderbørn, og dertil trængte mig vor danske Lov.» — Kongen minder han om sin lange og tro Tjeneste, han tilbyder at ville staa til

Ansvar for Retten, hvis Kongen vil give ham sikkert Lejde. Han frygter ikke for, at han jo nok skal kunne bevise, at han har tjent Kongen som en tro Danne-
mand, men kan han ikke det, saa vil Kongen jo have endnu større Ret imod ham. «Lad mig ej saa haanlig mod al Ret og Skjel være dreven af Danmark fra Arv og Eje paa min Old.» Han tilbyder til Slutning, at han vil gjøre Alt, hvad Kongen og Raadet forlange, hvis det be-
findes, at han paa Raadhuset i Kjøbenhavn har «talt Kon-
gen til Æren».

Men paa denne Rigsdag have hans Ord lydt forgjæves. Det var paa den, at Processen blev ført mod de tre Axels-
sønner, Iver, Erik og Lavrits, som fik det Udfald, at alt deres Fædrenegods i Danmark tilkjenndtes Kongen. Det var her, at denne for anden Gang i sin Regeringstid fik Ret til at tilbagekalde alle Forleninger af Krongodset og af andre Kronens Indtægter, som ikke vare pantsatte, og at en Kommission blev nedsat til at undersøge Pante-
brevene. Kongen fik endog en Tredjedel af Aarsindtægterne af alle Pantelen og Byskatten af alle Kjøbstæder. Ud-
trykkelig fremhævedes, at man gjorde disse store Ind-
rømmelser, for at Kongen kunde bestride de store Ud-
gifter i den Krig, som «hans svorne Mænd og Raad» havde paaført ham. Her har sandsynligvis ogsaa Rigs-
raadet fældet en Dom over Hr. Eggert, men om dens Indhold vide vi aldeles Intet¹⁾. Det Vælde, som Kongen paa denne Rigsdag har øvet, maa være bleven støttet af Gejstligheden, af Almuen og den lavere Adel. Vi vide

¹⁾ Se den ovenfor S. 49 efter Archivregistraturerne citerede Rigs-
raads-Dom. Nogen endelig Dom kan det ikke have været, da Rigsraadet jo samtidig udvirker et nyt Lejdebrev for Hr. Eggert til at komme ind i Landet og staa til Rette.

blandt Andet, at Adelen paa Langeland klagede over Vold og Uret, som Eggert Frille havde tilføjet den ¹⁾). Det var et Forsøg paa at rykke Kronens Gods og Indkomster ud af Panthavernes Hænder til Forbedring af de kongelige Finanser, et Forsøg, som har sit Sidestykke i hvad Hertug Gerhard samtidig paatog sig at udføre i Hertugdømmerne ²⁾). At Stormændene ikke aldeles godvillig have givet deres Minde til disse Beslutninger, tør vel næppe betvivles. Det var jo deres Slægt og gode Venner, som det gik ud over, og et Slag, som ramte Toppen af den danske Adel, maa hele Standen have følt. Ét har dog Rigsraadet sat igjennem. Paa dets Bøn har Kongen maattet love at udstede et særskilt Lejdebrev for Hr. Eggert til frit og uhindret at komme til Kjøbenhavn S. Valborgs Dag 1469 og atter tilbage i sit Behold. Her vilde Kongen — som det hedder — «staa ham til Orde og hænde og gjøre ham Ære og Ret» ³⁾).

Men heller ikke dette Møde kom istand. I Følge Beslutningerne i Kalundborg kunde Kongen strax inddrage de Panteforleneringer, som vare givne af ham og hans Forfædre «af Gunst og Kjærlighed», men ingenlunde dem, hvorpaa Kronen skyldte Penge. Ikke desto mindre er Urbirk Len kort efter blevet inddraget og alt rørligt Gods bortført derfra ⁴⁾). Men Kongen er gaaet endnu videre. Ogsaa alt Hr. Eggerts Arve- og Kjøbegods er foreløbig

¹⁾ Ældste Archivregistraturer IV. 19.

²⁾ Paludan-Müller, De første Konger af den oldenborgske Slægt S. 85 ff., som har gjort opmærksom paa Forbindelsen mellem Kongens og Hertugens samtidige Forsøg i Kongeriget og i Hertugdømmerne.

³⁾ Rigsraadet til Eggert Frille. Kalundborgh, dom. prox. post festum omnium sanctorum (6/11) 1468. D. Kgrs. Hist. Fasc. 3, Nr. 15 a 4.

⁴⁾ Anders Bilde nævner «et Skrift, hvori Alt staaer, hvad der blev taget paa Urbirk».

blevet beslaglagt og stillet under Bestyrelse af den ovennævnte «Niels». Vi kunne ikke fortænke Eggert Frille i, at han efter denne Kongens Fremfærd ikke har villet komme til det berammede Møde i Kjøbenhavn. Det er ikke uden Interesse at læse de Grunde, som han anfører i et Brev af 27de Marts til Rigsraadet. «Jeg har spurgt i Sandhed, at alt mit rørlige Gods, som kunde opspørges, er borttaget, og hvorledes man har forfaret med mit urørlige Gods, det faar I med Guds Hjælp at vide, om Gud vil jeg lever. Den Overlast har jeg lidt, siden jeg fik det Lejdebrev, og det holder mig tilbage. Jeg tør ikke søge fornævnte Dag og Møde i Kjøbenhavn. Thi jeg frygter, at de samme, som raadede Hans Naade til at tage mit Gods, de samme ville vel raade til at tage mit Liv med, om de fik Magt over mig, saa at Enhver, der har nydt og endnu nyder, som har faaet og endnu har mit Gods, kunde beholde det uden Modsigelse, hvis jeg var af Vejen og altsaa ingen kærede derpaa. Ja, da havde de i Sandhed ilde raadet for mig, først taget mit Gods og siden mit Liv. Men skal der nu sættes en anden Ret og af andre over mig, da frygter jeg visselig for, at dette ikke gjøres til mit Bedste; thi jeg har været for den højeste Ret i Danmark er, den Tid min Herres Naade talte mig selv aabenbar til paa Raadhuset i Kjøbenhavn for alt Hans Naades aandelige og verdslige Raad.» Han foreslaar, at hans Sag indskydes for en Domstol, bestaaende af Grev Gerhard, Bisperne i Lübeck og Slesvig, Ridder-skabet i Holsten og Borgemestre og Raad i Lübeck, og at Sagen føres i Lübeck. «At jeg gjør det, det sker, fordi her er den strængeste Ret, jeg kjender. Retten findes ikke her mild eller naadig for dem, der befindes skyldige og brødefulde. Men hver, som uskyldig og brøde-

fri kommer her for Retten, er sikker for Vold og Uret.» I lidenskabelige og heftige Ord anker han over, at hans Arvegods er bleven ham berøvet, og forsvarer sig imod Beskyldninger for at have tilskrevet sine Venner fornærmelige Breve imod Kongen. Han har kun underrettet dem om den Overlast, han har lidt, og vil ogsaa vide at forsvare dette, som en Dannemand bør.

Det nye Forslag om at underkaste Sagen en Voldgiftskjendelse havde selvfølgelig ingen Fremgang. Kong Christiern havde i Vinteren 1468—69 foretaget gjentagne heldige Indfald i Sverig og tilføjet sine Fjender alvorlige Tab. Hans Breve fra denne Tid vidne om en fast Tillid til, at det nok skulde lykkes ham med Magt at knække sine Modstandere. Ved hans Tilbagekomst fra Sverig i Begyndelsen af April lykkedes det dog Dronningen og flere af Hr. Eggerts Venner at formaa ham til at udstede et nyt Lejdebrev for Eggert Frille, som skulde gjælde fra 16de April til 21de Maj. Med dette Lejde blev hans Broder Johan Frille sendt til Lübeck, hvor han ankom den 14de April. Men paa ny vægrede Hr. Eggert sig ved at møde, denne Gang under Paaskud af, at Tiden var altfor knap tilmaalt, da han først kunde være i Kjøbenhavn den 1ste Maj. Han synes at have haft en Følelse af, at hans Sag foreløbig var tabt. I en ny Skrivelse forklarer han vidtløftig Aarsagen til sin Vægning, og i mere underdanige og mødfaldne Ord end tilforn beder han Raadet formaa Kongen til atter at være ham gunstig og naadig og tænke tilbage paa, hvad Nytte han har gjort Kongen og hans Rige, og atter lade ham nyde sit Gods paa sine «Olderdage»¹⁾. Det er en Selvfølge, at Kongen opfattede

¹⁾ Eggert Frille til Rigsraadet, Lubich, feria 2 post dominicam misericordiae Domini (17/4) 1469. Geh. Arch. D. Kgrs. Hist. Fasc. 3, Nr. 15 c.

hans gjentagne Afslag som et Vidnesbyrd om, at han ikke vilde eller turde lade sin Sag paadømme. Han sendte en Skriver med Brev til Raadet i Lübeck, som indeholdt Klager over Eggert Frille og en Fremstilling af dennes Adfærd, som Overbringeren havde Befaling til nærmere at forklare, for at Sagen ikke skulde blive fremstillet for dem i et urigtigt Lys¹).

Denne Skrivelse gav Anledning til, at Lübeck nu tog Sagen i sin Haand og hurtig bragte den i en god Gænge. Raadet affordrede strax Eggert Frille en Erklæring, som denne ogsaa indleverede den 10de Maj, kun 6 Dage efter Afsendelsen af Kongens Brev. De indflydelsesrige Statsmænd i Hansestaden lykkedes det derpaa at faa Kongen til den 25de Maj at udstede et nyt Lejdebrev til Eggert Frille, som indeholdt Alt, hvad denne kunde ønske sig. Han skulde frit og uhindret kunne komme til Kjøbenhavn eller andetsteds, naar han vilde, og blive saa længe, indtil Sagen mellem ham og Kongen var forhandlet til Ende. Kunde de ikke blive forligte, skulde han have frit Lejde til at drage bort i sit Behold igjen²). Samme Dag har Kong Christiern efter Opfordring af det lybske Raad, som hele Vinteren havde arbejdet paa Fredens Gjenoprettelse i Norden, ogsaa udstedt Lejdebrev til Kårl Knutsson og Iver Axelsson til et Møde i Kalmar. Saaledes have ogsaa denne Gang Eggert Frilles og Iver Axelssøns Forhold

¹) Kong Christiern til Raadet i Lübeck, Koponhauca, am donredage na des hilgen crucis dage inuencionis (⁴/₅) 1469. Geh. Arch. D. Kgrs. Hist. Fasc. 3, Nr. 16—17 (2 Afskrifter).

²) Eggert Frilles Erklæring til Raadet i Lübeck, Lubick, auende ascensionis Domini (¹⁰/₅) 1469. Geh. Arch. D. Kgrs. Hist. Fasc. 3, Nr. 17 b. Kongens Lejdebrev, in castro Haffnensi, feria 5 ante dominicam s. Trinitatis (²⁵/₅) 1469 i en Vidisse af Raadet i Lübeck, dat. 2 Juni. Geh. Arch. De Friller 11.

været neje sammenknyttede. Men det er ogsaa sidste Gang. Det skulde endnu vare længe, inden det kom til Forlig mellem Kongen og Axelssønnerne.

Støttet af den indflydelsesrige Hjælp, han nu havde faaet, vender Eggert Frille atter tilbage til Danmark. Hos sin Svigersøn og Datter paa Søholm finder han foreløbig Tilhold. Paa det store Møde, som i August Maaned 1469 fandt Sted i Kjøbenhavn mellem Kongen, de vendiske Stæders Sendebud, Grev Gerhard og Udsendinge fra den holstenske Adel¹⁾, finde vi ham i travl Virksomhed med at faa Striden bilagt. Endnu findes et lille Brev fra ham til Svigersønnen, hvori han skriver: «Jeg er endnu ikke kommet til Ende med mit Ærinde, men med Guds Hjælp vil jeg arbejde Dag fra Dag og faa en Ende derpaa, Gud give den vorde god.» Han formoder, at alle de tilstedeværende Sendebud ville understøtte ham, og beder Bent Bille sende ham et Par gode, fede Øxne til de lybske Raadherrer, som havde vist ham «saa stor Ære og Værdighed»²⁾. Med deres Hjælp har han hele Aaret 1469 og Begyndelsen af det følgende Aar kæmpet en haard Kamp med Kongen for at faa ikke alene sit Arve- og Kjøbegods, men ogsaa sit Pant i Urbirk³⁾. Endelig den 4de Maj 1470 kunde Hr. Eggert se en Ende paa sin pinlige og farefulde Stilling. I et aabent Brev erklærede Kongen, at det nu var kommet til et endeligt Forlig mellem ham og Eggert Frille, saa at Striden aldrig mere

¹⁾ Om dette Møde se Paludan-Müller, De første Konger af den oldenborgske Slægt S. 97—98.

²⁾ Eggert Frille til Bent Bille, Haffnis, feria 3 ante Bartholomei apostoli (²²/₈) 1469. Geh. Arch. D. Kgrs. Hist. Fasc. 3, Nr. 17 c.

³⁾ Raadet i Lübeck har 27 Januar 1470 udstedt en Vidisse af Kong Christierns Pantebrev paa Urbirk af 18 Januar 1466. Geh. Arch. Viborg Nr. 4.

skulde gjenoptages til Skade for ham eller hans Arvinger¹). Overenskomstens Ordlyd kjendes ikke, men Anders Bilde har efterladt et kort Udtog af den, som lyder saaledes: «De Artikler, Hr. Eggert maatte gaa ind paa, før han kunde faa Venskab, vare, at han skulde give Afkald paa alle Forleninger, Pant og alt andet, som han havde mistet, dernæst tilgive alle dem, som toge hans Gods paa Urbirk og andetsteds, endelig love aldrig at «arge» paa dem eller nogen Mand derfor samt tilgive dem, som havde redet efter ham»²).

Hvis dette Udtog var det eneste, vi vidste om dette Forlig, maatte man jo tro, at det virkelig var bevist, at Hr. Eggert havde gjort sig skyldig i Forræderi og til Straf derfor mistet alt sit Gods, baade Pant og anden Ejendom. Men heldigvis er der endnu bevaret et Kongebrev, som viser, at man ikke fuldt ud tør stole paa Anders Bildes Udtog. Det er stilet til den ovenfor nævnte «Niels» og lyder saaledes: «Vi bede Dig og ville, at Du lader Hr. Eggert Frille følge alt det Gods, som Du paa vore Vegne af hans Gods annammet og i Væрге haver, eftersom vort aabne Brev, vi ham paa alle hans Arve- og Kjøbegods givet haver, ydermere indeholder. Mener Du og at have nogen Ret til noget af hans Gods, da lad ham dog strax følge uhindret alt hans Gods og tal ham siden til efter Loven med Rette»³).

Saaledes kunde nu Eggert Frille atter vende tilbage til sin Hjemstavn, men rigtignok som en slagen Mand.

¹) Kong Christierns aabne Brev, dat. Harildzborg, feria 2 prox. p. dom. Jubilate ($1\frac{1}{2}$) 1470. Geh. Arch. De Friller 12.

²) Anders Bildes ovenfor anførte Optegnelser i Geh. Arch.

³) Kong Christierns Brev til Niels (uden Udskrift). Udat. Concept i Top. Saml. p. Papir, Rynkeby Nr. 2.

Hans Forleninger, som havde dannet det faste Støttepunkt for hans Magt og Indflydelse, vare ham berøvede, hans rørlige Ejendom splittet som Avner for Vinden, hans Stilling som Rigsraad undergravet. Og som en falden Stormand forsvinder han da ogsaa nu af Historien. Hans Navn findes ikke oftere under noget offentligt Dokument, af hans rastløse Forretningsvirksomhed findes ikke længer noget Spor. Kun faa Aar endnu har han levet. Hans Hustru var sandsynligvis død forinden hans Fald, han selv døde den 5te Februar 1472. Han ligger begravet i Odense S. Hans Kirke, hvortil han kort før han drog til det skæbnesvangre Møde i Kjøbenhavn — maaske i Forudfølelse af hvad der vilde ske — havde skjænket betydeligt Gods til Sjælmesse for sig og sin Hustru¹). Men endnu efter sin Død har han paakaldt sine Landsmænds Vidnesbyrd for sin Ret. Paa Baag Herredsting have Sandemænd vidnet — uden at noget Vidne gik imod, — at Hr. Eggert Frille baade levede og døde som en Danne-
mand²).

Og naar en sen Eftertid af de mange spredte Træk, som ere levnedes os af denne mærkelige Mands Levnetsløb, vil forsøge at danne sig et fyldigt Billede af hans Karakter

1) I Bircherods Inscriptiones Othinienses findes Indskriften paa hans Ligsten i S. Hans Kirke. Den lyder saaledes: •Anno Domini MCDLXXVI die Agathe virginis obiit strenuus miles Eggardus Frille cum uxore domina Anna. At Aarstallet 1476 er en Fejl-læsning for 1472, fremgaar af Kong Christierns aabne Brev om Skifte efter Eggert Frille, som er dateret Kjøbenhavn Slot, S. Olafs Dag (29/7) 1472. Geh. Arch. Skiftebreve Nr. 9. Gavebrevet findes i Hofman, Foundationer V. 191—92.

2) Baag Herredstingsvidne, S. Peters Dag ad vincula (1/8) 1474. Geh. Arch. Baag Herred Nr. 21.

og hans Handlemaade, da maa den tilvisse indrømme, at han gjentagne Gange — frivilligt eller ufrivilligt — har bragt sig ind i tvivlsomme og vovede Situationer, af hvilke han ikke gik ud, uden at Mistanken kastede sin Skygge paa ham. Men paa den anden Side maa den ogsaa hævde, at Modstanderne ikke formaaede at føre noget gyldigt Bevis mod ham, og at han faldt som et Offer for den Stærkeres Ret. Hans Fejl var utvivlsomt et Rethaveri, som under de daværende Forhold ikke kunde hævdes ligeoverfor Kongemagten, hvor godt hans Ret — saa vidt man kan dømme efter de foreliggende Vidnesbyrd — end var begrundet. Men ligesom denne Fejl vel kan berøve ham den Sympathi, som man føler ligeoverfor en varm og opofrende Fædrelandsven, saa kan den dog ikke udviske det fyldige Indtryk af en overlegen Personlighed, af en betydelig Statsmand, en virksom og pligt-opfyldende Statstjener og af en Mand, som paa Livets forskjellige Omraader har vidst at sætte sig et Eftermæle.

Blidemestere, Balistarii og Værkmestere i Kjøbenhavn ca. 1375—1550.

Af

Otto Blom.

Fra gammel Tid har der til Rigets Hovedtøihus i Kjøbenhavn været knyttet et Korps af Bøsseskytter, o: Artillerister. Der har vel været Bøsseskytter paa alle Landets Slotte og Fæstninger, saalænge disse overhovedet have været udrustede med Bøsser, o: Kanoner. Allerede tidligt under Kristian d. 3die maa Kronen have havt Artillerister i sin stadige Sold, eftersom det 1540 og 1542 paalægges enkelte af de kongelige Len, Dragsholm og Vordingborg, at modtage Bøsseskytter i Borgeleie¹⁾. Men en særegen Interesse for vort Artilleris Historie knytter der sig dog til Bøsseskytterne ved Kjøbenhavns Tøihus, fordi de i lange Tider ligetil henimod Midten af det 17de Aarhundrede, fra 1573 eller ialfald fra 1582 dog i Forening med dem paa Kronborg, vare de eneste Artillerister, der stode umiddelbart i Kronens Sold. I dette Korps af Bøsseskytter maa man derfor søge Oprindelsen til det kongelige Artilleri, Søartilleriet saavel som Landartilleriet, og dette bliver derved den Del af Rigets staaende Krigsmagt, hvis Historie gaar længst tilbage i Tiden.

¹⁾ Erslev og Møllerup: Danske Kancelliregistranter 1535—1550, 143, 144 og 243.

Længere tilbage end til Aaret 1551 kan man dog ikke følge dette Korps af Bøsseskytter i Kjøbenhavn. Fra dette Aar kan man følge den hele Række af Arkelimestere og Tøimestere¹⁾, som lige til Nutiden i 333 Aar have forestaaet Kjøbenhavns Tøihus, og som i ældre Tider førte Kommandoen over hint Korps af Bøsseskytter. I Rigets Regnskab for 1551 forekommer Korpset paa en saadan Maade, med en Styrke af ca. 70 Mand i Aarstjenesten foruden Arkelimesteren og en Krudtmester, at det dengang neppe kan have været ganske nyligt oprettet. Om man besad Rigets Regnskaber fra endnu tidligere Aar, er det meget rimeligt, at man ogsaa i dem vilde have truffet paa Arkelimestere og Bøsseskytter ved Kjøbenhavns Tøihus i Kongens stadige Tjeneste idetmindste ligesaa længe, som Kjøbenhavn har været Hovedstationen for en kongelig Sømagt, altsaa fra Kong Hans's Tid. Og til selve Kjøbenhavns Slot har der alt fra Midten af det 15de

¹⁾ Det er maaske ikke overflødigt at fremhæve, at Ordet Arkelimester i Tidernes Løb har betegnet tro meget forskellige Stillinger ved Artilleriet. I største Delen af det 16de Aarhundrede kaldtes den Øverstbefalende over Artilleriet ved en i Felten staaende Hær med denne Titel; saaledes forekomme Anders Bille under Kong Hans, Henrik Krummedige under Frederik d. 1ste og Niels Ulfstand under Frederik d. 2den som Arkelimestere. I Tidsrummet c. 1540—1650 bruges dernæst denne Titel om den Befalingsmand ved en Fæstning eller et Tøihus, der førte Kommandoen og Regnskabet over Artilleriet; kun ved de større Tøihuse som Kjøbenhavns og Kronborgs kaldtes han stundom Tøimester. Endelig brugtes Benævnelsen Arkelimester fra c. 1550 indtil 1775 om den Artilleriunderofficer, der ombord paa Krigsskibene havde Skibets Artillerimateriel i Regnskab; først 1775 gik denne Benævnelse helt af Brug ved Søartilleriet, idet den ombyttedes med Kanoner, samtidigt med at den gamle Benævnelse for en menig Artillerist, Bøsseskytte, ombyttedes med Konstabel, saaledes som det alt 100 Aar forud var sket ved Landartilleriet. — Ordet Arkeli er ikkun en fra Tydskland indført Fordreielse af Artilleri.

Aarhundrede hørt et efter Tidens Leilighed saa anseligt Forraad af Skyts, at det er lidet tænkeligt, at der ikke allerede dengang i Slottets faste Tjeneste har været idetmindste en Mand, til at forestaa dets Artilleri, til at røgte det og til at forestaa dets Brug. Der haves ogsaa fra Kong Hans's, Kristian d. 2dens og Frederik d. 1stes Tid Spor af, at der her i Landet har existeret professionelle Artillerister under Navn af Bøsemestere og deres Svende samt Bøsseskytter; muligvis kunne nogle af dem have været knyttede til Kjøbenhavns Slot og Tøihus. Men det er i hvert Fald paafaldende nok, at man f. Ex. ved at gennemgaa de hidtil udkomne 6 Bind af Dr. Oluf Niensens fortræffelige Kjøbenhavns Diplomatarium blandt de utalige deri navngivne Indbyggere i Staden ikke finder nævnt nogen eneste Bøsemester eller Arkelimester før 1550 og selv af menige Bøsseskytter kun en eneste, som 1532 synes at have staaet i Stadens Tjeneste¹⁾.

Aarsagen til denne paafaldende Taushed er vel næppe helt tilfældig; for en væsenlig Del kan den vel stikke deri, at Artilleristerne allerede i hine Tider i det Hele taget ikke have hørt til den mere formuende Klasse af Stadens Indbyggere, hvis Navne fortrinsvis ere blevne bevarede til Nutiden ved saadanne offentlige Dokumenter som Eiendomsskjøder, Gavebreve til Kirker og Klostre o. desl. Den, der saavidt muligt vil tilbunds i vort Artilleris ældste Historie, kan dog ikke uden Undersøgelse se bort fra Muligheden af en anden Forklaring af Fæno-

¹⁾ At denne Peter Bøsseskytte har staaet i Stadens og ikke i Slottets Tjeneste, kan man vist temmelig sikkert slutte deraf, at hans Hus ved Nørreport er bekostet teglhængt af Staden, saa at det vel har været en denne tilhørende Tjenestebolig. Kjøbhvns Dipl. I, 345.

menet, den nemlig, at Forstanderne for Slottets Artilleri og Tøihuset før 1550 kunne have ført Benævnelser, hvis Identitet i Betydning med følgende Tidens Embedstitler af Arkelimester og Tøimester ikke strax falder i Øinene.

Det træffer sig nu saaledes, at medens man fra 1551 kan opstille den sammenhængende Række af Arkeli- og Tøimestere i Kjøbenhavn lige til Nutiden, kan man fra 1548 gaa den modsatte Vei indtil 1433 med en Række Balistarii og Værkmestere i Kjøbenhavn, de ældste iblandt dem udtrykkeligt betegnede som ansatte ved Kjøbenhavns Slot, til hvilke der endnu maa føies en Blidemester og en Balistarius fra den sidste Fjerdedel af det 14de Aarhundrede. Er Sammenhængen da ikke i Virkeligheden den, at de to Rækker supplere hinanden og egenligt kun udgjøre den fortløbende Række af de Mænd, som i de sidste 450—500 Aar have forestaaet Kjøbenhavns Tøihus, kun med den Forskjel, at før 1550 kaldtes de Balistarii og Værkmestere, efter 1550 Arkelimestere og Tøimestere?

Ja lad os se ad, om denne ved første Øiekast ganske bestikkende Gisning taaler en nærmere Undersøgelse. Men inden vi gaa ind paa en Granskning af det Spørgsmaal, hvad der hertillands i Perioden 1375—1550 er blevet forestaaet ved en Blidemester, en Balistarius og en Værkmester, er det vel foreløbigt bedst at gjenngaa Rækken af de Indbyggere i Kjøbenhavn, som i det omtalte Tidsrum findes nævnte med disse Betegnelser; de ere ni eller ti i Tallet.

Hans Blidemester nævnes med denne danske Betegnelse i en omtrent 1375 paa Latin affattet Liste som Eier-

mand til en Grund paa den østre Side af Bjørnebrogade, den nuværende Kjøbmagergade¹⁾.

Mathias Balistarius nævnes i en Fortegnelse fra omtrent samme Tid, dog noget yngre, som Leier eller Fæster af en Gaard i St. Nikolai Sogn, der tilhørte Roskilde Bispestol²⁾.

Niels Pedersen, Værkmester paa Kjøbenhavns Hus, fik d. 23de Marts 1433 Skjøde paa en Gaard ved Vommestræde og Smedegade i St. Klemens Sogn, altsaa søndenfor Vestergade³⁾.

Jes Pedersen, Værkmester paa Kjøbenhavns Hus, nævnes 1438 som Eiermand til en Gaard i samme Nabolag mellem Vommestræde, Smedegade og Vestergade⁴⁾. 1446 anføres han i et paa Latin affattet Skjøde som Johannes Petri Balistarius in Castro Hafnensi⁵⁾. 1463 solgte han en Del af sin Eiendom, der faa Aar efter kjøbtes af Antvorskov Kloster⁶⁾. D. 28de Marts 1466 skjødede hans Enke hans grundmurede Gaard paa den søndre Side af Vestergade, norden for Vommebadstuen, som Sjælegave til Frue Kirke⁷⁾.

Isak Mathisen Værkmester var 1466 Medbesegler af Jes Pedersens Enkes ovennævnte Gavebrev, lige-

¹⁾ Kjbhvns Dipl. I, 108. Geheimearkivar A. D. Jørgensen henfører denne Stadens ældste Jordebog til Tiden mellem 10de Juli 1373 og 18de Febr. 1374, altsaa endnu til Valdemar Atterdags Regeringstid; se: Aarb. f. Nord. Oldk. o. Hist. 1877, 281 i Anm. Dr. O. Nielsen giver imidlertid i sin Kjøbenhavns Historie og Beskrivelse II, 24 i Anm. Grunde for, at den maa være affattet 1377—1380.

²⁾ Kjbhvns Dipl. I, 112, jvfr. 94.

³⁾ Kjbhvns Dipl. I, 159, II, 60.

⁴⁾ Kjbhvns Dipl. IV, 34.

⁵⁾ Kjbhvns Dipl. II, 80.

⁶⁾ Kjbhvns Dipl. IV, 35.

⁷⁾ Kjbhvns Dipl. IV, 92.

som 1474 og 1479 paa andre Eiendomsskjøder. D. 28de Juni 1488 var han selv Eiermand til en Gaard paa den søndre Side af Vestergade¹⁾. Efter hans Død overlod hans Datter 1501 sin Arvepart i Gaarden til sin Broder, Herr Jesper Isaksen, Præst i Birkerød, der 1516 afstod Gaarden til de hellige fem Vunders Alter i Frue Kirke, ved hvilken han tillige var Vikar²⁾.

Oluf Værkmester synes at have staaet i Kong Hans's Tjeneste 1487, da han St. Mariæ Magdalenæ Dag fik Løn udbetalt i Kjøbenhavn³⁾.

Gyde Værkmester boede 1496 i en Staden tilhørende Gaard paa Nørregade⁴⁾.

Niels Værkmester nævnes i en 1510 affattet Fortegnelse over Kjøbenhavns vaabenføre Mandskab som boende i Stadens vestre Rodemaal⁵⁾.

Oluf Værkmester, der nævnes i samme Fortegnelse, er muligvis, men neppe sandsynligvis, den samme Mand af dette Navn, der forekommer 1487. Den 18de Novbr. 1504 eiede han en Grund paa den søndre Side af Vestergade, der stødte op til afdøde Isak Mathisens Gaard, og som han først kan have købt efter 10de Mai 1501⁶⁾. Paa denne Grund byggede han en Gaard, som Kristian d. 2dens Befalingsmand i Kjøbenhavn, Herr Henrik Gjõe, under Beleiringen 1523 overdrog Bøssestøberen Mester Fadder, rimeligvis uden nogen retslig Hjemmel for Overdragelsen, eftersom det fandtes nødvendigt udtrykkeligt at faa det stipuleret i Stadens Kapitulation d. 23de Decbr.

¹⁾ Kjbhvns Dipl. II, 132, 140 og 158.

²⁾ Kjbhvns Dipl. VI, 3 og 9.

³⁾ Danske Magasin, 4de R., I, 88.

⁴⁾ Kjbhvns Dipl. I, 241.

⁵⁾ Kjbhvns Dipl. I, 282.

⁶⁾ Kjbhvns Dipl. IV, 287, jvfr. VI, 3 og 9.

1523, at denne Overdragelse skulde staa ved Magt, samt at erhverve en særegen Stadfæstelse af Frederik d. 1ste paa Mester Fadders Eiendomsret til Gaarden, for hvilken Staden Kjøbenhavn maatte give Oluf Værkmester en Grund ved Vestre Mag i Vederlag¹⁾. Ogsaa efter Mester Fadders Død ansaa hans Enke det for nødvendigt d. 20de Oktbr. 1539 at erhverve Kristian d. 3dies Bekræftelse paa Besiddelsen af den for 16 Aar siden erhvervede Gaard paa Vestergade²⁾; og dog nævnes Oluf Værkmester kun to Maaneder efter, d. 21de Decbr. 1539, som paany boende paa Vestergade³⁾; og at det er sin gamle Eiendom eller ialfald en Parcel af denne, han har beboet i sin Alderdom, synes at fremgaa deraf, at endnu i Stadens Jordebog af 1581 betegnes den Gaard, Herr Jesper Isaksen 1516 havde skjænket Frue Kirke, som liggende østen for «den Bod, Oluf Værkmester fordum iboede»⁴⁾, og for den Grund, han havde eiet og bebygget mellem 1504 og 1523.

Mogens Værkmester nævnes d. 10de Juli 1547 og d. 21de Aug. 1548, første Gang som Beboer af en af Universitetets Gaarde i Stadens Strandrodemaal⁵⁾.

Der lader sig neppe reise nogen begrundet Tvivl om Betydningen af den Benævnelse «Blidemester», som findes brugt en enkelt Gang omtrent 1375, altsaa paa en Tid, da Ildvaabnene vel vare kjendte her i Landet, men saa vidt vides endnu ikke i almindelig Brug. Hans Blidemester maa sikkert antages at have, enten i Staden Kjøbenhavns eller i Slottets Tjeneste, havt at gjøre med de

¹⁾ Kjbhvns Dipl. I, 328, II, 220 og I, 336.

²⁾ Kjbhvns Dipl. II, 256.

³⁾ Kjbhvns Dipl. VI, 30.

⁴⁾ Kjbhvns Dipl. I, 531.

⁵⁾ Kjbhvns Dipl. I, 410 og VI, 68.

store Kastemaskiner, Blider, Valslynger, Manger, Bukke og hvad de ellers kaldtes, der endnu paa den Tid brugtes til Angreb og Forsvar af Fæstninger. At Ordet Blidemester forekommer i et paa Latin affattet Dokument, er vel noget paafaldende, men naturligvis ikke noget tilstrækkeligt Bevis for, at man helt savnede et tilsvarende latinsk Ord.

Forsaavidt er der ikke noget til Hinder for, at den omtrent samtidigt og atter midt i det 15de Aarhundrede brugte Benævnelse Balistarius kan betegne den samme Stilling som Blidemesterens¹⁾, en Formodning, som ligger snublende nær, da Balista i den klassiske Latin er Navnet paa en af Oldtidens Kastemaskiner. Formodningen modsiges heller ikke i og for sig ved den Kjendsgjerning, at en og samme Mand 1466 paa Latin kaldes Balistarius in Castro Hafnensi og 1438 og 1463 paa Dansk Værkmester paa Kjøbenhavns Hus. Det vilde ikke være utænkeligt, at Ordet «Værkmester», foruden den mere omfattende Betydning af en Haandværker, kunde have den specielle Betydning af en Blidemester, idet det kunde have sin Oprindelse fra den middelalderlig høitydske Benævnelse for allehaande Krigsmaskiner «Antwerk», eller fra de nederlydske Benævnelser «Driwende Werk» og «Schietende Werk» for Krigsmaskiner, der vel ikke have været identiske med Bliderne, men om hvilke man iøvrigt kun ved saameget, at de ligesom disse vare en Slags store Kaste- eller Skydemaskiner²⁾.

¹⁾ Det var ikke blot ved Kjøbenhavns Hus, at der var ansat en Balistarius; en vis Hans Hudthemacker, Balistarius in Castello Ørkel, har 1429 været med at udfærdige en Vidisse af Erik af Pommerns Privilegium af 1409 for Byen Svendborg. Se Aktst. t. Oplysn. af Daumarks indre Forhold, udg. af Fyens Stifts litt. Selsk., I, 145.

²⁾ At «Driwende Werk» har været en anden Krigsmaskine end Bliden,

Den Opfattelse, at Blidemester er det samme som Balistarius og dette Ord igjen ensbetydende med Værkmester, er dog endnu kun en Gisning, som trænger til kritisk Undersøgelse.

Saafremt Balistarius i Middelalderens Latin har betydet en Blidemester, saa maa en Blide i samme Sprog have været gjengivet ved Ordet Balista; men dette synes ikke at have været Tilfældet. Hvor Saxo i sin 13de Bog omtaler den Blide, som Roskildeborgerne reiste mod Haraldsborg med saa megen Virkning, at Borgen overgav sig efter det andet Blidekast, bruger han om den ikkun saadanne almindelige Udtryk som Tormentum og Machinamentum¹⁾; og Machina er ligeledes det omfattende Udtryk, han i den 14de Bog bruger om de Beleiringsmaskiner, Valdemar den Store begyndte at lade hugge Tømmær til under Beleiringen af Arkona, men som ikke kom i Brug, fordi Fæstningen faldt for et improviseret Stormangreb, inden de naaede at blive færdige²⁾. De enkelte Steder, hvor Saxo bruger Ordet Balista; mener han øiensynligt ikke en Blide, men meget snarere en Armbryst. Det ligger ialfald nærmere at se et Vaaben af denne sidste Slags end en Blide i den Balista, som Odin, da han fulgte Harding paa Toget mod Bjarmelænderne, tog frem af sin Pose, og hvormed han skjød ti Pile paa engang, som alle

fremgaar deraf, at af de Skibe, Hansestæderne 1368 udrustede mod Valdemar Atterdag, var der nogle, som førte baade Blider og Værker; Raadet i Lybek anskaffede 1363 unum machinamentum sagittarum, vulgariter eyn Schietende Werk.; da denne Maskine skjød med Pile, kan den ikke have været en Blide, men maaske snarere en Slags Armbryst i meget stort Format. Se Fock: Rügensch-Pommersche Geschichten III, 146.

¹⁾ P. E. Müllers Udg. af Saxo I, 650.

²⁾ P. E. Müllers Udg. af Saxo I, 828.

ramte¹⁾. Naar Saxo i den 14de Bog fortæller om den haarde Træfning paa Ølands Kyst mod de liflandske Sø-røvere, og om hvorledes Esbern Snare i sin Ærgrelse over at have skudt tre Pile med en Balista uden at ramme brød den sønder for at gribe til Sværdet, saa kan han her ved Balista ikke have tænkt paa en Blide, der hverken skjød med Pile eller Smaaspyd (spiculis) eller ret vel lod sig sønderbryde med Hænderne i et Øiebliks Hidsighed; det «Tormentum», som Saxo paa samme Sted benævner det sønderbrudte Vaaben, kan neppe have været nogen større Krigsmaskine end en Armbryst. Den som maatte undre sig over, at Saxo skulde have kjendt Armbrysten, eftersom dette Vaaben sædvanligt antages først at være bragt i almindelig Brug i Europa af Richard Løvehjerte, altsaa lige mod Slutningen af det 12te Aarhundrede, vel en god Stund efter Slaget ved Øland og rimeligvis efter at Saxo har affattet sin Fortælling om dette, vil det være tilstrækkeligt at henvise til, at man har Miniaturer fra det 10de Aarhundrede med Billeder af Armbrystskytter²⁾, samt at et Lateranconcilium allerede 1139 fandt det nødvendigt at forbyde Brugen af dette morderiske Vaaben undtagen mod de Vantro. Ved at bruge en Armbryst mod Liflænderne har Esbern Snare altsaa ikke overtraadt den kirkelige Bestemmelse, der meget mindre kan have generet Kong Hadings Ven, den enøiede Gubbe i den side Kappe. Fra Middelalderens senere Aarhundreder lader det sig med større Sikkerhed paavise, at man har brugt Ordet Balista til at gjengive Ordet Armbryst, der selv ligesom det franske «Arbalête» kun er en Fordreielse af det latinske Ord «Arcubalista». Naar den ringstedske Tavle, der, som den

¹⁾ P. E. Müllers Udg. af Saxo I, 52.

²⁾ Viollet le Duc: L'architecture militaire au Moyen-âge, p. 9.

nu foreligger, hidrører fra Middelalderens Slutning, men muligvis er en Afskrift af et tidligere affattet Dokument, fortæller, at den udvalgte Kong Valdemar 1231 døde ved et Vaadeskud med en Balista, saa kan der ved dette Ord ikke være tænkt paa en Blide, men kun paa en Armbryst, eftersom det udtrykkeligt anføres, at det var paa en Jagt, at han fik sit Banesaar¹⁾. Fra det 15de Aarhundrede haves et bestemt Exempel paa, at Ordet Balista er blevet oversat paa Dansk ved Armbryst, i den danske Oversættelse fra Latin af Jehan de Mandevilles æventyrlige Reisebeskrivelse²⁾. Naar et Inventarium for Ørum Slot af 3die April 1373 opfører 3 Balistas, 2 Tylvter Telorum og 1 Armborstvinde, og man dermed sammenholder, at der i den pommerske Stad Greifswaldes Regnskab for 1367 nævnes et «Instrumentum Balistarum dictum Armborstvinde»³⁾, saa paatrænger der sig en meget stærk Formodning om, at de tre Balister paa Ørum maa have været Armbryster. Endnu sikkrere kan dette siges om «tres Balistas quæ dicuntur Ryggearmbyrsth», som fandtes paa Kjøbenhavns Hus ifølge et Inventarium af 8de September 1328⁴⁾. Med fuld Sikkerhed lader det sig vel ikke oplyse, hvilken Art af Armbryster der netop menes med den underlige Betegnelse Ryggearmbyrsth; men det har neppe været den største Sort. Greifswaldes Regnskaber 1361—63 nævne Indkjøb af «Wintarborste», «Balistae dorsales»

1) Kongegravene i Ringsted Kirke, 47. Det er Herr Arkivar, Dr. philos. O. Nielsen, der har gjort mig opmærksom paa Brugen af Ordet Balista i dette Dokument. Naar Kammerherre Worsaae paa det anførte Sted oversætter Balista ved «Staalbue», er det kun at bemærke, at Armbrystens Bue vel stundom var af Staal, men vist nok saa tidt af Træ eller Horn.

2) Lorenzen: Mandevilles Reiser, 135.

3) Pyl: Pommersche Geschichtsdenkmäler III, 146.

4) Kjbhvns Dipl. I, 69.

og «Balistae strepales vel Stegherpes Arborste», 3: Stigbøile-armbryster¹). Netop af de tre selv samme Sorter anskaffede Raadet i Hamborg 20 i Aarene 1307 og 8, nemlig 4 Wint-armbruste (magnas Balistas), 10 Rucarmbruste (Balistas dorsales) og 6 Stegerepsarmbruste (Balistas stegerepas)²). Vindearmbrysterne, der med tilhørende Armbrystvinder ogsaa forekomme i danske Slotsinventarier (Ørum 1373, Dragsholm 1536), vare altsaa den største Art, hvorfor de ogsaa betaltes dobbelt saa dyrt som de andre³); dens Staalbue var saa stiv, at den maatte spændes med en paa Bagenden af Skjæftet anbragt Vinde med to Haandsving, hvilken med to smaa Tallier drog Buestrængen tilbage til Laasen. Stigbøilearmbrysten maa have havt Navn efter den iøvrigt paa enhver ikke aldeles svag Armbryst paa Forenden af Skjæftet anbragte Bøile, i hvilken Skytten satte Foden, medens han spændte Buen, rimeligvis alene ved Armens og Haandens Magt. Om Rygarmbrysten maa man formode, at dens Bue har været stivere end den sædvanlige Stigbøilearmbrystes, men svagere end Vindearmbrystens, saa at den maatte spændes ved Hjælp af en Jernhage eller Spændehage, befæstet paa et Spændebælte (tysk Spanhaken og Spangerdel, Spanzeel), som Skytten havde om Livet eller over Skulderen som et Bandoler⁴);

¹) Pyl: Pommersche Geschichtsdenkmäler III, 146.

²) Koppmann: Kämmererechnungen der Stadt Hamburg I, Indledningen c.

³) Koppmann: Kämmererechnungen I, xcviij.

⁴) Spændebæltet findes neppe nævnt i noget dansk Slotsinventarium, men i et svensk for Gripsholms Slot 1554 i Forbindelse med to Staalbuer med tilhørende «Krijhaker». Se Handl. rör. Skandinaviens Hist. XXXVII, 68. I de Odenso Smedes Lavskraa af 1496, der omfattede ikke blot Grov- og Kloinsmede, men tillige Knivsmede, Kjedelmede, Grydestøbere, Pladeslagere, Remmesnidere, Sværdfiore, Sadelmagere og Kandestøbere, bestemmes

naar Skytten satte den ene Fod i Bøilen paa Forskjæftet og bøiede sig eller knælede dybt nok til at kunne hugge Spændehagen paa Buestrængen, maatte han kunne drage denne tilbage med hele den Kraft, han udviklede ved igjen at reise sig¹⁾.

De Udgifter, der forekomme i Staden Hamborgs Regnskaber fra Perioden 1351—1500 under den stadigt tilbagevendende Konto: «ad Balistas», ere saadanne, der referere sig til Anskaffelsen og Vedligeholdelsen af Armbryster med Tilbehør, f. Ex. 1372 «vor pile», «vor tve spanhaken», «vor ene winden», «thene to snidende», «pro 10 novis balistis et quibusdam antiquis reformandis», «pro una statua ad balistam», «vor ene zule», «pro lignis tho thenen», 1375 «vor ene armborstes zule» o. s. v.²⁾. Kun i de allerførste Aar, efter at Ildvaabnene komme tilsyne i Hamborgs Regnskaber, 1372—78, kan man finde Udgifter til saadanne under Kontoen «ad Balistas»; allerede fra 1379 have

det, at blandt andre Ting skal Kleinsmedene som Mesterstykkogjøre en «Kriihage», og Rømmesniderne et Spændebælte. Se: Aktst. t. Oplysn. om Danmarks indre Forhold, udg. af Fyens Stifts litt. Selsk., I, 43.

¹⁾ I sin *Ancient Armour and Weapons in Europe*, II, 278 omtaler Hewitt en Fremstilling af en Armbrystskytte paa et Maleri af St. Sebastians Martyrium fra 1473 i Nationalgalleriet i London med følgende Ord: «The soldier places his foot in the stirrup, a cord is then fixed by one end to the butt of the stock, the other end being fastened to a waistbelt. A pulley, running upon the cord, is hooked to the bowstring, and the bow is then bent by raising the body and keeping the leg firm.» Man tør heri maaske se beskrevet en noget mere raffineret Form af det 14de Aarhundredes Rygarmbryst.

²⁾ Se Koppmanns *Kämmereirechnungen*. Zule og paa Latin Statua or Skjæftet paa Armbrysten; Thene er det ogsaa paa Dansk almindelige Ord for Pileskafter. Man træffer ogsaa i Hamborg ligesom i danske Slotsinventarier større Kvantiteter af Pile og Piletene optalte i Tønder, hvoraf hver udgjorde et Tal af 800 Stk.

Ildvaabnene faaet deres egen Konto kaldet «ad Vurschot», «ad Pixides» eller fra 1468 «ad Bombardas». Udgifter, der kunne henføres til Blider eller lignende Krigsmaskiner, findes aldrig opførte som medgaaede «ad Balistas». Med Balista kan der altsaa ikke være ment Blider, men kun Armbryster. Og det Samme bestyrkes ved den historiske Oplysning, at Staden Stralsund 1270—1280 eiede 53 «Balistas»¹⁾; saamange Blider har neppe nogen Stad i Verden eiet paa en Gang.

Er det slaaet fast, at Balista i vor Middelalders Latin betyder en Armbryst, saa volder det ingen Vanskelighed at forstaa Roskildebispen, Johannes Krags Klager i et Aktstykke af 30te Januar 1296, over at oprørske Borgere i Kjøbenhavn havde angrebet Slottet, medens han var tilstede der med sit Følge, og «sagittas acutas in dictum castrum per balistas miserunt»²⁾. Man kan saa godt forstaa, at Biskoppen i sin Alteration over denne Frækhed har taget det hele Oprin meget alvorligt; men ogsaa nyere Historikere have maaske tillagt det en Betydenhed og et Omfang, der nøiere beset vistnok beror paa den Misforstaaelse, at det var Blider, altsaa store Krigsmaskiner, Tumultuanterne bragte i Batteri mod Slottet; Sagen ser noget mindre betydelig ud, naar man ved, at det var med et saa sædvanligt og mod et grundmuret Hus saa afmægtigt Vaaben som Armbryster, at Skuddene ere faldne; det ligger allerede deri, at det ikke var med tunge Stene o. desl. der blev skudt, men kun med Pile.

Er Balista Betegnelsen for en Armbryst, saa maa Ordet Balistarius betyde en Mand, som har med Armbryster at gjøre. At Ordet skulde betyde en professionel

¹⁾ Fock: Rügensch-Pommersche Geschichten II, 137.

²⁾ Kjbhvns Dipl. I, 63.

Armbrystskytte, er ikke rimeligt; dertil maa Færdigheden som saadan idetmindste mod Slutningen af Middelalderen have været for almindeligt udbredt, saa at Eiermanden til en vistnok anselig Gaard og Grund i Kjøbenhavn neppe vilde betegne sig selv som Armbrystskytte paa Slottet; dettes Besætning maa 1446 have talt flere end en Mand, der kunde skyde med Armbryst. Forholdet maa paa den Tid have været et helt andet end 200 Aar forud, da jyske Lov fandt det nødvendigt at paabyde, at der paa hvert Ledingsskib skulde have ikke blot en Armbryst, men ogsaa en Mand, som forstod at skyde med den. Den rette Udlægning af Ordet Balistarius i kjøbenhavnske Aktstykker fra 1375—89 og 1446 kan man formentlig finde i de alt forud omtalte, paa Latin førte Regnskaber for Staden Hamborg fra 1350 til 1500. Det vides, at fra Begyndelsen af det 14de Aarhundrede havde Staden Hamborg en Balistarius i sin Tjeneste med den Forpligtelse aarlig at levere 4 nye Armbryster, og denne Funktionair opføres i Regnskaberne lige til 1500 blandt Raadets fastlønnede Tjenere samt enkelte Gange desuden leilighedsvis under Kontoen «ad Balistas» i Anledning af Arbeide, han extraordinairt har præsteret. I Regelen er han betegnet som «Balistarius», men enkelte Gange, 1370 og 1374 som «Balistifex», og atter andre Gange, 1356 og 1386, har Regnskabsføreren ombyttet Titelen med det om muligt endnu mere utvetydige Ord «Armborstmakere» midt i den latinske Text. Destoværre forekomme denne Art af høist oplysende Forsyndelser mod Latiniteten ikke i de af Regnskaberne, der have i Behold fra det 15de Aarhundrede; ellers havde det maaske været muligt at finde Ordet «Werkmeister» brugt iflæng og synonymt med «Balistarius» og «Armborstmakere».

At Ordet Værkmester her i Danmark er brugt som ensbetydende med Balistarius, have vi nemlig et Exempel paa, deri at den samme Jes Pedersen, som 1438 og 1463 kaldes Værkmester paa Kjøbenhavns Hus, 1446 fører Titel af Balistarius in Castro Hafnensi. Vi føres derved til den Slutning, at en Værkmester er det samme som en Balistarius, altsaa det samme som en Armbrystmager, men ikke det samme som en Blidemester. Denne Slutning udelukker naturligvis ikke, at Værkmesteren paa Kjøbenhavns Hus foruden at forfærdige nye Armbryster kan have havt det Hverv at røgte og vedligeholde Slottets Forraad af saadanne, saa at hans Stilling forsaavidt har svaret til den, Rustmesteren nuomstunder indtager ved et Tøihus.

Destoværré er det kun yderst sjældent, at Ordet Værkmester forekommer i saadanne Forbindelser¹⁾, at den ovenfor anførte Slutning enten stadfæstes eller modsiges. Den af Maribo Kloster 1488 for den underliggende Kjøbstad givne Stadsret indeholder følgende kuriøse Paragraf: «Item vil Mikkel Værkmester bøde imod Klosteret, for Klosterets Tjenere vorde ihjelslagne af hans «biudh» (?) og i hans Brød, da maa han bo her i Byen og ikke ellers. Men siden ville vi aldrig have nogen Værkmester boende her i Byen»²⁾. Denne Artikel maa siges at udelukke Mulig-

¹⁾ I Navnefortegnelser forekommer det tidt nok; de i Seidelins Diplomatarium Flensborgense meddelte Navnelister over Medlemmer af flensborgske Gildor fra det 15de og Begyndelsen af det 16de Aarh. navngive mindst 11 forskellige Mænd med Betegnelsen Workmeister, som dog for en af dem, Mathias Werkmeister, der levede 1476, maa skrive sig fra Faderens eller Farfaderens Stilling, aldenstund han selv tituleres Herre og Dominus og altsaa var Præst. Saavidt vides forekommer Ordet Værkmester endnu som Familienavn i vore Dage.

²⁾ Nye Danske Magasin, VI, 228.

heden af, at Værkmester kan betyde det samme som en Blidemester; thi ingen saadan — og ligesaa lidt da en Artillerist — vilde falde paa at slaa sig ned i Maribo og udøve sin Kunst der med Fare for de Omboendes Liv og Lemmer, hvorimod det nok kan tænkes, at en Armbrystmager kan have søgt sit Brød der, uden at Klosteret har skjættet om dette Naboskab, især om han ved Vaade har kommet til at dræbe en af dets Vornede uden at ville svare Mandebod derfor. Et mere positivt Vink om, i hvilken Retning man skal søge Værkmesternes Virksomhed, har man i et Regnskab fra Bergens Kongsgaard fra Aaret 1522, i hvilket der forekommer en Udgiftspost paa 4 β , som Slottets Værkmester fik til Garn til Hornbuer, der netop vare en Slags Armbryster¹⁾.

Fra kjøbenhavnske Diplomer kjender man fra 1433 til 1548 Navnene paa 8 Værkmestere; fra flensborgske Aktstykker fra et lignende Tidsrum kjender man 10. Disse Tal kunne tilvisse ikke anses for urimeligt store for Antallet af Armbrystmagere i disse to Byer, naar man dermed sammenholder, at i Hamborg toge alene i de 36 Aar 1461—96 14 Mænd Borgerskab som Armbrystmagere²⁾, og at de Lavsartikler, Armbrystmagerne i Lybek fik 1425, bestemme Antallet af Mestere til 16³⁾. Forbrugen af Armbryster baade som Krigs- og som Jagtvaaben maa have været saa stor, at man snarest maa formode, at baade i Kjøbenhavn og i Smaabyerne have flere kunnet erhverve Brødet ved at lave og reparere Armbryster, end de Faa, hvis Navne ere komne til os med Tilnavnet Værkmester. Vil man antage, at denne Titel ikke er blevet

¹⁾ Norsk Hist. Tidsskr., 2den Række, II, 300.

²⁾ Koppmann: Kämmererechnungen der Stadt Hamburg, III, xvi.

³⁾ Wehrmann: Die älteren Lübeckischen Zunftrollen, 160.

tillagt enhver Armbrystmager, men kun den, der havde en Embedsstilling som saadan ved et Vaabenforraad eller Tøihus, saa lader ogsaa denne Gisning sig godt forlige med den Kjendsgjærning, at der til visse Tider før og efter 1500 har været to Værkmestere samtidigt i Kjøbenhavn; Intet er rimeligere, end at det kongelige Slot endnu dengang ligesom 1433—1463 har haft sin Værkmester, og samtidigt Stadens Raad en anden til at varetage det kommunale Forraad af Armbryster.

Formodningen -- og andet er den ikke -- om, at Værkmester kunde hæve den specielle Betydning af Embedsstillingen som Tilsynshavende med et større, kongeligt eller kommunalt Forraad af Armbryster, kunde maaske finde et Slags Støtte ved det Tidspunkt ved Midten af det 16de Aarhundrede, da Benævnelsen gik af Brug. Middelalderens store Krigsmaskiner som Blider og Manger vare dengang for længe siden forladte, maaske allerede før Ordet Værkmester nogensinde er blevet brugt paa Dansk; af alle de ikke faa Inventarier for danske Slotte og Fæstninger fra Aarhundredet 1450—1550, der kjendes, er det for Visborg af 1509 det eneste, som opfører «en gammel Blide»; i Inventariet af 1530 er den forsvunden; allerede 1509 maa den have staaet paa Slottet som en Antikvitet; det er gaaet med den, ligesom det derefter gik med 30 Armbryster, der opføres i Visborgs Inventarium 1509 som nye; allerede 1530 ere de reducerede i Tal og Værdi til 24 «gamle fordærvede Armbryster, som intet du»; men det synes dog bestandigt at være Levningerne af den samme Beholdning, der troligt opføres i Slottets Inventarier, lige indtil de 1645 efter Brømsebrofreden ved Visborgs Rømning afleveres med alt det øvrige Rustkammergods til Kjøbenhavns Tøihus. Tidspunktet, hvor Be-

nævnelserne Værkmester ophører at være i Brug, ved Midten af det 16de Aarhundrede, falder vistnok temmelig nøie sammen med det, hvor Armbrysten som Krigsvaaben omsider helt maatte vige Pladsen for Ildvaaben som Hager og Rør. Som Jagtvaaben og i Papegøiegilderne holdt Armbrysten sig i Brug en Stund endnu; de allerfleste Armbryster, der nu findes i Musæer og Samlinger, røbe noksom ved deres Udstyrelse og deres kunstige Spænd- og Laasemekanismer, at de ikke ere ældre end sidste Halvdelen af det 16de og første af det 17de Aarhundrede. Endnu efter 1550 var der altsaa Brug for Armbrystmagere; men de kaldtes ikke længere Balistarii eller Værkmestere. Kristian d. 3die gav d. 8de Febr. 1555 en vis Elias Klüchtzersz og Frederik d. 2den gav d. 22de Oktbr. 1571 Hans Schenck Bestallinger, udfærdigede paa Tydsk, som «Armbrustirer» med Forpligtelse til at tilse og vedligeholde Kongens Armbryster¹⁾. Endnu i Aarene 1601—04 var ifølge Øresunds Toldregnskaber en af Bøsseskytterne paa Kronborg, Kristoffer von Augsburg, særligt engageret ved Bestalling af 14de Juli 1602 til som «Armbrustirer» at tage Vare paa Kongens Armbrystkammer. Engang i Tiden maa Søgningen til Armbrystmagernes Værksteder dog omsider være blevet for ringe til, at Haandværket kunde bestaa. En sælsom Udvei grebe Armbrystmagerne i Lybek til i denne Vaande, idet de lagde sig efter at syde Lim, fra først af vel kun som et Bierhverv, der imidlertid ved Tidernes Ugunst efterhaanden blev i den Grad til det virkelige Erhverv, at «Armbrustirer» i Lybek i lange Tider kom til

¹⁾ Disse to Bestallinger findes begge i en Kancelliregistrant i Geheimearkivet med Afskrifter af kongelige Bestallinger, 1554—1578.

ligefrem at betyde en Limkoger¹⁾. Det er desto værre ikke oplyst, naar det var, at Armbrystmager-Haandværkets «tilbageskridende Udvikling», naaede denne Yderlighed; her-tillands er det vistnok død en naturlig Død uden den Tort at friste en slig Gjengangertilværelse.

Resultatet af den foranstaaende Undersøgelse bliver da, at de Balistarii og Værkmestere, der nævnes i kjøbenhavnske Aktstykker fra før 1550, have rimeligvis været Armbrystmagere, af hvilke idetmindste nogle have staaet i Slottets og maaske i Stadens faste Tjeneste som Tilsynshavende med disses Forraad af Armbryster. Men kunde de ikke med Bibeholdelse af den fra Fortiden nedarvede Titel til-lige have havt de øvrige Vaabenforraad, navnlig af mere moderne Skydevaaben i deres Våretægt og saaledes dog have indtaget faktisk den samme Embedsstilling, som efter 1550 Arkeli- og Tøimestrene?

Spørgsmaalet vilde kunne besvares med stor Sikkerhed, hvis der for Slottet eller Staden Kjøbenhavn havde ligesaa gamle Regnskaber i Behold som f. Ex. for Staden Stockholm eller Hamborg. Vi maa nøies med at vide, at der 1487 i Danmark gaves professionelle Artillerister, der kaldtes Bøsemestere; i Malmøuses Regnskab for Aaret 1541 føres der en Værkmester i Lønning, men foruden denne en Arkelimester, hvilken sidste har været Forstanderen for Slottets Artilleriforraad; og Formodningen om, at dette udelukker Værkmestrene fra de professionelle Artilleristers Kreds, bestyrkes ved, hvad man ved fra Staden Stockholms Regnskaber, at Staden nemlig 1431---1440 havde en Bøse-mester og Bøsseskytter, ei at tale om Bøsestøbere og

¹⁾ Wehrmann: Die älteren Lübeckischen Zunftrollen, 160.

Krudtmagere¹). Endnu længere tilbage, saagodtsom til Ildvaabnenes Indførelse, kan man følge Forholdenes Udvikling i Hamborg. Som før nævnt havde Staden altid en Balistarius i sin Tjeneste ligefra 1350 til 1500 og længere; paa én aldeles utvetydig Maade nævnes Ildvaaben i Stadens Regnskab fra 1372, mærkeligt nok netop det samme Aar, hvor Krudt nævnes første Gang i noget dansk Dokument. Hvem der i de første Aar efter 1372 har haft Stadens Bøsser med Tilbehør i Varetægt, kan ikke ses af Regnskaberne; men i Aarene 1381—87 føres der stadigt blandt Udgifterne til Stadens Artilleri en Post: «ad respiciendum et custodiendum pixidem et vurschot Waltero Westfaal»; og denne Walter Westfal, der altsaa foreløbigt har fungeret som Bøssemester eller Arkelimester, og som leilighedsvis faar Betaling for at fernissere den store Bøsse og for at hugge Bøssestene, han er ikke Stadens Balistarius eller Værkmester, men tjener Raadet blandt dets Sagittarii eller Skytter²). Fra 1388 til 1460 mangler man nu Hamborgs fuldstændige Regnskaber; de gik tilgrunde ved den store Brand 1842. Men fra 1461 til 1500 havde Staden stadigt «Bombardisti», o: Bøssemestere, i Regelen to, i sin Tjeneste, hvilke vare ligesaa høit eller høiere løn-

¹) Murberg: «Anmärkingar om Krutets Ålder och Bruk i synnerhet i Sverige» i Vitterhets Historie och Antiquitets Academiens Handlingar, IV, 335.

²) Disse Skytter, der vel egenlig vare Raadets bevæbnede Tjenere, blevo ellers fortrinnsvis brugte til at reise med dets Breve og Bud til Nabostæderne og de nærmeste Fyrster. Forsaavidt svarede de til de til Kjøbenhavns Slot knyttede «Skytter i Porten», der i det 16de og Begyndelsen af 17de Aarhundrede brugtes til at besørge Kongens og Regeringens Breve og Befalinger til Øvrighederne i Danmark og Norge, medens «Enspæderne» oftest brugtes som Kurerer til Udlandet.

nede end Balistarius og øiensynligt ikke vare ham underlagte¹⁾).

Kun et Sted have vi fundet Noget, der kan tjene som Støtte for den Gissning, at Værkmesteren i Middelalderens sidste Aarhundrede har havt noget at gjøre med de egenlige Artilleriforraad foruden med Armbrysterne. Den for sin Tid meget fortjenstlige «Bremisch-niedersächsisches Wörterbuch» anfører nemlig i Artiklen «Werkmester»²⁾, destoværre uden nærmere Angivelse af Kilden, følgende Ord af et Bremensk Dokument fra Aaret 1419: «Wer ok, dat ik Armborste behovede, de mach ik nemen van der Stat Werkmesteren to des Sloten behoff. . . . Ok schullen ze my don Bussen, Steyn, Krut und Schot.» Da der imidlertid ikke er oplyst noget Nærmere om de særlige Forhold, hvorunder disse Ord ere brugte, savne de den Beviskraft, de ellers kunde tænkes at have for, at man i Bremen (og da muligvis ogsaa i Danmark) kan have brugt Ordet Værkmester om den virkelige Forstander for et helt Tøihus. Ordet er iøvrigt utvivlsomt kommet til os fra det nedertydske Sprog og findes brugt i dette snart om Formanden for et Haandværkslav, snart om den Kirkevæрге, der særligt bestyrede Kirkens Bygningsvæsen³⁾. Ogsaa i Sverrig brugtes Værkmester i det 15de Aarhundrede som Betegnelse for Oldermænden for et Haandværkergilde⁴⁾. Dette er Betydninger, som ikke synes ret at passe paa de Exempler, der foreligge fra danske Kilder, og fra hvilke der overhovedet kan drages nogen Slutning om dets Brug

¹⁾ Disse Oplysninger ere hentede fra de fire hidtil udkomne Bind af Koppmanns: Kämmererechnungen der Stadt Hamburg.

²⁾ V, 198.

³⁾ Schiller og Lübber: Mittelniederdeutsches Wörterbuch, V, 685.

⁴⁾ H. Hildebrand: Sveriges Medeltid, I, 358.

hos os før 1550. Endnu i Lavsskraaen for Bødkerne i Odense 1551 nævnes Værkmestrene blandt de øvrige Embedsmænd, o: Haandværkere, nemlig Sudere, Skrædere, Bagere, Smede, Skindere, Snedkere og Tømmermænd, der ligesaalidt som Kjøbmændene maa gjøre Bødkerne Indgreb i Næringen, saa at der her med Værkmestere maa være ment en Art af Haandværkere og ikke Oldermændene for disses Lav¹⁾. Derimod kan Betydningen af en Bygningsforstander nok bringes i Forbindelse med den, hvori Kristian d. 4de 1618 bruger Ordet, hvor han taler om den Værkmester og de Værk-baser, der arbeidede paa Glückstadts Fæstningsværker, og hvormed han maa mene den overordnede og de underordnede Ingenieurer, der forestode Arbeidet.

Mon ikke den egenlige Aarsag til, at det volder Vanskelighed at udfinde den rette Betydning af Ordet Værkmester, ligger deri, at Ordet oprindeligt i det nedertydske Sprog har haft en mere omfattende og noget svævende Betydning, og derfor har kunnet gaa over i det danske med flere end en mere speciel Betydning, som der nu skal et eget Held til at faa klaret ud i det enkelte Tilfælde? Har Ordet paa Nedertydsk oprindeligt haft den almindelige Betydning af en haandværkskyndig Mand, hvad man nuomstunder vilde kalde en Tekniker, saa synes det ikke uforklarligt, at det allerede paa Tydsk kan være blevet brugt snart om en Lavsformand, snart om en Bygmester, en Armbrystmager eller en Tøihusforstander, og overført til Dansk, tankeløst som slige Overførelser altid ske, med flere eller færre af disse specielle Betydninger, men uden at den oprindelige, omfattende Betydning er fulgt med.

¹⁾ Aktstykker til Oplysning af Danmarks indre Forhold, udgivne af Fyens Stifts litt. Selskab, I, 56.

Man har Analogier dertil fra det franske Sprog. Ordet «Artillerie» er ældre end Ildvaabnene; det har oprindeligt betydet den Del af en Hærs Krigsforraad, som der behøvedes Haandværksduelighed og teknisk Indsigt efter Tidens Leilighed til at benytte; derfra er det kommet til at betyde det sværere Skyts, og senere hele det Personale, der er knyttet dertil. Omvendt betød «Engeigneur» oprindeligt den, som specielt havde med Middelalderens Krigsmaskiner, «Engins», at gjøre, men er efterhaanden i den fordreiede Form, Ingenieur, kommet til at betegne enhver, militair eller civil Tekniker, der beskæftiger sig med Teknik i nogenlunde omfattende Betydning, uden at han behøver at have det ringeste med Maskiner og allermindst med Krigsmaskiner at gjøre.

For til Slutning at vende tilbage til det Spørgsmaal, som fra først af har ledet os ind paa denne Undersøgelse, kan man vel som dens Resultat udtale, at om det end ikke kan modbevises strængt, maatte man dog være meget dristig for at hævde, at den Række af Balistarii og Værkmestere i Kjøbenhavn, der kan paavises i Tidsrummet 1433—1548, danner Begyndelsen til den Række af Arkelimestere og Tøimestre, der have forestaaet Kjøbenhavns Tøihus fra 1551 til Nutiden.

Det er for saa vidt kun et ubestemt Resultat, Undersøgelsen har givet; men maaske kan den give Anledning til, at der kan blive fremdraget et og andet hidtil uændset Sted i Fortidens Efterladenskab af Dokumenter, Regnskaber o. desl., der kunde kaste mere Lys over Spørgsmaalet eller endog føre det til en endelig Afgjørelse.

Om en hidtil ukjendt Prindsesse af det danske Kongehus.

Af

W. Møllerup.

Som bekendt gav det mellem Christiern I's Datter Margrethe og Kong Jakob III af Skotland i Aaret 1469 indgaaede Ægteskab Anledning til en livlig saavel politisk som social Berøring mellem Skotland og Danmark. Under Margrethes Søn, Jakob IV, som 1487 efterfulgte sin Fader i Regeringen, fortsattes disse venskabelige Forbindelser. Forbund bleve indgaaede og endog i Agt tagne af de kontraherende Parter, og især viste Kong Jakob sit venskabelige og ridderlige Sindelag imod det nærbeslægtede danske Kongehus ved den Redebonhed, hvormed han baade med Raad og Daad stod Kong Hans bi i Striden med Sverig og Lübeck. Det er let forstaaeligt, at der endnu er bevaret en rig Samling af Breve og Aktstykker, som oplyse disse Forhold, og danske Historikere have da ogsaa jævnlig havt Opmærksomheden henvendt derpaa, saaledes P. W. Becker i sin 1838 skrevne Disputats: *De rebus inter Johannem et Christianum II, Daniæ reges, ac Ludovicum XII et Jacobum IV, Galliæ Scotiæque reges, a MDXI—MDXIV actis*, ligesom Allen paa forskjellige Steder i sit store Værk har

givet en livlig og udtømmende Fremstilling af disse Forhold¹⁾.

Der turde saaledes ikke være nogen Anledning til paany at berøre saa bekjendte Ting, og det er derfor kun Hensigten her at henlede Opmærksomheden paa et hidtil ubenyttet, skjøndt længe tilgængeligt Kildeskrift, hvori der findes Oplysninger om politiske Forhold i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede, og i hvilket vi stifte Bekjendskab med en Dame af det danske Kongehus, hvis Tilværelse hidtil — saavidt vides — har været upaaagtet.

I det 24de Bind af *Chronicles and Memorials of Great Britain and Ireland*, som udkom i Aaret 1864, har James Gairdner meddelt en Række Breve fra Richard III's og Henrik VII's Tid. Samlingen indeholder imidlertid ogsaa Breve fra og til Kong Jakob IV af Skotland, og af disse skulle vi gjengive følgende to i Oversættelse fra den latinske Original. Det første er skrevet i et meget højt-travende og forskruet Sprog, som det er næsten umuligt at gjengive paa dansk. Det er stilet til Kong Jakob, er dateret Kjøbenhavn den 22de Juli 1507 og undertegnet Elisabeth, Kong Christierns Datter. Det lyder saaledes:

«Held og Lykke følge stadig Eders Majestæt. Min Trang til at skrive Eder til kjender ingen Grænser, min Kjærlighed kan ikke tie, min Lidenskab tillader mig ikke at skrive pynteligt. Derfor maa Du ikke forundre Dig over, høje Fyrste, at Alt dette i Forening forstyrrer min Stils Veltalenhed. Kun disse faa Ord vil Du modtage med Venlighed, thi ikke med mange Ord vil jeg forstyrre Din Højhed, skjøndt jeg er saa glad, at intet

¹⁾ Forøvrigt henvises til *Epistolæ Jacobi IV, Jacobi V et Mariae, regum Scotorum, ab anno 1505 ad annum 1545, I—II, Edinburgi 1722, og Aarsberetn. fra Geheimearch. I. 51 ff.*

Ord formaar at udtrykke min Glæde. Ikke for min Skyld, men af din egen ubeskrivelige Godhed og af Venskab for min kjære Broder, Danmarks, Sverigs og Norges Konge, har Du behandlet min Søn Christiern med saa stor Venlighed. Derfor er jeg Dig mere taknemlig, end om Du havde vist mig selv langt større Velgjerninger, derfor er Du mig kjæreste end selve Lyset, derfor slaar mit Hjærte saa varmt for Dig, at min Tunge næppe formaar at udtale et Ord, hvortil dit kongelig Navn er knyttet. For Dine Velgjerninger imod Christiern, min Søn, ja ogsaa Din, kan jeg kun byde Dig min egen ringe Tjeneste og ønske, at Dit Herredømme stedse maa blomstre. Gud almægtig beskytte Dig i al Evighed. — Ex Haffnia, die beatæ Mariæ Magdalenæ anno 1507.

Elisabeth¹

Christierni regis filia etc.

En Paaskrift udenpaa Brevet lyder saaledes: Danmarks Konges Datter anbefaler sin Søn Christopher, Herre til Brechene, til Kongen af Skotland¹).

¹) Prosperitatis et salutis tuæ excellentissimæ regię majestatis continuum incrementum. Magnus scribendi conatus ordinem non habet, amor tacere nescit, impetus quoque ornatum scribendi non admittit. Non ergo miraberis, princeps excellentissime, si hæc omnia pariter conjuncta eloquentiæ stylum perturbant. Hæc pauca de plurimis gratanter recipere [velis], ut verborum multiplicatione tuam celsitudinem non videar perturbare, quod magnus mihi lætitiæ cumulus accrevit quem nullis litteris explicare valeo; quia non mei gratia, sed ex tua singulari bonitate, et amore illustrissimi principis, Daciæ, Sueciæ [et] Norvegiæ regis, fratris mei carissimi, filium meum Christiernum multa hilaritate et benignitate tractasti; qua de re, me tibi obligatiorem teneo quam si in personam meam propriam longe majora contulisses; quo fit ut ipsa luce mihi carior es affectus, et animus meus adeo in te incaluit, ut vix unum de regno tuo exprimere valeam, cui mox nomen tuum regium sit commixtum. Nil amplius tuæ excellentissimæ majestati regię pro tuis beneficiis præfato Christierno,

Det andet Brev er fra Kong Jakob IV af Skotland. Det er stilet til Elisabeth, Christierns Moder, og er dateret Edinburgh, 31te Marts 1509.

«Kjære Frænke. Med denne Budbærer have vi modtaget Eders Brev og deraf set, at I lever vel og at Eders Kjærlighed til Eders Søn er lige usvækket. Vi mærke ogsaa, at Christiern er Eders eneste og højeste Livets Glæde og at Eders moderlige Æmhed længes efter at se ham i Hjemmet. Skjøndt vi holde af ham, ikke alene fordi han er vor Slægtning, men ogsaa fordi han virkelig er os kjær, og skjøndt vi stadig ville vise ham saa megen Godhed, at han ikke skal fortryde sit Ophold hos os, saa ville vi dog ikke modsætte os hans Moders Ænske, og vi skulle sørge for at sende ham hjem, naar han vil, forat han kan være Eders Alderdoms Trøst og Støtte. Levvel, kjære Frænke. — Ex Edinburgho, ultimo Martii, anno 9 etc.»

Paa Brevet findes følgende Paaskrift: «Matri Christierni»¹⁾).

filio meo, immo verius tuo, exhibere potero, nisi meipsam ad servitia tua, potestate regia semper salva. Quam Deus Omnipotens conservet per tempora longæva. Ex Haffnia, die beatae Mariæ Magdalenæ, anno Domini etc. quingentesimo septimo.

Elisabeth^t

Christierni regis filia etc.

Suprascriptio: Excellentissimo principi ac potenti domino, Jacobo, Dei gratia Scotorum regi, domino suo carissimo.

Headed in M. S.: «Daciæ regis filia regi Scotiæ scribit pro Cristoforo, filio suo, domino Brechone». James Gairdner, Letters and papers illustrative of the reigns of Richard III and Henry VII, II. 245 (Chron. a. Memor. No. 24).

¹⁾ James IV to Elizabeth of Denmark*).

Consanguinea nostra carissima, salutem. Ex hoc nuntio litteras vestras accepimus, quibus bene vos valere et filii amore

*) Headed in M. S. «Matri Christierni».

Brevene aande en varm og inderlig Følelse for den unge Mand, saavel fra Moderens Side, der har sendt Sønnen til det fremmede Land og nu længes efter at gjense ham, som fra den ældre Slægtnings Side, der har paataget sig at lede hans Opdragelse og nu lover at gjøre Alt, forat han ikke skal fortryde at have skiftet Fædreland. Vel ere Udtrykkene overdrevne og opstyltede, men meget heraf bør skrives paa Latinens Regning, og Følelserne ere i alle Tilfælde ægte; de fremkalde Ønsket om at lære disse Personers nærmere Forhold at kjende. Men for-gjæves raadspørge vi vore egne Kilder. I intet Skrift, i intet Brev findes — saavidt bekjendt — Elisabeths og hendes Søns Navne nævnte¹⁾.

Imidlertid give jo Brevene selv nogen Besked. Angivelserne i det første Brev ere saa tydelige og bestemte, at de ikke synes at lade nogen Tvivl tilbage om Elisabeths Herkomst. Hun kalder sig selv «Kong Christierns Datter» og omtaler Kong Hans som sin Broder. Hun maatte da være født efter 1468; thi i Ægteskabskontrakten mellem Kong Jakob III og Margrethe, kalder Kong Christiern denne «sin eneste Datter» («filiam nostram unigenitam»²⁾). Dronning Dorotheas Alder lægger imidlertid ingen Hindringer

teneri intelleximus. Illud quoque sentimus præcipuum vobis esse Christiernum unicum vitæ solatium, quem domi sese recipere materna cura affectat. Est nobis non sanguine carior quam affectione, et ea benignitate prosequimur ut sui apud nos loci minime pæniteat. Tametsi, materno obstare voto nolentes, istuc cum volet transmittere curabimus, ut sit senectæ vestræ solamen et fomentum. Consanguinea carissima, vale. Ex Edinburgho, ultimo Martii anno nono, etc. J. Gairdner, a. St. II. 277.

¹⁾ Upaatvivlelig vilde Allen ikke have undladt at omtale hende, hvis han noget Sted havde truffet Elisabeths eller Christierns Navn.

²⁾ Diplomatarium Christiorni Imi S. 202.

i Vejen for denne Antagelse. Hendes yngre Søn Frederik er som bekjendt først født 1471¹⁾. Der er altsaa for saa vidt Intet til Hinder for at opføre Prindsesse Elisabeth paa Christiern I's Stamtavle som hans og Dronning Dorotheas yngste Datter. Hvad vi forøvrigt vide om hende er kun, at hun er Moder til den i Brevene omtalte Christiern eller Christopher.

Om Elisabeths Søn er det derimod lykkedes at skaffe fyldigere Oplysninger. Vi tør saaledes formode, at han er identisk med den Yngling, som Kong Jakob i et Brev til Kong Hans af 5te April 1505 omtaler i saa venlige og smigrende Udtryk. Det ses heraf, at han i et af de foregaaende Aar er optaget blandt Kong Jakobs Pager²⁾. Det laa da nær at formode, at man i Skotland ikke kunde være helt ubekjendt med hans senere Skjæbne, og det er da ogsaa ved den forekommende Venlighed, hvormed Hr. Thomas Dickson, Udgiveren af de skotske Skatmesterregnskaber³⁾, har besvaret en Forespørgsel desangaaende, blevet muligt at forfølge hans Skjæbne i Skotland lige til hans Død. Vi tillade os at gjengive i ordret Oversættelse hvad Hr. Dickson ved Hjælp af Skatmesterregnskaberne har set sig i Stand til at oplyse.

«Disse Regnskaber vise 1°: Fra Februar 1504 til September 1507 opholder en ung Dansk ved Navn Chri-

¹⁾ Jvfr. Allen, De tre nordiske Rigers Hist. I. 632, Anm. 68.

²⁾ «Puer ille tuus, qui ad nos venerat, placet, viuit atque valet, et inter nostros honorarios Iuuenes receptus, suorum nobilitatem probat. Et quamquam incertum sit ex primis annis virilem etatem judicare, placida tamen pueri indoles maturam promittit probitatem, et virum sepius prestat optimum.» Aarsberetn. fra Geheimearch. I. 52. Disse Ord kunne muligvis ogsaa hentyde til Mogens Bille. Se S. 94, Anm. 1.

³⁾ Th. Dickson, Accounts of the lord high treasurer of Scotland I. 1473—98. Edinburgh 1877.

stopper sig ved Jakob IV's Hof. I Forening med to eller tre andre Udlændinge, Magnus, en ung dansk Adelsmand¹⁾, Baroun, en ung Franskmand, og Martin, en ung Spanier, modtage de Klæder og andre Fornødenheder paa en saadan Maade, at man ikke kan antage dem for at have været ordinære Medlemmer af Kongens Husholdning, men Personer, som, i Overensstemmelse med Tidens Skik, kun opholdt sig midlertidigt ved Hoffet, gjorde Tjeneste som Pager og opdroges i Ridderlighed og fine Sæder.

2°. Efter September 1507 findes en Række af lignende Gaver til en Person, som benævnes «Schir Christiern, knight». Uheldigvis kan man ikke forfølge disse i Tidsrummet August 1508 til August 1511, da det Bind, hvori disse Regnskaber vare indførte, er gaaet tabt. Vi ere saaledes ude af Stand til at konstatere, om han i dette Tidsrum er forblevet i Skotland.

3°. Vi se af Lensprotokollen (the register of the Great Seal), at Kong Jakob den 24de September 1511 forenede (granted) sin Fætter Christiarn Stewart, Ridder, og hans retsmæssige Arvinger med Brechin og Nevar, forenet til Baroniet Brechin. Den følgende 23de Oktober vise Skatkammerregnskaberne os Sir Christiarn paa Vej til Brechin, formodentlig for at tage det i Besiddelse.

Ved Parlamentsakt af 1455 var Herskabet Brechin blevet lagt under Kronen, og kort Tid før Udstedelsen af ovennævnte Lensbrev (fra 1ste Maj til 20de August 1510) bestyredes det paa Kronens Vegne af den senere Earl af Errol, som ifølge Rentemesterregnskaberne har indbetalt Indtægterne af Godset. Fra den 20de August 1510 for-

¹⁾ Mogens Bille, Søn af Bent Bille og Ermegaard Frille, om hvilken Becker har samlet nogle Oplysninger. Se a. St. S. 80—81, Anm. 12. Smlgn. Aarsberetn. fra Geheimearch. I. 67.

svinder denne Indtægt i nogle Aar af Regnskaberne, imedens Sir Christiern besad Godset. Da han saaledes er blevet Godsbesidder, maa det formodes, at han har bestemt sig til at bosætte sig i Skotland. Men hans Ophold synes kun at have været kort, thi allerede den 2den Avgust 1515 indleverer Earlen af Huntley Indtægterne af Brechin og Nevar til Rentekammeret for de tre foregaaende Terminer, nemlig fra 30te April 1514.

Set under et, synes det naturligt at henføre alle disse Oplysninger til en og samme Person. Det er ikke usandsynligt, at den unge Danske efter sin Ankomst til Skotland er bleven kaldt Christopher, et Navn, som endskjøndt det ikke er almindeligt i Skotland, dog ikke lød saa fremmed som Christiern. Men efterat han har modtaget Ridderværdigheden — maaske ved en Fest, som afholdtes i Slutningen af Juni 1507 —, har man anset det for mere passende nu at kalde ham ved hans Døbenavn. Denne Hypothese finder en Støtte deri, at Navnet Christopher forsvinder af Regnskaberne fra den første Gang «Schir Crestiern» bliver nævnet, og tillige deri, at den samtidige Paaskrift i det af Mr. Gairdner trykte Brev viser, at den Person, som i Brevet kaldes Christiern, var Skriveren bekendt som Christopher. Den samme Paaskrift identificerer ham ogsaa med «Christiarnus Stewart, miles, consanguineus regis», som modtog Brechin og Nevar i Forlening; og hvor overraskende det end kan synes, at han i Lensbrevet bærer Kongens Slægtnavn, saa er det dog muligt, at han har faaet Tilladelse til at føre dette Navn under den udtrykkelige Betingelse, at han bosatte sig i Skotland som Kong Jakobs Undersaat. Endelig tør man maaske vove dens Gisning, at han har ledsaget Kongen til Flodden og er faldet med ham her den 9de September

1513. Den Omstændighed, at hans Besiddelse af det nylig erhvervede Gods netop ender samtidig, støtter Formodningen.»

Som det fremgaar af disse Meddelelser, tør det antages, at Christopher og Christiern ere identiske med Christiern Stuart, Ridder, Kongens Frænde. Kong Jakob har saaledes fuldt ud indfriet det Løfte, som han i Brevet af 31te Marts 1509 havde givet sin Frænke Elisabeth. Men hvem var dennes Ægtefælle, Faderen til den unge Mand, hvem Kong Jakob har vist saa stor Gunst? Det ligger nær at formode, at Christiern har været Frugten af en Forbindelse mellem Elisabeth og en Mand af ringere Byrd. Den fuldstændige Mangel paa Efterretninger om Elisabeth i danske Kilder maa vække Forundring og nogen Mistanke, ligesom det ogsaa forekommer usædvanligt, at hun i sit Brev kun undertegner sig «Kong Christierns Datter». Det turde heller ikke lades upaaagtet, at den bekjendte skotske Statsmand, Robert Forman, der jævnlig som Kong Jakobs Sendebud besøgte Danmark, anklagedes for at have beskyldt de danske Damer for Ukydskhed, en Beskyldning, som han dog selv med Kraft forsøgte at fralægge sig ¹⁾. Det er dog selvfølgelig kun med største Forbehold, at denne Gisning fremsættes.

Endnu et Spørgsmaal paatrænger sig: Var Elisabeth en Datter af Kong Christiern? Ja, hun siger det jo selv, og der synes hverken med Hensyn til hendes eller Sønnens Alder at kunne rettes nogen berettiget Indvending herimod. Imidlertid forekommer dog Navnet Christopher mistænkeligt. At Sønnen har baaret dette Navn, kan der jo ingen Tvivl være om, Christiern kaldes han jo først efter at have modtaget Ridderværdigheden 1507, og det

¹⁾ Aarsberetn. fra Geheimearch. I. 60.

Brev, hvori Elisabeth kalder ham saaledes, er først skrevet Juli 1507, og mulig endog fremkaldt af denne Begivenhed. Men i den oldenborgske Kongeslægt kjendes dette Navn ikke. Den sidste Christopher, der har siddet paa Danmarks Throne, var Christopher af Baiern, Dronning Dorotheas første Gemal. Vilde det være for dristigt at formode, at Elisabeths Søn er opkaldt efter ham? Men i saa Tilfælde ligger den Formodning nær, at Elisabeth selv var en Datter af Kong Christopher, født efter dennes Død i Interregnet mellem Januar og September 1448, da Kong Christiern blev valgt. Denne Antagelses Rigtighed vilde kaste et helt nyt Lys over Interregnets Historie. Man vilde forstaa den lange Opsættelse af Kongevalget, naar Dronningen var frugtsommelig og der endnu var Udsigt til, at den gamle Kongestamme kunde sætte et nyt Skud. Man vilde kunde forstaa, at Giftermaalet mellem Kong Christiern og Dronning Dorothea først fuldbyrdedes et helt Aar efter Kongens Thronbestigelse. Man vilde endelig kunne forstaa, at Elisabeths Navn var glemmt, men tillige, at hun selv kunde kalde sig Kong Christierns Datter, thi som saadan maa hun jo i saa Tilfælde være blevet opdraget. Det vilde da endelig ikke forefalde saa unaturligt, at Kong Jakob i sit Brev af 30te Marts 1509 udtaler, at Sønnen er hendes Alderdoms Trøst og Støtte.

Men alt dette er kun Gisninger, som vi dog have povet at fremsætte i det Haab, at de kunne give Vink, der kunne hjælpe andre til at komme paa det rette Spor, og derved nye Oplysninger fremkomme, som kunde stille dette Spørgsmaal i den rette Belysning.

Et Par Erindringer fra Christian VIII's Tid.

Af

J. N. Madvig.

Nedskrivningen af de nedenfor følgende Erindringer har en ganske tilfældig Anledning. I en Artikel i Dagbladet for 30te April 1884: «J. N. Madvig og den slesvigske Delingstanke» tillægges der mig «en sørgelig Tilbøjelighed til at lade mine Visdomsraad komme frem paa Tidspunkter, da de ikke kunne benyttes, og til at tie, netop naar man trængte til en Raadgiver og navnlig til en Fører», og denne Bebrejdelse sættes mærkværdigt nok i Forbindelse med Omtalen af to Tilfælde, i hvilke det dog forekommer mig aldeles soleklart, at jeg har handlet og talt i rette Tid, idet jeg dels 1850 som Minister gjorde og indstændigt anbefalede et bestemt Forslag om en Udvej til at komme ud af Forviklingen med Tyskland og var villig til at paatage mig min Del af Ansvaret for Betrædelsen af denne Udvej, dels i 1848 førend nogen Anden tog Ordet mod Forfatningsudkastet af 28de Januar og tog det med fuld Virkning¹⁾. Det kunde ikke falde mig ind

¹⁾ En af de allerførste Dage, efter at Forfatningsudkastet var udkommet, traf jeg, der ikke hørte til nogen af de nærmere forbundne politiske Kredse, jeg erindrer ikke ifølge hvilken Opfordring,

at tage til Gjenmæle mod en saadan Anklage. Det var aabenbart, at Forfatteren, hvad det første Punkt angik, havde sammenblandet og forvexlet mit Andragende til Statsraadet i 1850 med dets iøvrigt saare vel motiverede Udgivelse i Tryk 1883; for det andet Punkts Vedkommende gaar Artikkens Forfatter vel ikke ud fra, at jeg burde have bekjæmpet Forfatningsudkastet, førend det blev til og offentliggjordes, men han paastaar dog, at der havde paa-hvilet mig en særlig Forpligtelse til tidligere politisk Op-træden. «Under Christian VIII», siger han, «holdt han (Madvig) sig tilbage, uagtet den store Lærde nød høj Anseelse hos denne Konge.» Han mener altsaa, at jeg burde have brugt denne høje Anseelse til ved politiske Raad gjennem Pressen eller i en mere fortrolig Form at indvirke paa Kongen. Det er kun Skade, at jeg, hvad saa end Kongen maa have dømt om min Lærdom, ikke besad den mindste Gran af den Anseelse hos ham, der kunde have bevæget ham til at lægge Vægt paa politiske Ytringer af mig og til ikke at finde dem uberettigede og, hvis de paatrængte sig ham nærmere, i højeste Grad anstødelige. Men hertil kom Manglen af en anden absolut nødvendig Forudsætning, nemlig den Tro hos mig selv, at jeg under de givne Forhold havde Raad og Anvisninger at fremføre, som ikke kunde ventes fra anden Side. Jeg

i botanisk Have hos J. F. Schouw sammen med Clausen, L. N. Hvidt, Tscherning, Lehmann, Monrad, Ploug og Høyen (Kunsthistorikeren) til Samtale og Forhandling om Udkastet og om den hele Stilling. Stemningen var trykket, og efter at tilsidst Hvidt under de øvriges Taushed eller svage Modsigelse (stærkest fra Høyens Side) havde udtalt, at Folket savnede Mod og Kraft og ikke kunde bringes i Bevægelse, skiltes man stille ad. Jeg gik, efter at have ytret til et Par af de tilstedeværende, at jeg ikke kunde berolige mig hermed, umiddelbart hjem og skrev det Stykke, der blev trykt i Fædrelandet for 4de Februar.

delte med mange Utilfredsheden over Kongens Svaghed ved Prinsen af Augustenborgs Udnævnelse til kommanderende General i Hertugdømmerne og i Behandlingen af den slesvigske Sprogstrid baade før og efter Hjort-Lorenzens Optræden i Stænderforsamlingen, men denne Utilfredshed fandt et tilstrækkelig stærkt Udtryk uden min Indblanding; hvilken Plan der skulde lægges til at ordne hele Statens og Monarchiets Anliggender, og ad hvilken Vej, med hvilke Midler og Kræfter den skulde gennemføres, derom havde jeg paa mit Stade ligesaa lidt formaaet at danne mig en klar og fast Overbevisning, som jeg fandt den hos andre; hvad jeg maaske havde forud for adskillige Raadgivere og Ordførere var en dybere Følelse af Problemets Vanskeligheder. Jeg saa, at Spørgsmaalet om Monarchiets Opretholdelse igjennem Sikringen af Arvefølgens Enhed og Bestræbelsen efter en mere udviklet konstitutionel Statsform uafbrudt krydsede hinanden og ligesom spændte Ben for hinanden; jeg følte, at selv under Forudsætning af Bevarelsen af Monarchiets Helhed — og man erindre sig, at alle dengang forlangte deene, og at f. Ex. O. Lehmann saare stærkt betonedede Holstens Enhøren under den danske Krone — vare Tilvejbringelsen af en frugtbar Fællesforfatning for de danske og de tyske Landsdele en yderst vanskelig Opgave, selv naar Slesvigs statsretlige, nationale og administrative Forhold vare ordnede, et i sig selv næsten uoverskueligt Arbejde.

Jeg trængtes langsomt og usikkert henimod Forestillingen om Monarchiets Bevarelse gjennem en Personalunion imellem Kongeriget og det danske og blandede Slesvig med Holsten-Lauenborg og den rent tyske Del af Slesvig, men var ikke blind for, at den Kongemagt og Regjering, der fra Fortiden havde modtaget den bestaaende

Helstat, ikke vel kunde indlede en saadan Omregulering og Udsondring uden at tvinges dertil af en voldsom Rystelse. Hvorvidt jeg indtil 1846 (det aabne Brev om Arvefølgen) og i de to paafølgende Aar var kommen i Eftertænkning af disse Spørgsmaal, kan jeg nu umulig sige med Sikkerhed, men saa meget er vist, at jeg ikke havde færdige Raad at give og udtale; men at en Forfatning som den, der stilledes i Udsigt ved Udkastet af 28de Januar 1848, var en Fornedrelse for det danske Folk og vilde føre til den danske Stats Undergang som dansk, var mig intet Øjeblik tvivlsomt, og derfor talte jeg da.

Saalidet nu den her ovenfor omtalte Artikel i Dagbladet end iøvrigt frister mig til videre Ytringer, har den dog — og dette er den eneste Grund, hvorfor jeg er kommen tilbage til at omtale den — givet mig en Anledning til i Tanken at gennemgaa de Berøringer, jeg udenfor mit specielle Embede havde med offentlige Anliggender og Forhold i Christian VIII's Regjeringstid, og da derved et Par Erindringer dukkede op, som, om de end ikke i sig selv berøre vigtige Begivenheder, dog yde et vist Bidrag til Charakteristik af Tilstande og Personligheder, har jeg sammenstillet dem paa de følgende Sider.

Det være mig tilladt at begynde med en almindelig Bemærkning om mit hele Forhold til Kong Christian VIII, for saa vidt jeg virkelig kan siges at have staaet i noget andet Forhold end det, hvori enhver Undersaat og Embedsmand stod til Landets Hersker.

Kong Christian VIII har været mig en mild og naadig Herre, men uden at Afstanden mellem Enevoldsfyrsten og den endnu til den yngre og lavere Klasse, de extraordinære Professorer, henhørende Universitetslærer paa nogen Maade forrykkedes. Jeg tror gjerne, at han i Følge

de Beretninger, han modtog, regnede mig til de Universitetslærere, der ved Fagdygtighed noget overskred Middelhøjden og var vel anset hos de studerende, med hvem de daværende Examensindretninger satte mig i en mere omfattende Forbindelse; men mine filologiske, især kritiske og grammatiske Studier laa de videnskabelige Retninger, med hvilke Kongens Dannelse havde nogen Berørelse, for fjernt til at vække nogen personlig Interesse. Christian VIII forenede med den hos en Konge prisværdige Paaskjønnelse af enhver aandelig Dygtighed, der kunde gavne Folket og hæve dets Agtelse udad, en vis Opmærksomhed for hvad der kunde forhøje hans Anseelse som Videnskabens og Kunstens Beskytter; saavel i denne Henseende som ved deres Studiers Art ligesom ogsaa ved Alder og opnaaet Stilling stode af Universitetslærere H. C. Ørsted og Brøndsted ham nærmest, men imellem dem og mig optoges adskillige Pladser af andre, som Kolderup-Rosenvinge og Forchhammer, for ikke at nævne dem, der ved Opposition fjernedes, som Clausen og Schouw. Professorer fra Kiel behandlede som Gjæster og som staaende i Forhold til den tyske Presse med noget større Opmærksomhed end de kjøbenhavnske, men det gjaldt som almindelig Regel, at Kongen holdt al. Politik udenfor sin personlige Berørelse med Videnskabsmænd og ikke tillod dem at overskride den her dragne Grænse. Som Medlem af Videnskabernes Selskab havde jeg i det Par Aar, i hvilke Prins Christian før sin Tronbestigelse var Selskabets Præsident, Lejlighed til at se ham i de Møder, ved hvilke han var tilstede, ligesom jeg deltog i det aarlige Møde i Prinsens Palais paa Amalienborg, i hvilket en saare lidet betydende Behandling af Selskabets meget indskrænkede Budget foretoges og endtes med en kort Konversation, medens der

indbragtes The; ved ingen af disse Lejligheder opstod der nogen Tilnærmelse imellem Prinsen og mig udover en enkelt Bemærkning under Forhandlingen og Konversationen; nogen Adgang til ellers at nærme mig Prinsen eller siden Kongen uden særlig Kaldelse havde jeg, der levede stille i meget indskrænkede Kaar, slet ikke, og en Kaldelse fandt kun Sted ved et Par aldeles ubetydelige Anledninger, som jeg nedenfor skal nævne. Jeg erindrer, at jeg én Gang har været tilsagt til Prinsens Taffel og nogle Gange til en musikalsk Soirée og The hos Kongen; Sorgenfri Slot har jeg ikke betraadt i Christian VIII's Tid. Man vil skjønne, at min Adgang til at øve politisk Indflydelse paa Kong Christian VIII var meget ringe. At jeg i visse Retninger, især hvad angik det slesvigske Forhold og en nær Sammenlutning imellem de nordiske Folk, rigtignok med bestemt Udelukkelse af dynastiske Unionstanker, nærede Anskuelse, der ikke havde Kongens Bifald, forblev ham ikke ubekjendt, heller ikke ved mine egne Ytringer.

Christian VIII's første Regjeringsdag medførte for mig Anledningen til en vis politisk Optræden, denne Gang paa en Maade, der vistnok ikke kunde være den nye Konge ubehagelig, men dog ingenlunde bragte mig nærmere til ham. Da jeg om Formiddagen den 3die December 1839 fra det indre af Byen gik op imod min Bolig paa Nørregade, mødte mig ved Metropolitanskolen daværende Professor (eller Lektor) Abrahams (senere Conferentsraad og Notarius publicus), overmaade betagen og forskrækket over et stort Antal Studenters urolige og støjende Optræden i Universitetets Forhal, hvorfra de raadsloge om at drage ud til Amalienborg for at hilse den nye Konge med Hurraraab og uden Tvivl tillige med politiske Ytringer. Da jeg maatte være enig i, at et saadant improviseret Tog, for-

uden hvad der iøvrigt lod sig indvende derimod, kun kunde give Anledning til Uorden og Sammenstød med Politi og Vagter, gik jeg strax, medens Abrahams fortsatte sin Vej, ind i Forhallen op paa den store Trappe og bad om og fik Ordet. Ved kort og fyndigt at forestille de forsamlede, dels hvor lidet sømmeligt det var lige udenfor den Bolig, i hvilken Frederik VI's nys afsjælede Legeme laa og hans Enke sad i Sorg, at bringe hans Efterfølger en særlig Ovation foruden den Hilsen, der faa Øjeblikke i Forvejen tilbørlig havde besvaret hans Udraabelse til Konge, dels hvor lidet det tilsigtede Togs Hensigt var klaret og dets mulige Gang og Forløb kunde beregnes, lykkedes det mig at formaa de tilstedeværende til at opgive det hele og adsprede sig. Til samme Dags Aften sammenkaldtes nu af de yngre Førere for den oppositionelle Presse, derimellem især Lehman og Monrad, de akademiske Borgere til et Møde i Hotel d'Angleterre's store Sal for at vedtage en Adresse, i hvilken Christian VIII, som Giveren af den norske Grundlov, skulde opfordres til at skjænke Danmark en lignende fri Forfatning. Gjennemtrængt af den Overbevisning, at det paa ingen Maade tilkom de virkelige akademiske Borgere, det vil sige dem, der endnu benyttede Universitetet til deres videnskabelige Forberedelse og Uddannelse, og som hverken besad en erhvervet Selvstændighed eller til afsluttede Studier havde fejlet praktisk Livserfaring, ved en saadan Lejlighed at gaa i Spidsen for Folket og udtale dets Meninger og Ønsker, og derhos overtydet om, hvor umuligt det var for Kongen i dette Øjeblik at binde sig ved et Tilsagn med Hensyn til en saa saare vanskelig Opgave som Tilvejebringelsen af en konstitutionel Forfatning for det daværende danske Monarchi, en Opgave, ved hvilken den de allerfleste Deltagere

i Mødet i det enkelte aldeles ubekjendte norske Forfatning allermindst kunde tjene til Forbillede, og endelig i Følelsen af, at en resultatløs Demonstration kun vilde virke forstyrrende paa Forholdet imellem Kongen og Folket og paa hans Stemning ligeoverfor den akademiske Ungdom, gik jeg op i Mødet og fraraadede indstændig det hele Skridt. Jeg hørt med Opmærksomhed, og skjønt det ikke lykkedes mig at stanse det hele Forehavende, som jo ikke beroede paa Vedtagelse ved Afstemning efter bestemte Regler og med Begrænsning af Stemmeberettigelsen, bevægede jeg dog en stor Del til at holde sig tilbage og betog den hele Sag meget af dens Betydning. Da nu paa dette Møde tillige det Spørgsmaal var rejst, hvorledes Studenterskabens virkelige Grænse skulde udfindes og Studenternes Mening finde et paalideligt Udtryk, fremkaldtes der herved en yderligere, i Møder og trykte Artikler fortsat Forhandling om Studenterskabens formelle Organisation, der foranledigede mig til Udgivelsen af et lille Skrift under Titlen «Et Par Ord om Studenterskabsgænger». Hvad jeg deri alvorlig og indstændig udtalte baade om Studenterne selv og om de ofte 50aarige Politikere, der under Studenterskabets navn hverve Tilhængere mellem de yngre, fastholder jeg endnu i det væsentlige og kunde vel ønske adskilligt deraf overvejet af den nuværende Slægt. Jeg havde den Glæde, at min alvorlige, men oprigtige og velmente Tiltale ikke i mindste Maade skadede mig i mit Forhold til Studenterne; med Kolleger og Venner ved Universitetet har jeg i hine Dage, dog først efter at jeg havde talt og skrevet, vexlet Ord og Tanker om disse Gjenstande, mest med fuld Tilslutning; mellem mig og Regjeringsmænd, endsige Kongen, er aldrig faldet et Ord om den hele Sag.

I Sommeren 1840 skrev jeg i Medfør af min Embeds-

pligt Indbydelsesskriftet til Universitetsfesten i Anledning af Kongens og Dronningens Kroning. Indholdet var «Blik paa Oldtidens Statsforfatninger med Hensyn til Udviklingen af Monarchiet og en omfattende Statsorganisme». Der var ingen Opfordring til at komme ind paa politiske Betragtninger over Nutiden, men Afhandlingens Slutningsord betegnede tydeligt nok Forfatterens Standpunkt: «men denne Kamp (som det senere Monarchi havde at bestaa) gik ud paa baade at rense og befæste det og at udfinde de Maader og Former, under hvilke Kongedømmet efter de forskjellige Tiders og Folks Art kunde være et Kongedømme i og med Folkets Aand».

Ikke længe efter Christian VIII's Tronbestigelse ankom til Kjøbenhavn den ansete Kunstkjender og Kunsthistoriker Baron Rumohr, Medlem af det slesvig-holstenske Ridder-
skab, men sædvanlig levende i Udlandet under mindre gunstige økonomiske Forhold, med hvem Kongen som Prins havde gjort Bekjendtskab paa sin italienske Rejse. Uden Tvivl foresvævede der Rumohr Ønsket og Haabet om en betydelig Stilling hos den kunstelskende Konge som Bestyrer af de offentlige Samlinger og Kunstanstalter; men Kongen tiltraadte sin Regjering med Anerkjendelsen og Udtalelsen af Nødvendigheden af Sparsomhed i alle Retninger og havde maaske i Hensynet til andre Mænd eller til Rumohrs Væsen og Charakter Grund til mindre Imødekommen, end der var ventet. Til Tilbudet om Overbestyrelsen af den kongelige Kobberstiksamling føjedes derfor kun Forsædet i en Kommission, der gjennem den tidligere Finantsminister, da Overkammerherre Møsting som Chef for det store kongelige Bibliothek, nedsattes til at undersøge dette Bibliotheks Haandskriftsamling, for-

anledige Fortegnelser derover udarbejdede og trykte og overveje, hvad der af Samlingen kunde egne sig til at udgives ved offentlig Forsorg. Foruden Rumohr kom Kommissionen til at bestaa af Overbibliothekaren Werlauff, den især som Kjender af Zend og Pehlevi bekjendte Orientalist Professor Ohlshausen fra Kiel samt mig, dengang ved Siden af mit Professorat tillige Universitetsbibliothekar; Sekretær ved det kongelige Bibliothek, Justitsraad Bølling skulde føre Protokollen ved Forhandlingerne. Vi samledes hos Rumohr i Kvistetagen i det da saakaldte macevoyske Palais i Bredgaden, og Forhandlingen førtes i det første Møde i en foreløbig Konversationsform overvejende paa Tysk, i hvilket Sprog Rumohr og Ohlshausen alene kunde udtrykke sig. I det andet Møde begyndte Bølling, en grunddansk Mand, Oplæsningen af et Protokoldkast paa Tysk, men afbrødes efter et Par Linjer af mig med den Bemærkning, at dette vel kun var en til Lettelse for d'Herrer Rumohr og Ohlshausen forfattet Oversættelse, da den egentlige Protokol over Forhandlingerne i Kjøbenhavn om et særligt kongerigsk Statsinstitut nødvendig maatte føres paa Dansk. Herimod gjorde Rumohr og Ohlshausen Indvendinger, og Werlauff, der ikke kunde benægte min Anskuelses Berettigelse, vilde dog med sin sædvanlige svage Fredsommelighed, der gik af Vejen for enhver Strid overfor en formodet overmægtig Indflydelse, give efter. Jeg erklærede da, at jeg, hvis Kommissionsprotokollen skulde føres paa Tysk, øjeblikkelig vilde bede mig fritagen for Deltagelse i Kommissionen. Dette virkede, og det vedtoges uden videre Indvending, at Kommissionens officielle Sprog skulde være Dansk. Men Beslutningen fik ikke stor Betydning; efter et Par Møder

rejste Rumohr forstemt tilbage til Dresden, og Ohlshausen gik tilbage til Kiel; Kommissionens Virksomhed som saadan ophørte og hendøde. Ohlshausen bevarede dog sin Interesse for en Del af Opgaven, og ved hans Arbejden og Forhandling med Werlauff, ved hvilke nylig afdøde Professor Hermansen og Professor Mehren kaldtes til Medvirkning, fuldendtes og udgaves i tre Dele et Katalog over Bibliothekets orientalske Haandskrifter. Rumohr og Ohlshausen havde adskillig Berøring med Kongen, jeg ingen.

I Aaret 1843 foretoges som bekendt det første skandinaviske Studentertog til Upsala, der i ikke ringe Grad bekymrede Kongen ved Tanken om Farer af alvorligere Art, eller dog om Ubesindigheder, der kunde volde ubehagelige Forviklinger. Kongen troede, at Betænkelighederne kunde formindskes, naar en indflydelsesrig og populær Universitetslærer fulgte med som advarende og tilbageholdende Styrer. Opfordringen til at paatage sig dette Hverv rettedes først, jeg ved ikke i hvilken Form, til Clausen, der ellers ingenlunde var persona grata. Da han afslog Opfordringen, kom Etatsraad J. O. Hansen, Medlem af Direktionen for Universitetet, en Mand, der først i flere Aar som Foresat og tilsidst som Departementschef under mig i Kultusministeriet altid bevarede mig trofast Velvilje og Godhed, op til mig paa Universitetsbibliotheket og anmodede mig fra Kongen om at følge med Toget. Da jeg ligesaavel som Clausen indsaa, at Studenterne meget let vilde gennemskue, i hvilken Egenkab Professoren var med, og betragte ham med Mistænksomhed, og nærrede den Overbevisning, at han, hvis der virkelig blev Spørgsmaal om at optræde imod uheldige Skridt, intet vilde udrette og paa den anden Side let paadrage sig Klager over at have svigtet den viste Tillid

og ikke at have været paapassende nok, bad jeg mig i al Underdanighed, men paa det bestemteste, fritagen, hvormed Sagen bortfaldt.

Kort efter Studentertoget stiftedes i Kjøbenhavn af en Del ældre og yngre, der interesserede sig for en Befæstelse og Udvidelse af det aandelige Sækvem og den gjensidige Velvilje imellem de nordiske Folk, det skandinaviske Samfund, der skulde virke ved Sammenkomster og Foredrag. Jeg deltog i Stiftelsen og holdt i et af de første Møder d. 27 Januar 1844 i Hotel Phønix et Foredrag, der kort efter tryktes: «Om Skandinavismens Forhold til den almindelige Kultur». I Følge den Opfatning, jeg stedse har fastholdt og stræbt at gjøre gjældende, fremhævede jeg ved Siden af Opfordringen for de nordiske Folk til kraftig at hævde deres Ejendommelighed og Selvstændighed tillige stærkt, i Modsætning til forfængelig og selvkjærlig Nordiskhed, vor hele nu bestaaende Kulturs Sammenhæng med og Afhængighed af de almindelige og centrale europæiske Kulturstrømninger og historiske Forudsætninger og Nødvendigheden af, hvis vi vilde udrette og betyde noget, at fastholde og fortsætte denne Sammenhæng. Foredraget blev modtaget med ikke ringe Opmærksomhed og Velvilje, men den bestemte Stilling, som jeg da indtog og siden har bevaret ligeoverfor visse Ensidigheder og Overdrivelser, bevægede under det paafølgende selskabelige Aftensmaaltid O. Lehmann, der førte Forsædet, til at indklæde Takken til mig i en Skaal for «Moderation i Moderation». Jeg havde været ham og hans nærmeste Venner for maadeholden. Forholdet imellem mig og den daværende Opposition var derved betegnet i videre Omfang end blot ved Hensyn til Foredragets specielle Indhold.

Samfundets Virksomhed blev ikke betydelig, og jeg deltog ikke synderlig deri.

En langt vigtigere og betydeligere Lejlighed til en offentlig Virksomhed udenfor min specielle Embedskreds fik jeg omtrent samtidig ved Deltagelse i de afgjørende Forhandlinger om det lærde Skolevæsen og det nærmest dermed i Forbindelse staaende Afsnit af Universitetsundervisningen, den saakaldte anden Examen. Dette Anliggende, navnlig Spørgsmaalet om Udjævningen og Tilvejebringelsen af et rigtigere Forhold mellem det klassisk-filologiske, det realvidenskabelige og det modern-sproglige Element, havde staaet paa Dagsordenen i længere Tid og var med stor Varme forhandlet fra 1830 af, Forhandlinger, i hvilke jeg havde deltaget med udførlige, alvorlige og indgaaende Bidrag i det da indflydelsesrige «Maanedsskrift for Litteratur». Temmelig pludselig og i det ringeste for mig uden foregaaende Vink opfordrede Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler uden nogetsomhelst officielt Kommissorium H. C. Ørsted, J. F. Schouw og mig til at samles med den i nogle fortrolige Møder til Drøftning af Sagen. Denne Drøftelse lededes fra Direktionens Side aldeles overvejende og saa godt som udelukkende af Hansen, idet den ogsaa af Alder svækkede Engelstoft, skjønt nominelt første og styrende Medlem, i denne anden Periode af hans Funktion i Direktionen var uden Indflydelse, og den lærde og elskværdige Retshistoriker Kolderup-Rosenvinge næppe havde arbejdet sig dybt ind i Spørgsmaalene og ikke ved Fasthed i Anskuelse eller dialektisk Kraft var Hansen voxen. Jeg tør vel sige, at de af mig i 1832 og 1833 givne Antydninger, i hvilke navnlig ogsaa Ophævelsen af anden Examen og Henlæggelsen af dens naturvidenskabelige Bestanddele i

fyldigere Skikkelse til Skolerne bestemt vare foreslaaede, lagdes til Grund og dannede Udgangspunktet for Forhandlingerne, der i Hansens private Bolig førtes med en Raskhed og Udholdenhed, som ganske vist maatte trætte og næsten overvælde de ældre Deltagere. Resultatet blev igjennem Direktionens Forestilling til Kongen den provisoriske Undervisningsplan for nogle lærde Skoler af 1844. Planens Prøvelse ved Metropolitanskolen samt Skolerne i Odense og Kolding overdroges det H. C. Ørsted, mig og Professor Velschow at kontrollere ved at overvære Afgangsexamen, hvilket Hverv vi udførte i Aarene 1845 til 1848. Disse Examensrejser vare for mig en kjær Anledning til nærmere at knytte det Forhold til Ørsted, som havde taget sin Begyndelse i Redaktionen af «Maanedsskrift for Litteratur».

I Aaret 1846 udvirkede Universitetsdirektionen, at der bevilligedes mig en Understøttelse af 400 Rd. til en Rejse i Tyskland; Rejsens Formaal var, efter hvad der var in confesso imellem Direktionen og mig, og som tydelig fremgik baade af Beløbet og Tiden, paa hvilken Rejsen tiltraadtes, nemlig den sidste Dag af Juli, hvor ogsaa i Tyskland Ferierne vare indtraadte eller stode for Døren, alene at skaffe mig, der i flere Aar havde arbejdet yderst anstrengende, en Forfriskelse og tillige Lejlighed til baade at udvide Blikket ved et om end flygtigt Bekjendtskab med fremmede Forhold og Gjenstande og at komme i nogen personlig Berøring med tyske Videnskabsmænd, da jeg indtil den Tid aldrig med Undtagelse af Vejen fra Ystad til Malmø og af Kullen havde sat min Fod paa fremmed Grund (— indtil 1845 ikke engang udenfor Bornholm og Sjælland —). Den hurtige Rejse over Berlin, Dresden, Prag, Wien, Salzburg, München, Heidelberg, Frankfurt, Göttingen og Hamborg i

Forbindelse med to nære Venner bragte mig endda ikke saa ringe Udbytte (derimellem personligt Bekjendtskab med Savigny, Boeckh, C. F. Hermann o. a.) og fik en vis pikant Tilsætning ved Iagttagelse af det Indtryk, som det aabne Brev om Arvefølgen havde vakt i Tyskland, ligesom jeg fra de vestlige Egne hjembragte en stærk Forudfølelse af de tyske Enhedsbestræbelser og deres Gravitation henimod Preussen. I Holsten modtoges jeg af Efterretningerne om Demonstrationer og stærk Spænding. Dagen, førend jeg ankom til Kiel, eller samme Dag var Advokat Ohlshausen derfra ført som Arrestant til Rendsborg, og den gamle, i Sachsen fødte Filolog Nitzsch, den eneste som jeg under disse Forhold besøgte, var yderst nedtrykt, rigtignok ogsaa i Følge et forudgaaet haardt Sygdomsanfald. Om Natten hørte jeg udenfor det Hotel, hvor jeg overnattede, et længe vedvarende, meget stærkt Spektakel og Kattemusik; næste Dag erfarede jeg, at Spektaklet havde gjældt den nye fra Kjøbenhavn ankomne Kommandeur for det i Kiel garnisonerende Jægerkorps, for hvilket man havde ønsket at se en Oberst Zachow, der siden optraadte i Insurgent-armeen, sat i Spidsen.

En ret karakteristisk lille Begivenhed, der næsten saa ud som et personligt Sammenstød med Kongen, indtraf for mig ved Nytaar 1847. Som bekjendt havde en Lauenborger, Dr. juris Ostwald med temmelig ringe litterære Adkomster vidst at skaffe sig Adgang til Christian VIII som en i den tyske Stats- og Lehnsret særdeles kyndig og kløgtig Mand, der egnede sig til at gennemføre og forsvare Kongens og hans Regjerings Anskuelse om Arvefølgen og Lehnsforholdene i Holsten og Slesvig mod Hertugen af Augustenborgs Paastande, og han kaldtes til Kjøbenhavn for der at udarbejde sine Deduktioner og

Indlæg. Optrædende med stor Suffisence omgav han sig ved Laan fra Bibliothekerne med et stort Apparat af navnlig ældre tyske Statsskrifter og Kildesamlinger, medens hans egne Udarbejdelser syntes at skride temmelig langsomt frem. Efter Vedtægt og udtrykkelig Forskrift skulde ved Universitetsbibliotheket, til Ordenens Vedligeholdelse, alle udlaante Bøger tilbageleveres ved Juleferiens Begyndelse; men herfra skete med Hensyn til alle, der med nogen Rimelighed kunde forudsættes beskjæftigede med litterære Arbejder, som de vilde fremme i Ferien, den Undtagelse, at de blot behøvede at forevise de laante Bøger og give et nyt Bevis, dateret fra den første Udlaaningsdag i næste Aar. Herom underrettede jeg personlig paa Bibliotheket i velvillig Form Dr. Ostwald, der havde nogle og tredive Bind laante hjem, med Henviisning til den nævnte Udvej. Da han ingen Notits tog af denne Tilkjendegivelse, sendte jeg Bibliothekets Bud til ham med høflig Opfordring til at efterkomme, hvad god Orden krævede. Doktoren svarede Buddet uartigt og erklærede kort efter selv paa Bibliotheket, at han havde Hs. Majestæt Kongens Tilladelse til at have saa mange Bøger, han vilde, og saa længe, han vilde, fra Bibliothekerne uden at generes af disses Vedtægter. Med den Erklæring, at Hs. Majestæt, hvis han befalede nogen Forandring i Reglerne for min Embedsførelse, uden Tvivl vilde lade mig dette meddele igjennem mine Foresatte og ikke igjennem en Fremmed, for hvem Undtagelsen skulde ske, tilkjendegav jeg Dr. Ostwald, at Bøgerne, hvis han ikke uopholdelig tilbageleverede dem, vilde blive ham afkrævede ad Rettens Vej ved en Fogedforretning, om hvis Udførelse jeg traf Aftale med en Overretsprokurator (Damkier). Næste Dag modtog jeg en

Billet fra Statssekretær Adler med Anmodning om en Samtale i Anledning af dette Anliggende. I denne Samtale ytrede han sig meget uforbeholdent om Dr. Ostwalds Væsen og Optræden, men tilføjede, at Kongen, til hvem Doktoren strax havde henvendt sig, dog ønskede, at jeg skulde lade Sagen falde og lade Ostwald beholde Bøgerne uden videre Formalitet. Jeg svarede, at jeg ved stiltiende at gjøre dette vilde føle mig krænket i min Ære som Embedsmand og kompromitteret ligeoverfor mine Medarbejdere ved Bibliotheket, der alle kjendte Sagen, men at det hele jo meget let lod sig ordne, naar Hs. Majestæt enten gennem Universitetsdirektionen eller umiddelbart fra Kabinettet lod mig sin Vilje tilkjendegive. Da Statssekretæren derpaa bemærkede, at Kongen nødig i eget Navn vilde foretage noget i denne Sag, svarede jeg, at jeg vilde være tilfreds med, at Statssekretæren i en privat Skrivelse tilkjendegav mig, at han vidste, at Hs. Majestæt uden at billige Dr. Ostwalds Optræden dog ikke ønskede, at der skulde foretages noget imod ham til Opretholdelse af Bibliotheksvedtægten med Hensyn til Tilbageleveringen ved Nytaar; uden i det ringeste ved en saadan Skrivelse at kunne retfærdiggjøre mit Tilbagetog, kunde og vilde jeg ikke undlade at gaa videre. Adler lovede mig herom Besked næste Dag, naar han havde talt med Kongen; hørte jeg intet fra ham, var han ikke bleven bemyndiget til nogen skriftlig Ytring. Da intet Brev indløb, lod jeg Fogedforretningen foretage, ved hvilken de requirerede Bøger udleveredes med Undtagelse af 7de Hæfte af Advokat Heibergs dengang bekjendte «Schleswig-Holsteinische Blätter», om hvilket Ostwald ved Forretningen erklærede, at det var beroende i Hs. Majestæts private Kabinet.

Derfra kom det ikke i min Embedstid (indtil 1848) tilbage, og jeg antager, at Bibliothekets Exemplar af «Schl.-Holst. Bl.» endnu er ufuldstændigt. Paa Udredelse af Omkostningerne ved Fogedforretningen lod jeg ingen Paastand nedlægge. Ostwald udeblev derefter fra Universitetsbibliotheket, og jeg mærkede ikke videre til den hele Sag. Under Samtalen med Adler, der varede temmelig længe i den venskabeligste Form, ytrede jeg min Forundring over, at Kongen i et sligt Anliggende vilde benytte en saa lidet prøvet Mand i Steden for at paalægge en dygtig dansk, forud med fremmed Statsret og Lehnsret i Almindelighed bekendt Retslærd, som J. E. Larsen eller Krieger, at sætte sig ind i Spørgsmaalets Specialiteter, hvilket de uden Tvivl vilde gjøre dygtigere og paalideligere end Ostwald. Adler svarede med betegnende Skuldertræk og Miner og ytrede, at jeg vel vidste, at hans høje Herre havde visse Svagheder og Antipathier.

Jeg sagde ovenfor, at jeg et Par Gange specielt var bleven kaldet til Kong Christian. Dette skete begge Gange ved Kongens Haandbibliothekar, Etatsraad Thiele. Den ene Gang var der Spørgsmaal om at foreslaa en latinsk Indskrift paa en Fortjenstmedaille, som skulde slaas, et Hverv, der var let at udføre; lidt vanskeligere var den anden Opgave, at foreslaa en latinsk Indskrift paa et beskedent Mindesmærke, som Kongen vilde lade rejse paa hans fraskilte Gemalindes, Frederik VII's Moders Grav i Rom ikke længe efter hendes Død. Af Thiele underrettet om, i hvilken Anledning han troede at Kongen vilde tale med mig, var jeg forberedt paa varsomt at forebringe det vanskeligste Spørgsmaal, hvorledes den afdøde skulde betegnes, da en Hentydning til hendes ægteskabelige Stil-

ling ikke var passende. Jeg foreslog at betegne hende som Prinsesse af Mecklenborg og som Moder til den danske Tronarving. Forslaget til den hele Indskrift billigedes derpaa af Kongen. Den Indskrift, jeg 1869 læste paa Stenen paa den lille tyske Kirkegaard bagved Peterskirken, stemte imidlertid ikke ganske med mit Udkast.

Sønderjyllands indlemmelse i den danske krone 1721.

Af

A. D. Jørgensen.

Begivenhederne i årene 1720—21 hører til de punkter i vor historie, som granskningen i de sidste menneskealdere jævnlig er vendt tilbage til. Og det med rette. Rent videnskabeligt skal hele opfattelsen af Sønderjyllands politiske udvikling i de sidste fire århundreder her stå sin prøve, eftersom vendepunktet ikke kan forstås uden nøje kendskab til de forhen gennemløbne stadier, og for nutidens og fremtidens offentlige mening hævder det endnu sin store betydning. Vel er nemlig Sønderjyllands statsretlige stilling for 20 år siden igen bleven underkastet en fuldstændig forandring, men heller ikke denne kan dog anses for at være den sidste og endelige, så vist som den savner både de historiske og de nationale forudsætninger, som ellers udgør grundlaget for de moderne kulturstaters sammensætning. Ligesom befolkningen i hertugdømmets nordlige halvdel derfor ingenlunde har opgivet håbet om, at det tyske folk i en måske nær fremtid vil gøre sig fortrolig med tanken om at genoptage forholdet til sine nordiske frænder til fornyet overvejelse og endelig afgørelse, således

må det holdes fast, at det endnu ingenlunde er ligegyldigt, men tværtimod i et givet øjeblik kan blive af den største betydning, hvorledes den historiske ret før 1864 opfattes. Der ligger altid i retten, selv i den krænkede ret, en magt. Om denne magt er stor eller lille, om den kan gøre sig gældende eller bliver oversét, om den efterhånden taber sig og dør bort eller den pludselig rejser sig igen og vejer op imod andre magter i livet, det kan intet menneske afgøre eller forudsige. Men den, som har rettens magt på sin side, skal være den sidste til at lade hånt om den. Dersom det kunde lykkes at overbevise det tyske folk og dets ledende mænd om, at det ved at løsrive Sønderjylland fra moderlandet har krænket den historiske ret, da vilde meget være vundet, da vilde der kunne nås et grundlag for en fremtidig forståelse. Hos et folk, som selv har bragt så store ofre for at genvinde sin historiske ret, må nødvendigvis den fejlagtige tro, at det også i Sønderjylland havde en sådan adkomst, i høj grad træde hindrende i vejen for en anerkendelse af den nationale ret, hvis tilværelse det ikke bestrider. Det er vistnok en fejl, at man fra dansk side efter den sidste ulykkelige afgørelse af vort lange mellemværende med Tyskland helt har for sømt at genoptage dette spørgsmål til drøftelse. Det anses fra tysk side for en uomtvistelig kendsgerning, at Danmarks nye kongehus statsretlig ingen adkomst havde til Slesvig forud for aftalerne i London og at den danske nationalitet i Nordslesvig altså er at betragte som en fremmed plante på rigets grund. Kunde denne opfattelse bringes til at vige for en anerkendelse af det sande forhold, at hertugdømmet var et dansk kronland halvandet hundrede år før Londonprotokollen affattedes, og et dansk len tilbage til den tidlige middelalder, da det udgjorde en

del af det danske kongerige, uden nogensinde at have været knyttet til det tyske rige, endog blot forbigående, — så kan det håb ikke udelukkes, at denne erkendelse vilde kunne få betydning for fremtiden.

En fuldstændig redegørelse for den historiske krisis 1720—21, eller rettere 1713—21, vil kun kunne gives i en udførlig Sønderjyllands historie, som tillige omfatter de nærmest foregående århundreder. Mangfoldige tråde er her således slyngede ind i hinanden og udviklingen er så mangeartet, at et kortfattet tilbageblik vil være utilfredsstillende. Her skal opgaven derfor indskrænkes til en undersøgelse af selve arvehyldingen på Gottorp og hvad der står i forbindelse med den, medens det må være forbeholdt et fremtidigt arbejde at indordne den i rækken af de politiske begivenheder.

For at få et klart billed af hvad der tildrog sig på Gottorp den 4. Sept. 1721 vil det være nødvendigt at oprede selve begivenheden og forberedelserne til den i deres mindste enkeltheder. Hvert ord i de pågældende aktstykker må vejes og prøves efter tidens sprogbrug; hver historisk forestilling, som i dem påberåbes, må føres tilbage til hvad der dengang forelå og var almenheden tilgængeligt. Først ad denne vej vil det være muligt at overvinde de uklarheder og tilsyneladende modsigelser, som efter den nyere tids talrige og modstridende fortolkninger skulde synes at måtte findes både i aktstykkerne og selve akten. Alle disse kommentarer fra årene 1844 til 1864, som oftest affattede i en skarp polemisk form, gør et næsten forvirrende indtryk, når man gennemgår dem under ét. De selvsamme ord tages i modsat mening, de historiske allu-

sioner opfattes forskelligt, og de kendsgerninger, som ikke lader sig afvise, kong Fredrik IV's hele optræden ved denne lejlighed, angribes på det heftigste fra helt modsatte synspunkter. Der er under slige omstændigheder intet andet for end at begynde undersøgelsen fra grunden af, uden andet hensyn til foregående arbejder i samme retning end det, der i hvert enkelt tilfælde kan tilkomme de tilvejebragte positive oplysninger, eller det, der nødvendigvis må tages til almen bekendte, fra dansk eller tysk side så at sige officielt fremsatte påstande.

Den 3. Juni 1720 sluttedes freden i Fredriksborg (Stokholm), ved hvilken Sverig lovede «de ne s'opposer directement ni indirectement à ce qui sera stipulé en faveur du roi de Dannemarck, concernant le dit duché de Slesvig, par les deux puissances mediatrices, qui ont concouru au present traité —». Disse to mæglende magter, Frankrig og England, garanterede herefter den danske krone den evige besiddelse af hertugdømmet. Den 26. Juli lovede kong Georg for sig og efterfølgere «de lui (à sa majesté de Dannemark) garantir et conserver dans une possession continuelle et paisible la partie du duché de Sleswik, laquelle Sa Maj. Danoise a entre les mains, et de la défendre le mieux possible contre tous et chacun, qui tâcheroit de la troubler —», og den 18. Avgust ratificerede kong Ludvig XV sin afsendings løfte i Stokholm, at «le roi a bien voulu ... accorder à cette couronne (de D.) ... la garantie du duché de Sleswik, promettant ... de maintenir le roi de D. dans la possession paisible de la partie ducale du dit duché —». Denne sidste garanti ankom dog først så sent, at traktatens ratifikationer kunde udvexles den 23. Oktober og freden kundgøres den 13. No-

vember¹⁾). Samtidig var hertugen af Gottorp ved et kejserligt edikt af 9. Avgust genindsat i sin medejendomsret til Holsten fra årets udgang.

Strax efter begyndte man i det kongelige tyske kancelli at overveje, hvorledes Sønderjyllands fremtidige stilling skulde være og under hvilke former den skulde modtage sin højtidelige indvielse. Disse overvejelser falder i to grupper, den første i vinteren 1720—21, den anden i eftersommeren 1721, umiddelbart forud for hyldingens iværksættelse. Imellem begge falder uden al tvivl et sidste forsøg på at opnå en mindelig overenskomst med Gottorperne.

Det måtte påhvile det tyske kancelli, som på én gang var udenrigsministerium og højeste regeringskollegium for hertugdømmerne og grevskaberne, at fremkalde og formulere disse overvejelser, og det ses da også, at man her har sat sig i bevægelse strax efter fredens endelige stadfæstelse. Man henvendte sig først til de statsretlige rådgivere, som havde støttet regeringen i dens langvarige kampe mod huset Gottorp. Justitsråd Frans v. Hagen, som indtog den første plads i kancelliet næst efter oversekretæren, gehejmeråd Kristian Sehestedt, opsøgte den kongelige historiograf Amthor, som dengang opholdt sig i København. De to mænd repræsenterede i forening omtrent al den viden om Sønderjyllands forhold i de sidste menneskealdere, som overhoved på den tid fandtes.

Hagens fader var kommen ind i kancelliet 1667 og havde her været en betroet mand indtil sin død 1701; han selv havde i en række år stået i den diplomatiske tjeneste og var derpå bleven kancelliråd og arkivar i kan-

¹⁾ A. Hojer, Friedrich IV. Leben, II 20.

celliet (1705). Amthor var juridisk professor i Kiel, indtil han i året 1713 sluttede sig til den danske sag og blev medlem af den ny oprettede regeringskommission for hele hertugdømmet Slesvig; året efter udnævntes han til kongelig historiograf og fik adgang til de gottorpske og kongelige arkiver for at føre den literære kamp mod hertughuset. I denne lagde han megen dygtighed, stor historisk kundskab og et ivrigt dansk sindelag for dagen. Han døde iøvrigt, før forhandlingerne om indlemmelsens form og udstrækning var tilendebragte (den 21. Februar 1721).

Amthors skriftlige svar på Hagens mundlige forespørgsler er bevaret (Tillæg 1, dat. 21. Nov. 1720). Han har bedet ham om at gennemgå sine optegnelser for at se, hvilke former der forhen havde været i brug ved hyldingen, ligesom han skulde udtale sig om hyldingseden osv.; endvidere har han ønsket en fremstilling af Sønderjyllands historiske forhold til rigets højeste domstol. I første henseende henviser Amthor i sit svar til mulige optegnelser fra 1684, da kong Kristian V modtog hele hertugdømmets hylding under lignende forhold som nu, men udtaler iøvrigt, at der i Lünigs «Reichsarchiv» må findes mangfoldige eksempler på hyldingsceremonier fra samtiden og den nærmeste fortid. Med hensyn til eden indskærper han, hvad det her især må komme an på. Alle bør aflægge den, adel og uadel, særlig stædernes råd og gejstligheden, og den bør affattes således, at den afskærer alle reservationes mentales. Kongen skal hyldes som eneste herre og suveræn arvekonge og dette skal også gælde hans kongelige arvinger og descendenter; den som ikke vil aflægge en sådan ed, vil derved udpege sig selv som ildesindet. Eden bør aflægges skriftlig under hånd og segl.

Med hensyn til højesterets forhold til Sønderjylland

var Amthor hildet i en beklagelig historisk fejltagelse. Det har åbenbart været kancelliets ønske at finde en historisk hjemmel for udvidelsen af denne domstols jurisdiktion til hertugdømmet, men Amthor stod i den formening, at højesteret svarede til de middelalderlige lands-ting, og oplyste, at hertugdømmet havde haft sit særlige ting på Urnehoved. Han overså herved, at højesteret har udviklet sig af kongens retterting og danehoffet, til hvilket sager kunde indankes fra de almindelige ting, også i Sønderjylland. Privilegiet af 1524, hvorved dette forhold ophørte, antog han derfor for at have været rettet mod fremtidige mulige misbrug, istedenfor at det i virkeligheden var rettet mod et ældgammelt historisk fællesskab. Alligevel frarådede Amthor ikke ubetinget at indføre appel til højesteret, men han mente nærmest, at den burde begrænses på samme måde som den holstenske adels appel til rigskammerretten. Imidlertid synes hans historiske oplysninger i dette punkt strax at have dræbt den fuldt berettigede tanke at genoplive et fællesskab, som havde sin naturlige forudsætning i det fælles grundlag for lovgivningen.

Idet der iøvrigt ikke er grund til at dvæle ved enkelthederne i Amthors forslag og betragtninger, skal kun hans opfattelse af hertugdømmets politiske fremtid endnu fremhæves. På den ene side lægger han da hovedvægten på, at hele den hidtilværende forfatning er fuldstændig opløst. Kongen er enevældig herre og bør ikke stadfæste nogen stands særrettigheder, alting afhænger for fremtiden af hans frie bestemmelse: „Dann da durch die gegenwärtige Veränderung antiqua rerum facies in den vornehmsten Hauptstücken gänzlich aufgehoben ist, so werden die Herrn Edelleute und andere Unterthauen alles was

ihnen von alten Privilegien gelassen wird, um so viel eher vor einer blossen königlichen grace annehmen.» På den anden side er det et hovedpunkt, at alt fællesskab med Holsten er fuldstændig og for bestandig afskaffet. Han formoder nok, at den slesvigske adel vil bede om at få sine privilegier stadfæstet, således som det forhen havde været tilfældet ved hyldingerne: «doch glaube ich nicht, dass sie (die Noblesse) sich so weit vergehen und auf eine präterdirte Fortsetzung der ehemaligen Communion verfallen werde». Skulde det imidlertid ske, så kan han alt i forvejen tænke sig, hvilke grunde den vil anføre, og vil med lethed påtage sig at modbevise dem.

Nogen tid efter blev der skrevet til de to gamle og erfarne statsmænd T. B. Jessen og K. Gensch v. Breitenau (10. December, Tillæg 2¹). Den første af disse, en præstesøn fra Store Vi ved Flensborg, dengang 72 år gammel, havde som oversekretær i det tyske kancelli haft en væsentlig del i hvad der skete i året 1684; han havde derpå været brugt i udlandet og var fra 1713 præsident i den slesvigske overret og regeringskommission. Breitenau var en olding, som i 50 år havde været regeringens konsulent i de statsretlige spørgsmål i hertugdømmerne; han var oprindelig kommen hertil som hertugen af Pløns repræsentant i det oldenborgske anliggende, men var bleven vunden for den kongelige tjeneste og havde vistnok forfattet så godt som hele den lange række stridsskrifter fra den følgende menneskealder. Han havde nu i mange år boet i

¹) Den i dette af Sehestedt paraferede og vistnok også affattede reskript givne fremstilling af det ved freden skabte retsgrundlag og kongens hensigter er ikke uden interesse, da det senere gik over i det første udkast til indlemmelsespatentet.

Lybek, men var endnu stadig, i sit 84. år, dansk «gehejmeråd»¹⁾).

T. B. Jessens svar er dateret «foran Gottorp, den 18. December», og altså skrevet strax efter modtagelsen af det kongelige reskript. Det begynder med en gentagen lykønskning til den opnaaede endelige fred og de dertil knyttede garantier: «dasz die göttliche Allmacht Ew. Königl. Maytt. zu langen und späten Zeiten, und Dero Königl. Nachkommen bis zu dem Ende der Welt die Früchte sothanen Friedens bei höchstbeglückter Regierung geniessen lassen wolle!»

Hvad arvehyldingen angår, da udtaler han sig for at lade den foregå uden sammenkaldelse af ridderskabet, ved kongelige deputerede på de forskellige steder; det vil være mindre bekosteligt og dog tilstrækkeligt. De hertugelige embedsmænd må dog i forvejen have erklæret sig for, enten at ville ansé sig for løste fra deres tidligere troskabsed (på grund af det forrige herskabs brud på traktaterne, landets inddragelse efter krigens ret og dets ældgamle egenskab af et dansk len) eller at ville opgive embed og bestilling og da stå frit lig andre ikke edfæstede indbyggere og med dem deltage i arvehyldingen. En vægning af denne må medføre udvandring.

Med hensyn til stædernes og landskabernes ældre privilegier og retssædvaner tilråder han som en nådessag at stadfæste dem, ligesom det skete 1684; men samtidig må det indskærpes, at ingen fremmed ret, særlig ikke kejserretten, således som det hidtil er sket, for fremtiden må påberåbes for domstolene, hvor kun kong Valdemars lovbog og de hjemlige forordninger har gyldighed. Advo-

¹⁾ Begge de nævnte mænd døde først i slutningen af året 1731.

katernes antal bør begrænses; de bør aflægge en forpligtende hyldingsed eller forlade landet, og der bør sættes en alvorlig straf for dem på at indblande fremmed ret i deres procedure. Den offentlige orden, som er kommen i forfald i hertugdømmet, må skærpes og politiet styrkes.

Medens Jessen som regeringspræsident således tager sagen praktisk og nøjes med en faktisk afskaffelse af landdagen og enhver politisk selvstændighed, går Breitenau som gammel statsretsforfatter ind på en omhyggelig undersøgelse af alle herhen hørende retsforhold; han gennemgår formerne for en tilknytning af landet, fremsætter formodninger om de vanskeligheder, som vil møde, og giver sine råd med hensyn til måden at overvinde dem. Desværre synes enkelte af hans indlæg at være gået tabte, men der er dog bevaret nok, enten i original eller i andres referat, til at man deraf kan få en tydelig forestilling om hele hans opfattelse af de pågældende spørgsmål.

Hans første brev er af 17. December og indeholder en forespørgsel om meningen med den kongelige ordre. Sagen er af vigtighed, siger han, da et helt hertugdømmes stat ligesom skal indrettes fra nyt af, og den er så meget vanskeligere, som det ikke er bekendt, om kongen, som mange holder for, tænker på at inkorporere hertugdømmet i Danmarks krone og for fremtiden regere det i alt som andre provinser i kongeriget, eller at beholde det som et separat hertugdømme, som det har været i nogle hundred år, under en særlig kongelig ene-arveregering. Dette sidste, mener han, vil mærkelig lette det hele forehavende og af visse åbenbare grunde («klar vorhandene Ursachen») være mest svarende til kongens interesse. Endvidere ønsker han en udtrykkelig tilkendegivelse af, om han kun skal udtale sig om de forhen hertugelige indbygges, eller

tillige om ridderskabets hylding, hvilket sidste vil være det vigtigste og det vanskeligste.

Dette brev fremkaldte et nyt reskript, ved hvilket det blev tilkendegivet Breitenau, at han skulde udtale sig både om ridderskabets og de menige indbyggers hylding og indsende et projekt til eden for hver især, ligesom han skulde fremsætte sine betragtninger over begge de berørte former for hertugdømmets tilknytning og deres konsekvenser.

Breitenaus svar indsendtes den 7. Januar 1721 og bestod af en større afhandling på 30 foliosider, der nu synes tabt¹⁾, og et endnu bevaret postskriptum på godt 6 foliosider. Efter kancelliets senere referat (Tillæg 6) indeholdt hovedafhandlingen følgende punkter.

Der bør udstedes et patent til ridderskabet, ligesom det skete 1684, for at meddele det kongens hensigt og forberede det på den fastsatte hyldingshøjtidelighed; et udkast fandtes hoslagt.

Gejstligheden og stæderne skal aflægge eden for kongelige kommissarier; de nye stæder ligesom de ældre, der var repræsenterede på landdagene. Indbyggerne i amterne og landskaberne skal ligeledes sværge, særlig de godsejere som står i hertugelig tjeneste. Vil de hverken sværge eller sælge deres godser, skal disse sekvestreres.

Med hensyn til det slesvigske ridderskab udtalte Breitenau, at det burde skilles fra det holstenske, og han udførte denne tanke på 4 foliosider, ligesom han medgav en formel for dets hyldingsed. De tidligere privilegier for

¹⁾ Det fandtes endnu 1848 i det tyske kancellis arkiv; se Wegener, om den evige forbindelse mellem Slesvig og Danmark, i Antislesv.-holst. fragmenter X 26.

høje og lave mente han burde stadfæstes ved kongens nærværelse på Gottorp.

Endelig udtalte han sig om den mulighed, at hertugen af Gottorp vilde sende nogen for at protestere mod hyldingen, samt om hertugerne af Sønderborgs eventuelle fordring på medforlening med hertugdømmet; men disse udtalelser findes ikke refererede.

Det tilføjede postskriptum (Tillæg 3) gik ind på spørgsmålet om Sønderjyllands tilkommende regeringsform. «Da hertugdømmet under de nuværende forhold ikke kan vedblive at være forenet med Holsten, siger han, kommer det især an på det spørgsmål, om det er bedre for kongens interesse, respekt og gloire at indlemme det i kongeriget Danmark og regere det ligesom alle dette riges øvrige provinser, eller at beholde og beherske det som et særligt, for sig selv bestående suverænt hertugdømme.» For «at inkorporere og unere hertugdømmet med Danmarks krone» taler nu efter Breitenaus mening tre ting, medens sex grunde taler derimod. Først kongelovens 19. artikel, der bestemmer, at alt, hvad der erhverves af nogen konge, skal blive uadskilleligt hos kongeriget og gå i arv til mænd og kvinder. Endvidere den omstændighed, at det er et ældgammelt dansk len og derfor kan siges at være vendt tilbage til lensherren. Endelig fordi regeringen i så fald vil være simplere og billigere: et par landsdommere med appel til højesteret, rentekammeret i København osv. Disse grunde afkræfter han dog selv ved at gøre gældende, at Sønderjylland fra 1326 har et udtrykkeligt privilegium på ikke at blive forenet med kongeriget, hvilket privilegium ikke er ophævet ved kongeloven, men synes at være udtrykkelig stadfæstet af kong Fredrik III ved

Sønderborgernes forlening til fælles hånd. Med hensyn til det ældgamle forhold forud for forleningen afviser han derimod den historiske betragtning og hævder, at regeringsformen er et politisk, ikke et historisk spørgsmål. Hensynet til regeringens billigere indretning afviser han som underordnet for en stor potentat.

Efter denne mildest talt svage kritik af de tre første grunde, går han over til de «uovervindelige vanskeligheder og hindringer», som stiller sig i vejen for indlemmelsen. Hele landets stat måtte der vendes op og ned på; en ny lovbog måtte indføres (således som det jo uden vanskelighed havde fundet sted i kongeriget få år tilforn) og en del gamle skikke aflægges; indbyggerne vilde beklage sig bittert over alt dette og overløbe kongen med forestillinger osv. Af denne grund, fortsætter han, har heller ikke Frankrig, Savoyen og Østrig indlemmet deres ny erobrede lande i de ældre, men har ladet dem vedblive at bestå i deres forrige stand med hensyn til love og administration. Alt vil stille sig langt simplere, dersom dette ligeledes udføres i Sønderjylland; overretten på Gottorp kan vedblive at bestå, dermed er det hele gjort; lovgivningen kan da efterhånden egaliseres imellem de forhen adskilte dele af her-tugdømmet.

For sin anskuelse anfører han endelig «en anden hemmelig og vigtig grund» af kongeloven, men «af visse sønderlige grunde» vil han ikke vove sig så langt ud med sine forklaringer.

Til slutning udtaler Breitenau sig for, at kongen bør forandre sin titel således, at han kalder sig «suveræn hertug til Slesvig, også hertug til Holsten osv.», i modsætning til de andre hertuger (af Sønderborg), som kalder sig «af Slesvig» paa grund af de små len, som de endnu

ejer, eller den fordring på fælles-hånden, som de prætenderer. Han drøfter endelig spørgsmålet om det fremtidige forhold til hertugen i Holsten osv.

Kongen takkede den 18. Januar for de modtagne udførlige udtalelser, men beder Breitenau nærmere at angive, hvad han mener med sine hentydninger til kongelovens hindring for Sønderjyllands indlemmelse, samt til forholdenes ordening i Holsten.

Herpå svarede Breitenau igen under 4. Februar med et brev på 12 foliosider. Desværre indeholdes besvarelsen på hovedspørgsmålet dog ikke heri, men var tilføjet på et (tabt) bilag, vistnok for kun at læses af kongen personlig. Han har i dette bilag anført «eine und andere leicht begebenliche casus», «wodurch die Sache verhoffentlich satsam wird erklärt sein», og beder kongen om undskyldning for sin frimodighed (Tillæg 4). Derpå går han over til andre spørgsmål, som senere er faldne ham ind. Således kunde der være tale om at henvise det slesvigske ridderskab med sine døtre til det lille Johannes kloster ved Slesvig, medens det holstenske vilde beholde tre store frøkenklostre for sig. Denne konsekvens af ophævelsen af det samlede ridderskab vilde han dog ansé for unødvendig, da man flere steder i Tyskland har fællesskab om klostre mellem lande, der har helt forskelligt herskab. Efter derpå at have drøftet fordelene ved fortsat fællesskab i regeringen i Holsten, ender han med at fremsætte det spørgsmål, som han mener må klares, om hertugerne af Gottorp i henhold til overenskomsterne fra tiden før 1657 skal beholde en eventuel arveret til Sønderjylland, og om dette i så tilfælde skal være len eller suverænt hertugdømme? Af besvarelsen heraf vil det til dels afhænge, om kongen fremdeles kan give dem titel af «hertuger af Slesvig».

Det er ikke vanskeligt at se og vil senere blive nærmere eftervist, at Breitenaus betæneligheder ved en fuldstændig indlemmelse er begrundede i Sønderborgernes, især de plønske hertugers af kong Kristian V stadfæstede arveret. Kongelovens anseelse og ukrænkelighed vilde da efter hans anskuelse engang i tiden kunne komme til at lide et skår, når det kongerige, hvis udelelighed den hævder, dog skulde komme til deling mellem forskellige arvinger.

Denne opfattelse er i god konsekvens af Breitenaus stilling til hele denne sag; han havde selv været med til at sikre Plønerne deres ret til forlening med fælleshånden på Sønderjylland. At spørgsmålet om hertugdømmets fremtid nu af de krigsførende magter var afgjort som rent politisk, var for ham kun den ene side af sagen; den vedbliver for ham bestandig tillige at være en indviklet retssag, som skal paadømmes efter legitimitetens love. Idet kongen påberåbte sig at have erhvervet det suveræne hertugdømme Slesvig-Gottorp med krigens ret, var det jo ikke blot fuldstændig og for bestandig tabt for den regerende hertugslægt (med mindre den kunde erobre det tilbage), men selvfølgelig også for alle dens eventuelle arvinger, og den suveræne konge måtte frit kunne fastsætte arvefølgen i det hele genforenede hertugdømme. For Breitenau dukkede derimod bestandig forestillingen om de bagved liggende slægttraktater op: Sønderjylland vedblev at være Oldenborgernes slægtarv, medens Danmark var kong Frederik III's arv for alle tider. Efter denne betragtning måtte dette hertugdømme altså konsekvent være undtaget fra den øvrige verdens politiske vilkår: ved en eller anden transaktion at kunne komme ind under andre statsretlige forhold; ellers kunde jo suveræne lande erobres, len forbrydes og inddrages, rigslande til- og fra-

dømmes fyrsterne; kun her skulde en afgørelse være umulig!

Der er opbevaret en række bemærkninger af kong Fredrik IV til Breitenaus skrivelser, uvist fra hvilken tid. Kongen udtaler sig i det hele om hyldingen og dens ønskeligste form (Tillæg 5). Af særlig interesse er her hans ofte gjentagne bemærkning om inkorporationen. Han er «platter dings» for de tre grunde, som Breitenau havde opstillet for indlemmelsen i kongeriget, og «kan slet ikke finde», at de sex andre kan opveje dem: «alligevel finder jeg sagen af den importance, at man ikke behøver strax at forandre dette (Slesvig som separat suverænt hertugdømme), men lidt efter lidt, og således at overretten i Slesvig ret vel indtil videre kan beholdes istedenfor en regering».

Endelig den 26. Marts indleverede de to assessorer i det tyske kancelli, Frans von Hagen og Fredrik Esmarch (en præstesøn fra Klægsbøl ved Tønder, som havde stået i kancelliet fra 1684), på oversekretæren Kristian Sehesteds ordre, en forestilling til kongen på grundlag af alle de indkomne betænkninger (Tillæg 6). De mente, at man i det hele burde følge Breitenaus råd, særlig med hensyn til Slesvigs selvstændighed, idet de dog ikke indlod sig på hans statsretlige betragtninger. Særlig mærkelig er dog kun deres ytring om de protesterende godsejeres behandling. Breitenau havde tilrådet at sekvestrere godserne ligesom i 1684, men de tilråder at konfiskere dem: «såsom det nu forholder sig ganske anderledes end i 1684, da den hertugelig-slesvigske del nu er garanteret hans kgl. maj. for evig, medens der til hin tid slet ikke var udsigt til slikt, således at altså sagerne nu, gud være lovet, er kommen i en helt anden gænge».

Hermed endte disse forhandlinger, som i det hele havde en rent foreløbig karakter, for først at genoptages i Avgust måned. Måske afbrødes de tildels for om muligt at skaffe en mindelig overenskomst med Gottorperne tilveje, hvorved jo det hele spørgsmaal vilde simplificeres meget. Men de fra denne side opstillede fordringer forekom de danske statsmænd alt for vidtgående. Den 17. Maj krævede gehejmeråd Bassewitz i samtale med den danske afsending Westphalen i Riga: Pinneberg og Segeberg, arveretten til Pløn, bispedømmet Lybek i 6 slægtled og understøttelse til tronfølgen i Sverig. Sehestedt svarede, at disse forslag var «trop absurdes pour y faire quelque reflexion serieuse», et bevis på, at Danmark følte sig sikkert i sin politiske stilling. Det er iøvrigt vel værd at lægge mærke til, hvorledes Bassewitz ved denne lejlighed omtalte ridderskabet. Det vilde, sagde han, ved alle midler modsætte sig et forlig på dette grundlag, «massen sie lieber den Herzog am Bettelstab sterben und das Königreich Dänemark in lichter Lohe brennen sehen möchten, als die Trennung des Schleswigschen von dem Holsteinischen und in dem Herzogthum Schleswig die Aufhebung der gemeinschaftlichen Regierung».

Kort efter optoges hoffet og regeringen af andre anliggender. Efter kongens formæling med Anna Sofie var hendes svoger Ulrik Adolf Holstein bleven storkansler (Juni) og strax efter ledsagede han kronprinsen til Tyskland til formælingen med Sofie Magdalene af Brandenburg-Kulmbach (3. Juli). Hyldingen på Gottorp blev derefter udsat til deres tilbagekomst, der fandt sted i de sidste dage af Avgust. Det ny formælede par blev ledsaget til Gottorp af den danske og slesvigske adel og modtoges her af

kongen og dronningen (den 28. Avgust). Hyldingen fandt derefter sted den 4. September. —

Af de i vinteren 1720—21 førte forhandlinger fremgår det med tilstrækkelig tydelighed, hvorledes alle parter efter freden i Fredriksborg opfattede Sønderjyllands stilling. Om to ting var alle enige: først, at hertugdømmet var bleven politisk adskilt fra Holsten; dernæst, at det var kommen i væsentlig samme stilling som 1684, under den danske konges suveræne højhed og i hans suveræne eje. Vi skal et øjeblik dvæle noget nærmere ved disse to kendsgerninger.

Fællesskabet med Holsten var indtil 1720 et hovedpunkt i Sønderjyllands offentlige ret. Oprindelsen dertil lå langt tilbage i tiden, i middelalderen. Den holstenske adel, ført af sin stridbare greveslægt, havde erobret landet op til Kolding, ligesom den forhen havde underkastet sig det vendiske land Vagrien og ligesom den senere underkastede sig det frie Ditmarsken; navnet Holsten og Holstenere («Holster») omfattede politisk, og for adelens vedkommende også socialt, det hele land fra Hamborg til Lybek og Ribe. Efter Erik af Pomerns ihærdige kampe fremtrådte Sønderjylland dog igen som en selvstændig politisk landsdel, et dansk len, og i kong Kristian I's håndfæstning 1460 betragtedes de to lande som sideordnede og lige berettigede i et politisk fællesskab, hvert med sine ejendommeligheder og sin statsretlige stilling.

Først 100 år efter indtrådte der en yderligere udvikling og udklaring af disse forhold. Det politiske samliv med Danmark havde draget begge lande over imod kongeriget og Sønderjyllands overvægt i forbindelsen var nu kendelig i alle forhold. I kong Fredrik II's tid fastslås hertugdømmernes offentlige ret for lange tider. På land-

dagen i Flensborg 1564 vedtages faste regler for fællesregeringen, medens stændernes ret til at begrænse hertugslægtens arveret til landenes regering hævdes; Hans af Sønderborg kunde ikke opnå hylding som «regerende herre». For fremtiden skiftes de «valgte» hertuger til at føre forældet i fællesregeringen et år ad gangen. Hver styrer sine amter med tilhørende gejstlighed og stæder, men hele adelen med sit bøndergods, og de gamle stæder i politisk og juridisk henseende, sorterer under en fælles regering. Overfor denne står landretten som fælles øverste domstol og landdagen som deltager i den almindelige lovgivning og udskrivningen af skatter; den tager sig af det fælles forsvarsvæsen og repræsenterer landene udadtil. Delingen af amterne opfattes som politisk betydningsløs, landene udgør retlig et eneste politisk «korpus».

Få år efter udgav de regerende hertuger en landretsordning, som fastsatte reglerne for retsplejen, og i året 1579 afgjordes den mangeårige lensstrid om Sønderjylland ved forliget i Odense. Når undtages dette sidste, som igen ophævedes ved freden i Roskilde 1658, holdt dette grundlag for den offentlige ret sig væsentlig uforandret indtil okkupationen af de gottorpske lande i året 1713.

Alle var, som vi så, efter Fredriksborgfreden enige om, at dette nu måtte opgives, og det blev i virkeligheden fuldstændig opgivet. Det var ingenlunde en nødvendig følge af territorialforandringen. Fællesskabet i regeringen havde ikke sin forudsætning i en ligelig fordeling af landområdet; den kongelige del havde tværtimod siden 1564 været $\frac{1}{3}$ mindre end den gottorpske, da Sønderborgernes del var udskilt af den. Der vilde altså principielt intet have været til hinder for fremdeles at betragte de to hertugdømmer som ét politisk korpus, med en fællesregering for

adelsgodset osv., samt en fælles politisk repræsentation og organisation; forandringen vilde da være indskrænket til, at kongen nu sad inde med en overvejende del af amterne.

Det manglede ikke på forsøg i denne retning. Ridder-skabets stemning er tilstrækkelig karakteriseret i de foran citerede ytringer af Bassewitz, i en almindeligere form fremtræder tanken i en samtidig supplik fra «sämtliche des H. Schleswig eingessene Unterthanen». Dette mærkelige aktstykke, hvis oprindelse neppe mere kan efterspores, begynder med en lykønskning til freden og erhvervelsen af det hele hertugdømme, og går ud på at få det gamle justitskancelli (i Glykstadt) genindsat. Ansøgerne beder kongen betænke, at når det ene af de to fyrstendømmer lider, det andet nødvendigvis vil gå til grunde med det, hvorfor de besværges ham ved Kristi vunder: «denen anitzo sich sonder Zweifel häufig findenden landverderblichen Vorschlägen wegen allerhand Neuerungen kein Gehör geben, vielmehr es zum soulagement der armen Eingessenen beider Fürstenthümer . . . bei dem alten, wobei es sich gottlob seit einigen seculis so wohl befunden, lassen».

Men dette skete ikke, og at det ikke skete må der tillægges den største vægt. Hvad der skete var, at Sønderjylland exkorporeredes af det politiske korpus Slesvig-Holsten. Holsten vedblev at hvile på det gamle retsgrundlag; der var fremdeles en fællesregering med den gamle myndighed, og alle de gamle aftaler og retssædvaner vedblev at bestå. Men Sønderjylland var ikke mere indbefattet under dette fællesskab, det havde kun én «regerende herre», både for amterne og for adelen. Det var den middelalderlige erobring af det danske hertugdømme, som Holsten hermed havde tabt.

Hermed var da Sønderjylland foreløbig uden politisk

forbindelse til nogen side; det ejedes af kongen som suveræn landsherre og det måtte stå til ham som «første erhverver» (primus acquirens) at fastsætte dets fremtidige skæbne. Ikke blot de gottorpske amter havde han vundet, ikke blot fælledelen var han bleven eneherre over, også den gamle kongelige del havde han erhvervet i en anden forstand og til en fuldere ejendomsret end den, hvormed den forhen havde tilhørt den kongelige linje. Hele hertugdømmet havde forhen, ligesom endnu Holsten, tilhørt det oldenborgske hus, således at visse linjer stillede de for tiden «regerende herrer», men arvegangen var fastsat og hele slægtens arveret i mandsstammen anerkendt. Dette var nu forbi for hele Sønderjyllands vedkommende, efterat kongen og Danmarks krone havde fået det garanteret af de krigsførende magter og udskillelsen af det gamle retsforhold derefter havde fundet sted. At de danske statsmænd opfattede sagen således, fremgår tydeligt nok af alle de bevarede udtalelser.

Sagen stod væsenlig ligesom ved indlemmelsen 1684; til denne gik man stadig tilbage i tanken. Vel havde det tyske kancelli øje for, at der var kommen et nyt politisk moment ind ved garantierne, men det fremdrog dog med forkærlighed alt, hvad der dengang var bleven fastsat og projekteret; man gik endog med Breitenau ind på at foreslå det samme patent og den samme edsformel ved hyldingen, kun med de nødvendigeste forandringer.

Hvad der dengang var sket, var aldeles simpelt og klart en genoprettelse af det ene udelte hertugdømme, uden al forbindelse med Holsten, men tillige uden tilknytning til noget andet politisk korpus. Det hedder i patentet af 28. Juni 1684, at kongen har inddraget den hertugelige del af Slesvig og forenet den med sin egen, hvorfor ind-

byggerne (ridderskab osv.) skal aflægge hyldingseden til ham som deres eneste suveræne landsherre; og i eden siges der, at den gælder kongen og hans «retmæssige arvesukcessorer i regeringen».

Nogen tid efter nedskrev kongen imidlertid sin vilje med hensyn til hertugdømmets fremtidige retsforhold (22. November 1684). Det fremgår heraf, at han anså sig for ligeså utvivlsom herre over Sønderjylland, som hans fader ved kongelovens affattelse var herre over Danmark og Norge; som første erhverver af landet disponerer han derfor over det på selvsamme måde. «Vi haver til os taget, siger han, hans (hertugens) anpart af benævnte fyrstendom Slesvig og med vores andel kombineret og sammenføjet», og han vil derfor pålægge sine efterfølgere aldrig at tillade, at det igen bliver adskilt og delt, «men at det til evig tid udi et samlet corpo udelt, uadskilt og usepareret, under kongernes, vore arvesukcessorers regering forbliver». Ingen prins bør derfor nogensinde have len eller appanage i hertugdømmet, men hellere i kongeriget, når det skal være; der bør ikke mere holdes landdag, «eftersom det strider imod den kongelige suverænitet og højhed»¹).

At kong Fredrik IV kendte denne disposition, som var udstedt i to eksemplarer, af hvilke det ene var nedlagt på Rosenborg, det andet uden tvivl fandtes i hans egne gemmer²), fremgår tilstrækkelig af indledningen til hans egne regeringsregler for sin søn, idet han her giver sig selv det vidnesbyrd at have fulgt sin faders råd og efterladte anvisninger. Blandt andet sigter han herved utvivlsomt til dette brev og den senere tilføjede efterskrift:

¹) Kong Chr. V's Testamenter, ved J. J. A. Worsaae.

²) Det er tilligemed en række andre lignende dispositioner fra arveprins Fredriks bo kommen til gehejmearkivet.

«Dette er siden i så vidt forandret ved restitutionen af hertug Kristian Albrekt 1689, hvilken sag vi vil befale gud og tiden.»

Men selv om det således var givet, at kong Fredrik IV tilsigtede det samme som hans fader havde tilsigtet, så var det dog ingenlunde en følge deraf, at han skulde nøjes med at bruge de samme former eller nøjes med de samme forholdsregler, som havde stået til hans rådighed. Tværtimod, erfaringen fra hin tid talte derimod. Han havde derfor skaffet sig de store magters garantier og han stræbte efter tillige at skaffe sig Gottorpernes frivillige afkald. Da dette ikke lykkedes, måtte han nøjes med en betryggende anerkendelse fra indbyggernes side, og opmærksomheden henvendtes derfor igen på den forestående hyldning som en akt af gennemgribende betydning. Landet skulde ved denne lejlighed samtykke i kongens opfattelse af hertugdømmets nye statsret. Fra dette synspunkt tages sagen igen under overvejelse ud på eftersommeren 1721.

Det svage punkt i tilknytningen af 1684 var oprettelsen af et suverænt hertugdømme under kongen og «hans retmæssige efterfølgere», uden nærmere angivelse af arvefølgen og uden en til inkorporationen af det politiske korpus «Slesvig-Holsten» svarende inkorporation i Danmark. Vel var begge dele givne i den 1684 indførte faktiske regeringsform og i kongens testamentariske disposition, som efter den i Danmark bestående statsret var fuldt forpligtende; men den mulighed var dog ikke udelukket, at man engang i tiden vilde kunne påstå, at arvefølgen ingenlunde var bleven forandret ved hertugdømmets konsolidering, men endnu var agnatisk i linjefølge indenfor hele huset Oldenburg. Denne mangel undgik ikke opmærksomheden, da

man nu igen kom tilbage til at tage sagen op til fornyet overvejelse, og den blev derfor lykkelig undgået ved indlemmelsen 1721.

Fortjenesten heraf tilkommer, såvidt man kan se, så godt som udelukkende oversekretæren i det tyske kancelli Kristian Sehestedt. Han var en søn af Kristoffer Sehestedt til Nislevgård på Fyn, af den gamle sønderjydske slægt med tre søblade, gehejmeråd i kong Kristian V's tid. Som oversekretær i tyske kancelli efter Jessen (fra 1701) var han tillige udenrigsminister, og efterat være optagen i gehejmerådet (1708) fik han en betydelig indflydelse på rigets politik. I forening med Ditlev Vibe, som var oversekretær i det danske kancelli, repræsenterede han en udpræget national politik i kongens råd, i modsætning til de mere eller mindre evropæiske strømninger, som iøvrigt gjorde sig gældende ved hove. De styrtedes sidst på året 1721 ved Holstein-Holsteinborgs voxende indflydelse, og Sehestedt, som havde giftet sig til Ravnholt, tilbragte derefter de sidste 20 år af sit liv som stiftamtmand på Fyn¹⁾.

Det skal nu her være opgaven i det enkelte at eftervise, hvorledes det lykkedes Sehestedt som leder af det tyske kancelli og den, der havde referatet af alle didhenhørende sager i konsejlet, at give hyldingen samme både skarpe og fyldige præg som det, han som udenrigsminister havde givet forhandlingerne om en endelig bilæggelse af det sønderjydske spørgsmål.

¹⁾ Hojer, I 157. 292. osv. Danske Atlas III 474. VI 633. Hist. tidskr. 5. række III 20 f. Udsigt over de danske rigsarkivers historie, s. 60 f. 268 f.

Da i året 1815 det statsretlige forhold mellem Sønderjylland og Holsten igen fik betydning i anledning af den i forbundsakten af 8. Juni s. år fastsatte bestemmelse, at der i alle forbundsstater skulde indføres «eine landständige Verfassung», var det i virkeligheden gået fuldstændig iglemme. Man forbavses ved at gøre sig bekendt med den tids overvejelser mellem danske statsmænd. Præsidenten i det tyske kancelli Otto Moltke, yngre søn af Adam Gottlob Moltke på Bregentved, syslede hele den følgende vinter i al stilhed med det spørgsmål, hvorvidt de gamle landsprivilegier hjemlede Slesvig en ret til deltagelse i en eventuel forfatning for Holsten, uden at kunne komme til klarhed over det. Han lod kancelliets arkivar, historikeren Henrik Behrmann gennemgå akterne fra 1721 og give en fremstilling af de historiske tildragelser og deres retlige fortolkning, og skønt denne udførte sit hverv med dygtighed, lykkedes det dog ikke Moltke selv at komme til nogen klarhed på dette punkt. Man kan måske sige, at denne omstændighed er bleven skæbnesvanger for os. Den bragte kancellipræsidenten, hvis danske sindelag og hengivenhed for kongehuset var hævet over al tvivl, til i hele sin lange embedstid at holde alle de historiske dokumenter tilbage, ligesom han efter evne forhindrede, at den statsretlige strid optoges fra dansk side. Hans tvivl bredte sig til de andre statsmænd, som ikke på første hånd havde studeret spørgsmålet, og som det synes til selve de regerende konger.

Tingen var den, at man i 1815 og senere savnede det nødvendige kendskab til tidligere tiders politiske forhold. Ligesom man var uvidende om lensforholdenes rette betydning, havde man tabt traditionen om de ældre konstitutionelle former. Moltke fremsætter derfor alt den

indvending mod indlemmelsen, som senere først og sidst blev gjort gældende af de slesvigsholstenske jurister, at arvehyldingen ikke havde fundet sted i de gamle kongelige amter og at deres forhold til den danske krone, såvel som deres statsretlige forhold i det hele, altså ikke var bleven paavirket af begivenhederne 1721. Denne del af hertugdømmet var heller ikke indbefattet i den senere transaktion med Rusland, og grundlaget for dens offentlige ret var altså stadig suverænitetetsdiplomet af 1658 og de arvelove, som dengang havde været gældende. Om denne tap drejer sig i virkeligheden hele den anti-danske opfattelse, idet den iøvrigt antager en dobbelt form: enten bliver den stående herved og tilkender altså kongehuset en ubegrænset arveret til den gottorpske del, eller den går videre og påstår, at denne 1721 indlemmedes i den kongelige og tillige med denne gik ind under en fælles arvelov i Oldenborgernes agnatiske linjefølge.

Det vil i det følgende blive godtgjort, at begivenhederne 1721 både i deres helhed og i alle deres enkeltheder går ud på det modsatte, på en fuldstændig kuld-kastelse af hele den ældre statsret og dens arvelove; men først og fremst vil det da være nødvendigt at fjerne den af Moltke fremsatte tvivl om, hvorvidt den kongelige del droges med ind under forandringen.

Når denne tvivl overhoved har kunnet komme op, og når den, som det synes, aldrig fra dansk side mødte det rette afgørende svar, da var det fordi den konstitutionelle tradition var så aldeles afbrudt. Det væsentlige ved hyldingen 1721 var ikke den ed, som blev aflagt i de gottorpske amter, men den som landets adel aflagde på Gottorp; den første var nemlig (statsretlig) en troskabsed, aflagt af undersåtterne til deres konge, den anden en po-

litisk hyldingsed, aflagt af hertugdømmets repræsentation og forpligtende på dets vegne. Men repræsentationen stod for hele hertugdømmet, også den kongelige del, og hvad den gik ind på forpligtede alle indbyggerne; troskabseden var derimod selvfølgelig overalt i de kongelige stæder og amter bleven aflagt strax efter tronskiftet (1699) og behøvede ingen gentagelse 1721.

Thi hvad var det for en forsamling, som hyldede kong Fredrik IV på Gottorp den 4. September 1721? Skønt ordet ikke bruges, eller vel endog omhyggelig undgås, må den dog utvivlsomt kaldes en landdag, således som man plejede at indkalde den til hyldingen. En betragtning af forholdenes udvikling i den henseende vil tilfulde godtgøre dette.

Lige fra valgrettens tid var det en vedtagen skik, at ethvert hertugskifte konstateredes af en landdag. Den nye hertug fremstillede sig til hylding og stadfæstede landenes privilegier; det var en akt, som svarede til kongevalget og håndfæstningens vedtagelse i kongeriget.

Kong Kristian V var den første, som afnødte stænderne en hyldingsed uden selv at være tilstede på landdagen og uden at stadfæste privilegierne i deres tidligere udstrækning. Den 2. Juni 1671 underskrev adelen og borgerstanden hyldingseden på et landdagsmøde i Rensborg, medens kongens stadfæstelseskort er dateret samme dag i København. Det er underskrevet «an Eides statt» og givet stænderne efter aflagt arvehylding; privilegierne stadfæstes med forbehold af den i Slesvig indførte suverænitets og den i Holsten indførte førstefødselsret. I de brugte formler får hele den gamle statsret, med landdagen som en omfattende repræsentation, endnu sit traditionelle udtryk, således som det gentages i århundredernes løb, efter

at almuen forlængst faktisk er udelukket: «Prælaten, Ritter, Mannen, Rätthe, Städte, Einwohner der Fürstenthümer etc.»¹⁾).

Ved det næste hertugskifte indkaldtes der ligeledes til et hyldingsmøde (17. Avgust 1695); men navnet «landdag» er nu alt ilde set af de regerende herrer, det kaldes «eine absonderliche convocation». Ikke desmindre er det rettet til «Prælaten, denen von der Ritterschaft, Städten und gesammten Ständen unserer Fürstenthümer». Imidlertid hindrede den strax efter udbrydende langvarige strid mellem de to regerende herrer udførelsen af det kundgjorte forsæt, og hverken den unge hertug Fredrik eller hans umyndige søn Karl Fredrik eller kong Fredrik IV modtog den traditionelle hylding med privilegiestadfæstelsen. Denne var dog ingenlunde opgiven af stænderne, og neppe var det kommen til et forlig imellem fyrsterne, før ønsket om en landdag atter fremsattes med stor styrke.

I Kieler omslag efter hellig tre konger 1708 vedtog ridderskabet en forestilling til kongen og hertugen om forskellige anliggender, først og fremst imod den påtænkte ophævelse af fællesskabet og for indkaldelsen af en landdag til hylding og privilegiernes stadfæstelse. Adelen giver en vidtløftig fremstilling af hertugdømmernes forfatningshistorie tilbage til 1460, kalder sig selv for «stænder» og appellerer til herrernes kærlighed til deres «indfødte undersætter, prælater, ridderskab, landskab, stæder og stænder».

Det ses heraf, at de virkelig repræsenterede stænders

¹⁾ En ejendommelig, meget betegnende formel bruges i konvokationspatentet af 2. Sept. 1639: „Prælaten, Ritter, Städte und gesammte Stände, denen auf unser Fürstenthümer Landtügen zu erscheinen und allda üblicher u. hergebracht Gewohnheit nach Stelle u. Suffragia zu führen oblieget u. zustehet —“.

antal nu er yderligere indskrænket, idet stædernes repræsentanter mangler. Det var i henhold til freden i Travendal af 18. Avgust 1700, i hvis tredje afsnit fællesskabet var begrænset til «Prælaten, Ritterschaft und gewissermassen über einige Städte»; Gottorperne havde alt tidligere søgt at udelukke den borgerlige stand. En endelig bindende aftale sluttedes i den henseende i Altona den 17. Juli 1709, i den store «reces», som skulde ende åringers stridigheder og indføre en endelig modus vivendi. Det hedder her i fjerde afsnit, at prælater og ridderskab fremdeles står under de to herrers fælles regering; stæderne nævnes ikke mere. I hemmelige tillægsartikler aftalte råderne endvidere, at man ikke mere vilde bruge ordet landdag, men derimod nok kunde gå ind på et møde med prælater og ridderskab til forhandling af offentlige anliggender¹⁾.

Dette sidste forsæt blev dog ikke bragt til udførelse; thi da adelens repræsentanter holdt på at få en virkelig landdag istand, indkaldtes den ved patent af 14. Sept. 1711 til møde i Rensborg. Den skulde bestå af «Prælaten u. Ritterschaft samt und sonders». Der holdtes da også virkelig en regelmæssig landdag med tiltale og svar, klager og forhandlinger, hvorefter de kongelige og hertugelige kommissærer afgav endelig besked på det næstfølgende omslag i Kiel, den 25. Januar 1712. Ridderskabets første begæring var udskrivningen af en hyldingsdag for at privilegierne kunde blive stadfæstede, og denne begæring blev ingenlunde afslået, men som tidligere udskudt i en uvis fremtid. Den 27. April næstefter ratificerede de regerende herrer hver for sig de afgivne svar og samtidig stadfæstedes

¹⁾ Falck, Sammlungen z. Kunde des Vaterlandes I 241–316. (Sml. reces i Rensborg 1712, k. 7, der viser, at freden i Travendal fortolkedes som anført. Falck, Urkunden, s. 258.)

landenes privilegier omtrent i samme omfang som det var sket af kong Kristian V i året 1671. Det genoptagne møde sluttedes derpå definitivt den 4. Juni af de kongelige og hertugelige kommissærer: «*allermaaszen dann also zugleich hiemit auf special k. u. f. ordre die bisdaherige Land-Tags-Versammlung im Namen Gottes geschlossen*». Endelig gav kongen under 19. Juli s. år adelen en ny forsikring om, at det ingenlunde var hans agt, som det var bleven forstået i Kiel, aldrig mere at lade holde landdagsforsamlinger: «*aller maaszen auch Dero allergnädigste Meinung keines Weges dahin ginge, alle Landtags Versamlungen nach diesem in totum aufzuheben*». Det samme forklarede hertugen¹⁾.

Samtidig blev der truffet en anden aftale mellem de to regenter. Ved forliget i Hamborg den 5. Januar 1711 enedes man om for fremtiden at fastholde den fortolkning, at fællesskabet gjaldt det adelige gods og dets ejere, uanset om disse var af adel eller ikke, således at som følge heraf også de borgerlige godsejere personligt kom ind under den fælles regering og den fælles jurisdiktion. Denne omfattede herefter altså igen såvel adelige som borgerlige, ligesom før freden i Travendal, kun at de borgerlige godsejere nu var trådte i stedet for stæderne «i visse forhold». Da derfor et par år efter den skarpsindige statsretslærer Amthor gav en udførlig fremstilling af ridderskabets retsforhold, udtalte han sig for, at man nu konsekvent måtte tilkalde de uadelige godsejere til landdagen. Denne som en repræsentation for hele landet og befolkningen skulde jo bestå af fællesregeringens «stænder», og medens stæderne var udskudte af fællesjurisdiktionen, var

¹⁾ Jensen u. Hegewisch, s. 225—50.

nu de borgerlige godsejere optagne i den. Iøvrigt oplyses det her, at sådanne i virkeligheden jævnlig var mødte på landdagene, ligesom det alt havde gammel hævd, at de henhørte under fællesjurisdiktionen; kun den udtrykkelige indkaldelse havde man efter gammel skik undgået¹⁾. Ved hyldingen 1684 underskrev godsejerne sammen med ridder-skabet.

Der kan da efter det her oplyste ikke ret vel være tvivl om, at den til hyldingen på Gottorp indkaldte forsamling i virkeligheden var en landdagsforsamling. Patentet af 22. Avgust 1721 indkaldte «Prælaten, sämtliche von der Ritterschaft und andere, so einige adeliche Güter im Herz. Schleswig besitzen», og som formål opgives hyldingen af kongen som eneste landsherre; kun navnet er undgået, således som man så gerne vilde det. Derimod afslog man ikke uden videre hertil at knytte en almindelig stadfæstelse af privilegierne og det tillodes stænderne at indgive et memorial med de traditionelle klagemål over rettens pleje og skattebyrden. Bønnen om fremtidige landdage i Sønderjylland blev ikke uden videre afslået, men som sædvanlig besvaret i svævende udtryk.

Når denne forsamling derfor hyldede kong Fredrik IV, så var det ikke enkelte mænd, hver i sit eget navn og på egne vegne, men det var hertugdømmets stænder. Der siges udtrykkeligt i patentet, at kongen vil, for at nå sit mål at forene den gottorpske del med den kongelige: «von den gesamten eingesessenen Ständen unseres Herzogth. Schleswig, als Prælaten, der Ritterschaft, Städten, Amts- und Landschafts-Einwohnern und Unter-

¹⁾ Historischer Bericht von der Schl.-Holst. Ritterschaft, 1714, s. 79 f. 73.

thanen die alleinige Erb-Huldigung einnehmen»; desuden vil han løse de gottorpske undersætter fra deres tidligere ed og tage dem under sin regering og i sin troskabsed. Samme tanke udtales, om man vil endnu tydeligere, i et noget senere reskript til generalsuperintendenten, idet det under 30. December s. år pålægges ham også at edfæste præsterne i de forhen fælles distrikter, som man hidtil havde glemt. Her lyder indledningen således: «Als wir nach ohnlängst eingenommener Erb-Huldigung sowohl von Prælaten und Ritterschaft des ganzen Herzogth. Schleswig als denen übrigen geist- und weltlichen Ständen in denen gewesenen fürstl. Schleswigschen Städten, Ämtern und Landschaften vor gut befinden» osv. Hyldingen svarer altså fuldstændig til de politiske garantier fra Englands og Frankrigs side, omfattende hele hertugdømmet. Denne hylding var en politisk akt, foretagen af hertugdømmets eneste repræsentation, ved en traditionel fiktion forestillende samtlige stænder. For yderligere tydeligheds skyld og af praktisk-politiske grunde afkræver man derefter også de stænder, som har været udelukkede fra repræsentationen, fordi de var henlagte under de enkelte hertugers særlige regering, den tilsvarende ed, men vel at mærke kun for så vidt som de forhen har stået under gottorpsk højhed og altså har været edfæstede til den fortrængte medregent. En tilsvarende edfæstelse af de kongelige distrikter vilde have været meningsløs.

Når der således ikke med føje kan rejses tvivl om, at hyldingen i året 1721, for så vidt som den foretoges af ridderskabet, var politisk forpligtende for hele hertugdømmet, så bliver spørgsmålet altså, hvad den gik ud på, hvilke forpligtelser den indeholdt. Hvad lovede stænderne

og hvad lovede kongen; var nogen berettiget til at gøre indsigelse og gjorde nogen indsigelse?

Det kongelige patent af 22. August og edsformlen af 4. September 1721 har som bekendt været underkastede en talles række fortolkninger; hvert ord og hver vending er bleven vejjet atter og atter, uden at man dog, som det synes, på noget punkt er nået til fuld enighed om den rette forståelse. Hovedgrunden hertil er uden al tvivl den fælles, at man har villet fortolke rent logisk og sprogligt uden det tilbørlige hensyn dels til tidens talebrug i det hele, dels til de dengang foreliggende faktiske vendinger i politisk diskussion i særdeleshed. Det vil imidlertid formentlig vise sig, at de to mærkelige aktstykker vel er tunge og indviklede i formen, men efter tidens tankegang klare i deres udtalelser og koncise i deres afgørelse. De foreligger i forskellige bearbejdelser, lige fra de første udkast af Breitenau til den endelig vedtagne form. Hver af disse bearbejdelser har sit særlige præg, sin bestemt gennemførte opfattelse af hyldingens betydning, en omstændighed, som selvfølgelig i høj grad letter forståelsen af den endelige redaktion. Det er en ikke uvæsenlig mangel ved de ældre danske fortolkningsforsøg, at dette forhold ikke i dem er bleven opdaget og fremstillet¹).

Breitenaus udkast til eden (Tillæg 7) går ud på at hylde kongen som «alleinigen souverainen Besitzer und Erb-Regent des ganzen Herzogth. Schleswig», «alleinigen souverainen Herzogen zu Schleswig»: intet videre; intet

¹) Koncepterne fandtes ved akterne fra 1684, som dog også var bleven gennemgåede 1846.

om efterfølgere, intet om en forandret statsretlig stilling. Dette projekt billigede de to assessorer i det tyske kancelli i deres forestilling af 26. Marts som formentlig tilstrækkeligt.

Svarende hertil redigerede Esmarch derpå efter Breitenaus udkast et patent til stændernes indkaldelse. Det er skrevet på den originale koncept til det tilsvarende patent af 28. Juni 1684 og indeholder kun de nødvendige forandringer heri. Indledningen nævner den ved patent af 30. Juli 1714 foretagne okkupation af de gottorpske lande, både i Slesvig og Holsten, og optager iøvrigt den i reskript til Jessen og Breitenau (af 10. Dec. 1720) givne fremstilling af freden og de i den indeholdte garantier for hele hertugdømmet Slesvig og kongens hensigt at forene den gottorpske del med den kongelige under sin arveregering. Til gengæld lover han at stadfæste stændernes «wohlhergebrachte Freiheiten und Gerechtigkeiten». Om tanken med dette patent kan der ingen tvivl være; når kongen siger, at han ved freden har fået garanteret «die ewige und ruhige Besitz- und Beherrschung des ganzen Herzogth. Schlesiens und folglich auch des hievor gewesenenen fürstl. Antheils (für) Uns und Unsere Königl. Erb-Successores an der Regierung», og når han siger, at han i kraft af denne fred vil tage de tidligere gottorpske undersætter «unter unserer königl. souverainen und alleinigen Erb-Regierung», så er det ligefrem, at han tænker sig et suverænt hertugdømme Slesvig, garanteret kongerne af Danmark; hyldingen skal fra landets egen side stadfæste dette. Tilbudet om derimod at stadfæste frihedsbrevene slår yderligere den historisk udviklede selvstændighed fast. Når den fremtidige arvefølge slet ikke nævnes, da ligger det deri, at den selv-

følgelig må fastsættes af den suveræne konge og at det ikke trænger til nogen redegørelse for undersåtterne.

Disse udkast undergik imidlertid en ikke uvæsenlig forandring i kancelliet, uvist efter hvis initiativ; rimeligvis er det dog alt denne gang selve oversekretæren, som har taget sagen for. De ny koncepter er skrevne med en almindelig skriverhånd og senere atter rettede af Sehestedt selv.

Eden er her fuldstændig omarbejdet, henimod den virkelig brugte formel. Først og fremst er den bragt i direkte forhold til patentet som en politisk akt. Breite-naus projekt gik ud på, at eden ydes i henhold til den ved freden trufne afgørelse; det nye derimod konstaterer, at kongen har fundet for godt ved sit patent: «das vorhin gewesene fürstl. Antheil des Herzogth. Schleswigs mit dem ihrigen zu vereinigen und auf ewig zu inkorporiren», såvel som at tilkendegive ridderskabet, at det har at indfinde sig personlig hos ham for at tages i hans «alleinige Pflicht». Eden går derefter ud på, at vedkommende for sig og arvinger sværger til kongen som eneste suveræne landsherre, såvel som til hans kongelige arvesuccessorer i regeringen efter kongeloven.

Den tilsvarende form af patentet er mindre modificeret. Den har samme indledning, kun at okkupationen af Holsten udelades af omtalen som uvedkommende. Dernæst forstærkes udtrykket: «selbigen Antheil mit dem unsrigen zu vereinigen» ved tilføjelsen «und zu inkorporiren». De andre forandringer er uvæsenlige (Tillæg 8).

Sehestedts rettelsér går ud på følgende. Patentet får en anden indledning; påberåbelsen af patentet 1714 udelades og der hentydes kun til «de i tryk udkomne skrifter», af hvilke det fremgår, at «hertugen af Holsten» til trods

for de højtideligste forsikringer har indladt sig i forståelse med kongens fjender og overgivet Tønning til dem, samt oprettet en traktat til deling af hans lande; Karl Fredrik har, efter at være kommen til skels år og alder, godkendt alt hvad der således er sket. Dernæst kommer den mærkelige tilføjelse til omtalen af, at kongen således har fundet sig foranlediget til at tage hertugens del af Sønderjylland i besiddelse: «als ein in beschwerlichen Zeiten unrechtmässiger Weise von der Krone Dänemark abgerissenes pertinens». Endelig er der tilføjet, at provsterne skal indfinde sig på Gottorp (sammen med adelen), medens de øvrige embedsmænd og indbyggere (ligesom efter de tidligere udkast) skal aflægge eden for de beskikkede kommissarier.

Eden er selvfølgelig bragt i overensstemmelse hermed. Den vigtige passus om Sønderjyllands ældgamle forhold til kronen er indsat på et særdeles heldigt sted: kongen har ved patentet «das vorhin gewesene fürstl. Antheil des Herzogth. Schleswigs mit dem ihrigen zu vereinigen und dero Krone als ein altes injuria temporum abgerissenes Stück auf ewig wieder zu incorporiren für gut befunden». De andre rettelser fremhæver kun yderligere edens betydning; handlingen kaldes ikke blot at træde i kongens «alleinige Pflicht», men også den «gewöhnlichen Erb-Huldigungseid in behöriger Form abzulegen». Ligeledes optages i eden den almindelige form for troskabsforholdet, hvorved den bringes over imod embedseden: (so gelobe ich) . . . «Ihr. Königl. Majest. und Dero Königl. Erb-Hauses Nutzen, Bestes und Vortheil in allem äussersten Fleisses suchen und befördern, Schaden und Nachtheil aber, aller Möglichkeit nach, warnen, verhüten und abwenden».

Det vil let ses, at de to aktstykker ved disse for-

andringer var bragte til at sige noget langt mere end der fra først af var udtrykkelig udtalt i dem, selv om den samme tanke i det væsentlige lå til grund for begge former. Vi skal i det enkelte gennemgå disse forandringer i deres sammenhæng og efter deres samstemmende betydning.

Formelt er der da først den forandring, at eden, som jo er det egenlig forpligtende dokument, kommer til at påberåbe sig patentet og derved tilegner sig dets indhold. Eden aflægges ikke, som først påtænkt, fordi der er sluttet en fred af et vist indhold, men fordi der har fundet en indlemmelse sted ved et kongeligt patent; dette støtter sig da atter til freden og garantierne. Samtidig hermed udelades løftet om, at stændernes frihedsbreve skal stadfæstes; ed og patent skal nu kun indeholde en forpligtelse for stænderne, ikke noget løfte til dem.

Det andet sæt forandringer har et hertil svarende reelt indhold. En simpel edfæstelse, foranlediget ved en fuldbyrdet erobring og foretagen på en landdag, vilde ikke have bragt Sønderjylland i noget direkte statsretligt forhold til Danmark; det var en sag udelukkende mellem kongen og hertugdømmet. I det derimod eden henholder sig til patentet som en statsretlig akt, som en foretagen sammenknytning af hidtil adskilte landsdele, rettes opmærksomheden på noget mere; det bliver meningen at foretage en politisk forandring ud over den ved krigen og dens umiddelbare følger nødvendiggjorte. Denne landdagsedens grundlovgivende karakter, om dette udtryk tør bruges, henpeges der også til i det indskudte udtryk, at det er den sædvanlige arvehyldingsed. Man har vel fra tysk side gjort gældende, at der herved netop sigtedes til, at den hele handling var lig alle de foregående af samme

art, at intet nyt tilsigtedes¹⁾. Men udtrykket betyder ikke dette; det er den ved slige lejligheder, ved tiltrædelsen af en ny regent sædvanlige arvehylding. Således skriver hertug Fredrik efter sin tiltrædelse til kongen (6. Marts 1695), at han som sin faders «*rechtmässiger Landes-Successor und Nachfolger in der Regierung*» vil kræve «*die gewöhnliche Erbhuldigung*»²⁾. Den hylding, som krævedes i året 1721, kunde nu ingenlunde med hensyn til sit indhold kaldes «sædvanlig»; thi det var henved et par hundred år siden nogen hertug var bleven hyldet som encregent, og endnu længeré siden nogen var bleven hyldet som hertug i Sønderjylland alene. Derimod var den en hylding som andre, både her i landet og udenlands, således som de var «sædvanlige» ved en ny tiltrædelse.

Optagelsen af dette udtryk i eden er således en udtrykkelig tilkendegivelse af mødets retstiftende karakter, idet det iøvrigt selvfølgelig intet indeholder om den stiftede rets indhold. Kongen kan for så vidt godt hyldes som enehertug i modsætning til sin tidligere egenskab af delingshertug; men der kan også være sigtet til at han fra nu af står i et helt nyt retsforhold til landet, at han ikke mere er dets hertug, men dets konge.

Om det er det ene eller det andet, afgøres af de iøvrigt brugte udtryk og da først og fornemmelig af den udtrykkelige tilkendegivelse af, at kongen har villet indlemme Sønderjylland i sin krone, som et i onde tider løsrevet ledemod. Indførelsen af dette i eden og patentet er det egenlig afgørende moment i den nye

¹⁾ Neues staatsb. Mag. IX 254 ff.

²⁾ „Kurtze, jedoch gründliche Anzeige“ etc. (Febr. 1696), p. 54.

redaktion, den uomtvistelige kærne i Sehestedts tilføjelser; han har her grebet det lykkelige ord, som ikke kunde misforstås, ikke kunde bortfortolkes, medens alle de andre udtryk, hvor vel valgte de end er, levner plads til senere mistydning.

Endnu så sent som i året 1847, efter at grundene for og imod disse aktstykkers retstiftende karakter syntes at være udtømte, kunde man fra tysk side fremsætte det spørgsmål: Wann ist der Antheil Schleswigs injuria temporum der Krone abgerissen? — og besvare det med en påvisning af, at der herved sigtedes til freden i Roskilde 1658¹⁾.

Intet kan være mere oplysende med hensyn til den lethed, hvormed man i hin tid kom ud over de historiske undersøgelser; det har sit sidestykke i den hårdnakkethed, hvormed man i adskillige år modsatte sig anerkendelsen af *lex regia* som den danske kongelov. Men dette eksempel viser da også, hvor utilstrækkelig en blot sproglig eller en fra moderne historiske begreber udgående fortolkning af historiske aktstykker er. Der foreligger nemlig fra selve samtiden den mest uimodsigelige fortolkning af de brugte udtryk, og den foreligger således, at den med sikkerhed kan siges at have været samtiden så fuldt nærværende som nogen anden af de politiske fraser, der dengang betegnede partiernes synspunkter og formål.

Året efter at den danske historiograf Amthor havde udgivet sin bekendte «Historischer Bericht von dem vor-maligen und gegenwärtigen Zustande der Schleswig-Holsteinischen Ritterschaft», skrev han «auf allergnädigstem Befehl» en lignende bog under titel: «In jure et

¹⁾ Nordalbingische Studien, IV 333 ff.

facto gegründeter Beweis der vielfältigen Treulosigkeiten, so das . . . Königl. dänische Haus von dem fürstl. Holstein-Gorttorfischen bisher erlitten» (1715). Titelen fortsætter efter tidens skik med at angive som bogens yderligere indhold, at der i den udførlig skal eftervises, «dasz das Herzogthum Schleswig durch offenbare Rebellionen und böse Intriguen der damaligen Holsteiner von der Krone Dänemark zum erstenmal abgerissen» —. Der gøres i denne bog udførlig rede for Sønderjyllands politiske historie. Det var oprindeligt en dansk landsdel ligesom Nørrejylland, sproget det samme osv. Ved Holstenernes arge rænker og voldsomheder blev det løsrevet i året 1326 og en lov forfattet, som gik ud på at hindre dets genforening med kronen. Man lavede det til et hertugdømme, et «arvelen», «ikke uden en uoprettelig skade for kronen»; «en så herlig provins» «skulde aldrig kunne falde tilbage til sin gamle retmæssige herre». Selvfølgelig tillægger forfatteren ikke denne forbigående bestemmelse, som ophævedes få år efter, nogen betydning. Da hertug Henrik af Sønderjylland døde 1375, fortsætter han, havde Danmarks rige ret til igen at inddrage hans således ledigblevne len og at indlemme det i kronen¹). Senere skilles det da atter fra riget, indtil det efter Adolfs død kommer tilbage, men efter Kristian I's delvis skilles derfra. Han anfører en samtidig forfatter, som spæede retteligt, at det engang vilde sandes, hvor ilde man havde set sig for, «als man das Herz. Schleswig, welches der Krone wieder zugefallen war, aufs neue davon abreissen lassen». Det ses da heraf, at Amthor holder selve bortforleningen,

¹) Side 9: H., der . . . verstarb und also dem Reiche D. so viel mehr Recht hinterliess, sein nunmehr vacant gewordenes feudum wieder einzuziehen und der Krone zu incorporiren.

selv om den delvis sker til kongens person som hertug, for en løsrivelse fra kronen. Derimod bruger han ved omtalen af hvad der skete 1658 intet hertil sigtende udtryk, hvad der jo er ganske naturligt, da ophævelsen af lensforholdet kun var et nyt led i en kæde, hvis blotte tilværelse var kongerigets ubodelige skade. Ved indtagelsen af Tønning, Gottorpernes sidste faste plads nord for Ejderen, blev derimod «der Krone Dänemark ein Dorn aus dem Fuss gezogen» (S. 73). Hermed ender de dels voldsomme, dels fredelige forsøg på fra Holsten af at løsrive Sønderjylland fra kronen; Gottorps hertuger fortsætter de Rensborgske grevers bestræbelser; kampen har været stående i 400 år. Forfatteren kommer tilsidst tilbage til sine påstande, at Sønderjylland ved forræderi af de daværende Holstenere «zuerst von Dänemark als seinem natürlichen Körper abgerissen sei», at de følgende Gottorpere har fortsat samme værk og fuldendt det ved deres forbund med Sverig. Men herved har de tillige skrevet deres egen dom. Det hedder i den hemmelige traktat med Stenbok af 21. Januar 1713, at det er let at forudsé, at man fra dansk side vil tage Tønningens overgivelse for et fredsbrud, «und nicht nur die fürstl. Lande feindlich tractiren, sondern selbige gar unter seine Botmässigkeit bringen und sie des Herrn Herzogs Carl Friedrich Durchl. gänzlich zu entziehen bedacht sein», hvorfor man som løn for hvad der således voves betinger sig Pinneberg og Segeberg fra Danmarks krone. Efter denne selvskrevne dom, mener Amthor, vil det da også nok gå hertugslægten (S. 144. 143).

De udtryk og vendinger, som den kongelige historio-
graf her bruger, var selvfølgelig almindelig bekendte blandt
samtidens politiske mænd. Skriftet var officielt, den danske
konges politiske program; i krigsårene, da udsigterne jæv-

lig skiftede, var selvfølgelig disse tanker bleven drøftede atter og atter mellem modstanderne, den indfødte adel og de kongelige embedsmænd, kongens og Gottorpernes partigængere. Indenfor dette ordforråd måtte man altså søge de betegnende, for alle forståelige udtryk i den endelige afgørelse af striden.

Med dette for øje vil ingen heller nu kunne misforstå patentets og edens ord. Kongen fortæller (ligesom Amthor), at han ved Gottorpernes onde intriger «bewogen worden, des Herzogen Carl Friedrich zu Holstein gehabten Antheil im Herz. Schleswig als ein in beschwerlichen Zeiten unrechtmässiger Weise von der Krone Dänemark abgerissenes Pertinens wieder in Possession zu nehmen»; samt at han efter de modtagne garantier har besluttet «selbigen Antheil mit dem unserigen zu vereinigen und zu incorporiren»¹⁾. Edsformularen gengiver tanken heri således, at kongen ved sit patent har fundet for godt «das vorhin gewesene fürstl. Antheil des Herz. Schleswig mit dem ihrigen zu vereinigen und Dero Krone als ein altes injuria temporum abgerissenes Stück auf ewig wieder zu incorporiren». Det for-

¹⁾ Den danske kommissionsbetænkning af 1846 søgte med urette at tillægge dette dobbelte udtryk en særlig betydning ved at fortolke det som: „forene den hertugelige del med den kongelige og (sammen med den) at inkorporere den i kronen“. Dette strider mod al sproglig logik og imod tidens bevislige talebrug. Således siger Holberg i sin „Danmarks og Norges beskrivelse“ (s. 720), at det ene kommissariat (landetatens) er inkorporeret med det andet (søetatens). I bestemmelser for vajsenshuset (22. Juli 1720) fritager kongen alle dem for personlig skat, som sig der opholder eller dermed er inkorporerede. I 1594 er kongen enig med stænderne i at erklære, at de to hertugdømmer er således „unirt und einander incorporiret“, at de ikke kan skilles, osv. (Waitz, Urkunden II 94).

hold, som genoprettedes, er tilstanden før 1326, da hertugdømmet udskiltes fra kongeriget, da det blev vedtaget, at samme mand ikke måtte være hertug og konge. Nu derimod slås det fast, at netop samme mand skal være herre og konge i begge lande, det er Danmarks krone, som vinder sit gamle len tilbage for evige tider. Om landet så skal styres særskilt eller som del af kongeriget, bliver det den enevældige konges sag at bestemme, det har intet med hyldingen at gøre.

Hertil svarer da nøjagtig den udtrykkelige anerkendelse af kongerigets arvefølge. Det oprindelige udkast (Breitenaus) udtalte sig aldeles ikke om arvefølgen, men nøjedes med en anerkendelse af kongen som «arve-regent». Den ældste redaktion af den nye formel har formen: «Königl. Erbsuccessoren in der Regierung vigore legis regiæ»; Sehestedt har rettet det til «secundum tenorem legis regiæ». Begge disse udtryk forekommer som betegnelse for retsbestemmelser i visse aktstykker, som f. ex. i fredstraktaten i Fontainebleau: juxta tenorem pacis Westphalicæ, vigore tractatus W. — Således siger kongen også 22. November 1712 i brev til kurfyrsten af Sachsen, at hans søn «vigore legis regiæ» under visse forhold har nærmeste ret til tronfølgen¹⁾. «Secundum tenorem» er dog om muligt endnu tydeligere eller indeholdt måske efter Sehesteds mening en nuance, som han foretrak, idet det kun henviste til kongelovens bestemmelser som regulerende arvefølgen, medens «vigore» kunde synes at henvise til den som adkomst.

Det vil være overflødigt at dvæle ved de fortolkninger af den nævnte passus, som blev fremsatte fra slesvig-

¹⁾ Geheime Registratur 1712, s. 363 ff.

holstensk side for at undgå at anerkende «lex regia» som brugt om den danske kongelov, der dengang forelå trykt under denne titel. At det skulde sigte til patentet eller til arveloven af 1650 er fuldstændig meningsløst. Af større vægt er den alt af Behrmann fremsatte påstand, at hele udtrykket går på det følgende, ikke på det foregående: «... Erbsuccessoren in der Regierung secundum tenorem legis regiæ treu hold und gewärtig sein». Det skulde da tyde på den i kongeloven fastsatte absolute lydighedspligt.

Men også denne fortolkning er dog aldeles håbløs. Undersåtternes ubetingede lydighedspligt var i året 1721 ikke mere underkastet nogen tvivl og kunde ikke være genstand for et edeligt løfte. Troskabseden var absolut og havde alt dengang været det i lange tider. Skulde påberåbelsen af den i kongeloven formentlig indeholdte ubetingethed have nogen betydning, måtte det vel være i modsætning til enhver konstitutionel ret, altså en opgivelse af den politiske frihed. Men en sådan eksisterede faktisk ikke mere, ingen vidste bedre end landdagens medlemmer, at den var fuldstændig voldgivet kongens enevælde. Alligevel var man lige nær efter som før denne arveylding og strax efter kunde man uden at møde nogen tilrettevisning gentage den gamle bøn om landdage. Kongeloven var som bekendt heller ingenlunde nogen hindring for afholdelsen af møder af en så tam natur, hvad der jo faktisk viste sig 1831.

Det er heller ikke så, at selve edens text taler for denne forståelse; thi ganske vist sætter den af ridder-skabet brugte trykte blanket et komma foran «secundum» osv., men et andet oplag af blanketten, som i stort antal brugtes i amterne, mangler dette komma, ligesom det ikke findes i hertugen af Glyksborgs håndskrevne ed.

Med andre ord: kommasætningen har her, som overhoved dengang, været bogtrykkerens eller skriverens sag og beviser intet.

Desuden kan der ingen tvivl være om, hvorledes denne vending er indkommen i eden. Den almindelige troskabsed (embedsed) havde lige fra 1660 overalt i kongens riger og lande lydt på suveræniteten, absolut dominium osv., og desuden forpligtet den sværgende til at bidrage til at overføre denne regering på kongens «rechtmässige Erbsuccessoren (in der Regierung)». Således hed det også i hyldingseden 1684 (rechtm. E. in d. R.). Samme tanke skulde nu finde sit udtryk i hyldingseden 1721, men den skulde have et fuldt og utvetydigt udtryk; derfor ombyttes «rechtmässige E.» med en anførelse af den gældende arvelov: «E. in der R. secundum t. l. r.». Denne formel var ej heller ukendt i kancelliet. Det hedder i Kristian V's instrux for konsejlet (som Sehestedts fader altså havde haft til rettesnor i sit embed), idet kongelovens ukrænkelighed indskærpes, at ministrene skal trachte efter, «damit sothane lex regia . . . unverbrüchlich observiret, . . . mithin die dadurch befestigte souveraine Erb-Regierung dieser Königreiche und Landen . . . für uns und unsere königl. Erb-Successoren nach Verordnung mehrbesagter legis regiae unveränderlich . . . beibehalten werde¹⁾).

Anvendelsen af kongeloven på arvefølgen i Sønderjylland havde alt engang tilforn været genstand for en offentlig drøftelse. Da kong Kristian V efter sin svoger Kristian Albrekts død 1694 forespurgte, om der var et testamente efter ham, ved hvilket arvefølgen ordnedes, fik

¹⁾ (Gaspari) Urkunden und Materialien I 31 f. Instruxen er her fejlagtig henført til Fr. 4, skønt kongen kalder Fr. 3 for sin fader.

han et afvisende svar af sin unge søstersøn hertug Fredrik: ingen havde vel forlangt at se et testamente ved hans kongens tronbestigelse. Kongen svarede, at man på Gottorp meget vel kendte kongeloven, men at han ikke vidste af, om der eksisterede en lignende familielov for hertugslægten. Det var nemlig vel almindelig bekendt, at der forhen havde været udstedt arvelove med fastsættelse af førstefødselsretten, stadfæstede af kongen for Sønderjyllands og af kejseren for Holstens vedkommende, men disse love måtte anses for ophævede ved den i 1658 opnåede suverænitæt i det danske hertugdømme. Fra det øjeblik af kunde hver af de regerende herrer fastsætte frit, hvorledes der skulde forholdes med arvefølgen i hans del af Sønderjylland, og kongen forlangte derfor at få at vide, om den afdøde hertug ikke havde taget bestemmelser til fordel for sin yngre søn, hvis naturlige væрге han som morbroder måtte siges at være.

Fra disse forudsætninger må striden 1695 opfattes. Den ældre hertug Fredrik af Gottorp havde meget vel forstået den ret, han således havde erhvervet, og havde også virkelig stadfæstet førstefødselsretten i et testamente; hans ældste søn skal arve alle hans lande, hedder det, «*einhalten des in unserm fürstl. Hause eingeführten, auch nachgehends von Kaysern zu Kaysern bestätigten, nunmehr auch von uns im Fürstenthum Schleswig aus unbeschränkter souverainen Macht bestärkten und erneuerten juris primogenituræ*»¹⁾. Men på selvsamme måde, forklares det fra kongelig side, har kong Fredrik III fastsat arvefølgen i kongeloven. Dette gav anledning til følgende polemik, samtidig med at efterhånden den i det foregående antydede

¹⁾ Anmerkungen über die Nachricht etc. (1696) Beilage Nr. 9.

opfattelse klarede. Den kongelige forfatter (Breitenau?) skriver først i «Nachricht wegen der zwischen Ihr. K. M. zu Dänemark und Herzog Fr. erwachsenen Irrungen» (1695), at hertugens udtalelse om, at der ikke blev fremlagt noget kongeligt testamente ved regeringsskiftet 1670, er meget nærgående: «nachdem lex regia Danica zu Gottorf nicht unbekannt, und dieser Punkt aus Ihr. Hoheit der Princessin des Herzogs Frau Mutter Eheberedung und der dabei stipulirten Renunciation vor so lange Zeit den fürstl. Ministris schon sattsam bekannt gewesen» (s. 2¹).

Dertil svarede den gottorpske forfatter i sine «Anmerkungen über die Nachricht etc.» (1696), at han ikke vidste, at der 1670 var bleven gjort noget for at legitimere kongen: «dann was anjetzo in vorgedachter Schrift de lege regia Danica angeführet, davon haben Ihre Hochf. Durchl. so wenig Nachricht, als Sie auch annoch abzusehen vermögen, wie lex regia Danica im Herzogth. Schleswig einzuführen sein möge» (s. 8 f.).

Strax efter udkom det kongelige svar («mit königl. Vorwissen und Approbation zum Druck befördert»): Kurze, jedoch gründliche Anzeige — (Februar 1696): «Was dabei de lege Danica angeführet wird, als ob nemlich, nach des Schriftstellers Meinung, solche ratione des Herz. Schleswig keine Statt finden könne? verdiente wohl eine scharfe Antwort, . . . indem ihme als einem vermuthlich erfahrenen Bedienten billig nicht unbekannt sein sollen, dasz hier nicht de nomine legis regiæ, sondern de dispositione legislatoris tanquam testatoris die Frage, und er dem . . . König Eriedrich III wohl nicht zu disputiren gemeinet sein

¹) Dette forholdt sig ganske rigtig, da Kristian Albrekt ved sin formaling 1667 blev gjort bekendt med kongeloven og sin bruds afkald på anden arveret end den i hin lov hjemlede.

werde, ob Ihre Mayest. dergleichen Disposition, wie in Regard der Kron Dänemark, also auch des Herzogthums Schleswig und Ihres daran habenden Antheils machen können?» (s. 9).

Herpå svarede da atter fra gottorpsk side («Wahrhafter Bericht» etc., Marts 1696, s. 35 f.), at man havde forstået *lex regia Danica* om den danske lovbog, ikke om nogen kongelig disposition, som ingen kunde være så gal («so beraubten Verstandes») at ville gøre indsigelse imod¹⁾.

Derom var der altså enighed, at kongeloven strax ved sin udstedelse havde fået gyldighed for den kongelige del af Sønderjylland, således at arvefølgens orden og landets udelelighed herved var grundlovmæssig fastsat. Selvfølgelig kunde den dog ikke skabe nogen ny eller yderligere adkomst for kongeslægten i sin helhed, selve arveretten tilkom kun mandsstammen, selv om det modsatte af og til blev påstået, som i forhandlingerne med Pløn 1665.

Det må derfor også indrømmes, at «*Erbsuccessoren secundum tenorem legis regiae*», dersom det stod ene eller skulde forklares blot efter sin ordlyd, vilde kunne lade en tvivl tilbage med hensyn til arverettens omfang; selv om denne ansås for begrænset til mandsstammen, tør det ikke benegtes, at udtrykket kunde være bleven brugt i henhold til opfattelsen fra 1695. Men det kunde aldrig have fundet sted i den forbindelse, i hvilken det kommer 1721. Når det bruges samtidig med påberåbelsen af gamle historiske minder om den danske kronens, Sønderjylland omfattende ret, og når det sættes ind i edsformularen uden

¹⁾ Senere ytringer gentager kun det samme: „Antwort-Schreiben“ (Maj 1696) s. 28. „*Conspectus causarum*“, p. 13.

nogen udtrykkelig indskrænkning som en fortolkning af det vage: «rechtmässige Erbsuccessoren», så er eller var for hin tids mennesker enhver somhelst tvivl om dets rette forståelse udelukket.

Det kan da i det hele siges, at de fleste udtryk og vendinger i aktstykkerne fra 1721 vanskelig enkeltvis kan fastholdes som utvetydige betegnelser for fastslåede politiske eller statsretlige begreber, således som man fra begge sider forudsatte og søgte at fastholde i striden i fyrrerne. Der er noget tvetydigt ved ordene: genforene, inkorporere, *lex regia* osv. Men det som giver fortolkningen sit faste uomtvistelige grundlag, er henvisningen til det historiske forhold som skal genoprettes, det forhold, at Danmarks konge som sådan også er Sønderjyllands hertug. Er dette givet, da er der ingen strid imellem de iflæng brugte udtryk: «at genforene den gottorpske del med den kongelige», «at inkorporere de to dele med hinanden» og «at inkorporere den gottorpske del i Danmarks krone som et løse-revet pertinens». Da falder også kongelovens arvefølge af sig selv. Enhver anden fortolkning må nødvendigvis støde an på afgørende punkter og vise sig uigennemførlig.

Endelig, og også dette må der tillægges en ikke ringe betydning, stadfæster hele det ved hyldingen brugte ydre apparat den i aktstykkerne nedlagte og gradvis skarpt udformede tanke.

Man nøjedes ikke med at indkalde de gamle «stænder», d. v. s. «prælat og ridderskab», men føjede dertil de borgerlige godsejere, ja i sidste øjeblik også de gottorpske provster. Meningen hermed var utvivlsomt den at få repræsentanter for de traditionelle stænder. Således fremstilles det også på det bekendte «slesvigske bæger», et guldbæger, som dronningen kort efter forærede kongen til hans halvhundred-

årige fødselsdag (11. Oktober 1721). Her ses nemlig kongen på sin trone, foran hvilken tre mænd knæler, en adelsmand, en præst og en borgerlig; derover står: «Stænderne i fyrstendømmet Slesvig hylde kong Fr. IV, 1721, 4. Sept.»¹⁾.

Det andet træk er dette, at ikke som i 1684 statholderen, men kongen selv og hans gehejmeråd med rigets storkansler i spidsen modtog hyldingen. Det fastsættes ved resolution dagen før hyldingen, på Sehestedts referat af en række tvivlsomme punkter. Ligeledes måtte ridderskabet, der efter gammel skik skulde have lov til at fremsætte sine ønsker i anledning af hyldingen, gøre dette skriftlig og forinden til konsejlet, for at dette kunde fjerne utilbørlige anmodninger, som end ikke måtte fremsættes, end sige kunde indrømmes. Først efterat eden var aflagt for ministeriet og den egenlig politiske akt således til ende, førtes ridderskabet af statholderen, som selv var bleven edfæstet, ind til kongen og kronprinsen (Tillæg 9. 10).

Endvidere var det kongelige patent af 22. Avgust forsynet med et segl, som for første gang fremstillede Sønderjyllands våbenmærke i hovedskjoldet, blandt kronens suveræne lande; det var taget ud af mellemskjoldet, hvor det havde havt sin plads ved siden af Holstens tre mærker. Det er ofte bleven fremdraget, at denne forandring af våbenet fandt sted dengang, alt Andreas Hojer tillægger det den rette betydning; men man har ikke været opmærksom på, at selve indlemmelsespatentet også i den henseende var bragt i fuld harmoni med sig selv. Det må i den henseende vel huskes på, at de andre mærker i

¹⁾ Slesvigske provinsialefterretninger I 287 med tavlo (A. D. Jørgensen, 40 fortællinger, s. 280).

hovedskjoldet dengang forklaredes som tilhørende rigets øvrige lande: løven med de ni søblade («Goternes konge») tillagdes Nørrejylland, lindormen («Vendernes konge») Fyn, de tre løver Sælland, løven med øxen Norge. Det samme våben sattes samtidig i den bekendte store frontespice over kancelliporten og på de våbenskjolde, som anbragtes i kancellibygningens arkivhvelvinger, idet iøvrigt de enkelte mærker her ligeledes enkeltvis brugtes til at betegne de forskellige landsdele.

Også den ved hyldingen brugte og for fremtiden indførte kirkebøn giver vidnesbyrd om opfattelsen af den fremtidige arvefølge. Ved reskript af 7. December 1720 til generalsuperintendent Th. Dassow i Rensborg var det alt slået fast, at kirkebønnen overalt i Sønderjylland skulde være ens, kun omfattende kongen og hans hus, med udeladelse af hertugen af Gottop, der efter gammel skik også i de kongelige amter havde været medoptagen i bønnen; det hedder: «So befehlen wir Dir hiermit an, dasz, da wir... keine weitere öffentliche Fürbitte... als allein auf uns und unser königliches Erbhaus gleich in unserem Königreich Dänemark geschiehet eingerichtet und überall uniform abgelesen wissen wollen»..., så skal han indsende et projekt til en sådan bøn. I hyldingsprotokollen findes nu den fremtidige bøn indført; den lyder på kongen, kronprinsen og kongens broder prins Karl, de tre eneste mænd af slægten, hvorpå den fortsætter: «lass dir in Gnaden befohlen sein die königlichen Erbprincessinnen samt dem ganzen hochlöblichen königl. Erb-Hause».

Endelig var det heller neppe tilfældigt, at netop den 4. September valgtes til hyldingsdag; det var 12 års dagen efter kongelovens udgivelse i trykken, forsynet med en

kongelig kundgørelse, der skulde danne et supplement til selve det historiske aktstykke. Denne udgivelse havde som bekendt vakt stor opmærksomhed, ligesom den havde været overvejet og forberedt mange år i forvejen. Det lå derfor nær til yderligere forherligelse af denne grundlov at fastsætte hyldingen i Sønderjylland til samme dag. Kronprinsen og hans unge hustru ankom til Gottorp den 28. Avgust og hele hoffet drog bort den 5. September, så en tidligere dag vilde ellers være falden naturligere.

Som alt flere gange anført sluttede der sig til hyldingen på Gottorp en slags landdagsforhandling, idet konferensråd Ditlev Reventlov som prælat for hertugdømmet Slesvig (d. e. provst for det adelige St. Johanneskloster, det eneste i hertugdømmet) og derved formand for ridderskabet indleverede et bønsskrift til kongen. Som alt omtalt havde det i forvejen været forelagt konsejlet, men afleveredes umiddelbart til kongen «mit allertiefsten Respekt», hvorfor denne lovede «in königl. Gnaden», «dasz eine allergewierigste Resolution erfolgen solle».

Supplikken, som få dage efter fulgtes af en anden (af 9. Sept.), gik ud på de almindelige punkter, nedsættelse i kontribution, ret til at affatte testamenter osv., og berørte kun ét politisk spørgsmål, afholdelsen af landdage. Det havde været en stående begæring i de sidste halvhundrede år, men nedsattes her til det mindst mulige. I indledningen udtales, at adelen håber på at bevare sine gamle privilegier i samme forhold som det holstenske ridderskab, først og fremst de fra arildstid holdte sønderjydske landdage. Det hedder herom således:

«Ergeben die Patenta, dasz in dem Herz. Schleswig

von Alters her Landtage allergnädigst ausgeschrieben, woselbsten die herrschaftlichen Propositiones Prælaten und Ritterschaft, Ständen und Städten zu ihrer allerunterthänigsten Resolution eröffnet, welche dagegen ihre etwa gehabte gravamina in aller Submission vorgetragen und nachdem alles in genugsame Deliberation gezogen, ein gewisses Conclusum und so genannter Landtagsschluss gemacht worden, dergleichen annoch am 25. Jan. 1712 abgegeben und nachgehends am 27. April eodem von Ew. Königl. Majestät allergnädigst ratificiret worden. Wann nun hierauf die Wiederherstellung des so höchst nöthigen Credits, folglich auch des ganzen Landes Wohlfahrt mit beruhet, als gelanget an Ew. Königl. Maj. Prælaten und Ritterschaft allerunterthänigstes Bitten: Sie geruhen auch hinführo in diesem Herzogthum dergleichen Landtage ausschreiben zu lassen.»

Svaret herpå lød således: «daz . . . Ihre Königl. Maj., wann Sie die Conjuncturen von der Beschaffenheit finden solten, daz ein Landtag in den Herzogthümern auszuschreiben die Nothwendigkeit erfordern würde, Sie alsdann fernerweit Dero allergn. Resolution dieseswegen Dero getreuen Prælaten und übrigen von der Ritterschaft kund thun und solchenfalls das benöthigte verfügen lassen wollen».

Svaret på begge supplikker meddeltes under 17. September; det var affattet på kongens vegne og under hans segl, men kun underskrevet af Sehestedt. Under 8. Juli 1722 supplicerede ridderskabet derfor igen om at få resolutionen udstedt af kongen selv, under hans egen hånd; men det tilstodes ikke. Året efter, den 19. Marts 1723, bad ridderskabet i begge hertugdømmer om en stadfæstelse af de givne tilsagn ved privilegiernes stadfæstelse, den 27. April 1712. Kongen havde dengang i almindelige udtryk

stadfæstet adelens gamle rettigheder med de af kong Kristian V opstillede indskrænkninger og «nach Maasgebung dessen, so bei der in diesem und vorigem Jahr gehaltenen Landtagsversammlung verhandelt worden», d. v. s. med underkendelse af enhver politisk magtfuldkommenhed. Alligevel var en bøn fra ridderskabet i begge hertugdømmer om at få dette privilegium gentaget, en meget naiv misforståelse af stillingen. Efter hyldingen 1684 havde det slesvigske ridderskab indgivet en begæring om privilegiernes stadfæstelse og deri som første punkt andraget på, at «das Fürstenthum Schleswig mit dem Herzogthum Holstein quo ad corpus nobilitatis vermöge der uralten Privilegien ewig und unzertrennlich bei einander bleiben». Derpå og på flere lignende punkter var der bleven svaret, at «viel puncta darin enthalten, so wider dem actum homagiale wie auch der souverainitet lieffen, als zweiffeln Sie (I. K. M.) nicht, sie hinkünftig in Überreichung der Supplikken sich besser vorsehen würden». I den samtidig givne stadfæstelse af de slesvigske privilegier indførtes da ligeledes forbeholdet om den suveræne eneregering «und dem allhier anjetzo an uns erneuertem und vorgangenem actui homagiali» (14. Juli 1684).

I året 1723 fik ridderskabet imidlertid end ikke noget direkte svar. Som et indirekte, skarpt afvisende, må det betragtes, at der månedsdagen efter udgik en kongelig kundgørelse om stadfæstelse af alle privilegier og benådelinger i de forhenværende gottorpske lande.

Kongen siger heri: «nachdem wie bereits vorlängst in dem vormahligen fürstl. Antheil des Herz. Schleswig die uns rechtmässig gebührende wirkliche Possession und also die Einwohner daselbst zu unsern Unterthanen auf- und angenommen, wir auch

allergnädigst für gut und nöthig befunden haben, dasz gedachten unsern Unterthanen über die ihnen vorhin ab fürstl. Seiten ertheilte Octroyen und Privilegien zu ihrer desto mehrerer Sicherheit und Erhaltung des nöthigen Credits, auch nunmehr befindenden Umständen nach unsere gnädigste Confirmation ertheilet werde» osv.¹⁾. Det kunde ikke miskendes, at der i denne kundgørelse, samtidig med at ridderskabets supplik blev henlagt, lå en bestemt underkendelse af dets ret til at få sine gamle privilegier stadfæstede. For kongens opfattelse er det ligeledes mærkeligt, at han få dage efter (den 24. April) nedskrev sit bekendte testamente, hvis bestemmelser næsten i hver paragraf ånder en så dyb uvilje og mistillid til ridderskabet²⁾. I en ny supplik, affattet i det følgende års Kieler omslag, den 31. Januar, beder ridderskabet derpå kun om en offentlig deklARATION om at det slesvigske ridderskab endnu har sine gamle (materielle) forrettigheder; men heller ikke dette toges til følge. Først efter tronskiftet stadfæstedes som bekendt det slesvigske ridderskabs privilegier, for så vidt de ikke stred mod den suveræne eneregering (12. Marts 1731). Samme dag stadfæstedes det holstenske ridderskabs privilegier, selvfølgelig uden dette forbehold. De havde nu mistet al politisk betydning.

Om opfattelsen af den ved indlemmelsen skabte retstilstand foreligger der alt fra de nærmeste år talrige vidnesbyrd; her skal kun et par nævnes. Kongens opfattelse fremlyser tilstrækkelig af de foran fremhævede ord i kundgørelsen af 19. April 1723; hans tilegnelse af den gottorpske del kaldes her: «die uns rechtmässig gebührende

¹⁾ For rentekammerets vodkommende udstedt under 19. April, for cancelliets under 15. Maj 1723.

²⁾ M. Steenstrups Danske månedskrift, 1865, I 51.

Possession». Han går herved tilbage til rigets gamle ret til sit *injuria temporum* løsevne ledemod.

Ligeså siger den slesvigske prælat Ditlev Reventlov i en ansøgning om toldfrihed for sit gods Schmoel i Holsten: «Ew. K. Maj. haben zu Dero unsterblichen gloire, nachdem das Herz. Schleswig in Dero königl. Erbreiche und Landen wiederum incorporiret worden, denen von der Ritterschaft dieses Herzogthums allergnädigste Freiheit verstattet, zu Copenhagen so wohl als in denen übrigen Provinzien das liberum commercium zu führen und die von denen Güthern kommenden Wahren des innern Zolls wegen frei zu debittiren etc.» Ansøgningen, som stod i modstrid med denne indledning, blev afslået ved resolution af 8. Maj 1722.

Endelig bør også de senere forhandlinger mellem Danmark og hertugen af Kiel her tages i betragtning. Som bekendt begav Karl Fredrik sig kort efter freden i Fredriksborg til Peter den stores hof for her at finde en støtte imod Danmark og for sine fordringer på arvefølgen i Sverig (som Karl XII's søstersøn); han fik løfte på tsarens datter og hjælp imod de tre kongeriger. Fra nu af udvikledes der en travl virksomhed i diplomatiens for at danne et forbund imod Danmark og at tvinge det til enten at udlevere Sønderjylland eller at give fuldt vederlag for det.

Det vil her især være af betydning at dvæle ved de tilbud, som blev gjorte i året 1725, efter Peter den stores død. Forholdene syntes dengang at stille sig så ugunstige for Danmark, at kongen efter overkrigssekretær (d. e. krigsminister) Gabels råd gjorde forslag om et ækvivalent, der dog ikke blev modtaget. Senere gik man igen fra det, hvad der var så meget lettere, som det ikke var gået den

regelmæssige vej gennem kancelliet (Maj 1725¹⁾). Et par måneder efter fremkom de hertugelige råder Bassewitz og Stambeke med et modforslag: Fredrik IV skulde ikke blot beholde Sønderjylland, men også have det hertugelige Holsten imod at afstå Norge, som da ved Karl Fredriks tronbestigelse i Sverig vilde blive forenet med dette rige (16. Juli). Efter at dette forslag var bleven forkastet som latterligt, fremkom der i årets slutning et andet, efter hvilket kongen for Sønderjylland skulde give Oldenburg og Delmenhorst, Segeberg amt, arvefølgen i Pløn, Sønder-Ditmarsk, Femern og Fredriksort. På dette tidspunkt havde imidlertid situationen imellem stormagterne klaret sig så vidt, at man kunde lade oversekretæren i det tyske kancelli, Frans v. Hagen, udstede en cirkulærdepeche til de danske afsendinge, i hvilken enhver tanke om at give vederlag for Sønderjylland blev tilbagevist; kongen stolede på sin ved garantierne erhvervede ret (12. Januar 1726²).

Det danske forslag af Maj 1725 findes ikke i de udenlandske registranter og viser sig også herved at savne den officielle karakter, som de andre forhandlinger har. Derimod findes der blandt gottorpske sager vedkommende disse forhandlinger et udkast, som øjensynligt hidrører fra denne tid. Det nævner et vederlag, som i flere punkter ligner det i December 1725 fra hertugelig side foreslåede, men gør endnu videre gående tilbud. Her vil der dog kun være anledning til at dvæle nærmere ved hvad der siges om arvefølgen³).

¹) Hojer, Fr. IV, II 113 f.

²) Sml. Hojer, II 122. Her efter „geheime Registratur“ og Westphalens relationer fra Rusland.

³) Tillæg nr. 11. Koncepten, som er skødesløst henkastet på brækket papir, i to løse læg, er etatsråd H. K. Strykkes hånd. Han var indtil sommeren 1725 hertugelig afsending i Wien. (Om

Kongen, siges der, insisterer på Sønderjylland, men vil i vederlag for dette byde: Oldenburg og Delmenhorst; Bremen og Verden eller pengevederlag derfor; Segeberg amt og stæderne Lytkenburg, Oldeslo og Heiligenhafen; Pløn, Rantzau og die Wildniss; Femern, Helgoland og Fredriksort med to miles omkreds. Fremdeles vil kongen sikre det hertugelige hus den ubestridte arveret til det kongelige Holsten efter mandsstammens afgang og altså opgive sit tvetydige, mod den gamle arveorden stridende forhold til Sønderborgerne.

Endelig skulde der tages bestemmelse om arveretten til Sønderjylland og til kongerigerne Danmark og Norge. Kongen erklærede sig her villig til højtidelig at anerkende hertugslægtens arveret til kongerigerne efter kong Kristian V's slægt af mand- og kvindekøn. Kongeloven påbød nemlig, at kronen for det tilfælde, at Fredrik III's sønners efterkommere alle var uddøde, skulde gå til hans ældste, derefter til den næstældste datters slægt. Nu var imidlertid den ældste datter Anna Sofies efterkommere, kurfyrstehuset i Sachsen, gået over til den katholske tro og havde derved efter kongeloven tabt deres ret til arvefølgen, medens Fredrik III's yngre søn Georg var død barnløs. Gottorperne, som nedstammede fra den næstældste datter Frederikke Amalie, måtte derfor være nærmest til tronfølgen efter Kristian V's hus.

Men idet kong Fredrik IV nu med sin modpart stiller sig på standpunktet for Sønderjyllands indlemmelse, det eneste, som hertugen anerkender, lover han tillige som

ham: Chronik der Universität zu Kiel 1858, s. 40 f.) Det formodede tidspunkt for affattelsen stadfæstes af en i slutningen forekommende, igen udslettet bemærkning, hvorefter man var i okkupationens 13. år (fra Februar 1713).

første erhverver af den gottorpske del, at denne såvel som den kongelige del skal følge kongerigerne i arvegang efter Kristian V's samlede slægt. Gik altså hertugen ind på dette forlig, da var kongen villig til at se bort fra sin erhvervelse af Sønderjylland ved freden med Sverig, de opnåede garantier og den foretagne indlemmelse. Han erhvervede det da fra ny af ved et mageskifte med den atter anerkendte hertug. Men han erhvervede det som det, det var: et fuldkommen suverænt land. Fra dette øjeblik af kunde han personlig disponere aldeles frit over det; men han tilkendegiver nu, at lige så vist som han vil lade det gå i arv til alle kong Kristian V's efterkommere af begge køn, lige så vist vil han derefter lade det gå videre til Gottorperne, der arver kongerigerne. Med andre ord: han tilsikrer Gottorperne, at han ikke vil misbruge den ved mageskiftet erhvervede ubetingede dispositionsret til at forandre, hvad der éngang er fastsat, indførelsen af kongelovens arvegang dér hvor den vil komme dem til gode. Hvad der her tilbydes, dækker for Sønderjyllands vedkommende altså fuldstændig, hvad der alt var erhvervet 1720—21, men i formen gøres det muligt for modparten at se bort derfra og slutte traktaten uden nogen anerkendelse af det skete.

Men viser således dette danske forslag, at man end ikke dér, hvor man gjorde de videst gående indrømmelser, langt ud over, hvad der ellers blev budt, kunde tænke sig andet eller mindre end en fuldstændig tilslutning af hertugdømmet til moderlandet, så ligger det samme i det gottorpske forslag af Juli 1725. Dette gik nemlig ud på en erhvervelse af Norge for hertughuset: «à perpétuité tant pour luy (Karl Fredrik) que pour ses heritiers masculins et femelles». Det nævnes end ikke, men forudsættes selv-

følgelig som givet, at da også overdragelsen af Sønderjylland vilde gælde for bestandig. — Med andre ord: striden drejede sig dengang kun om, hvorvidt Danmarks konge skulde have det suveræne hertugdømme, eller det igen skulde gå tilbage til den forrige deling og alle de ældre retsforhold. Men derom var alle enige, at beholdt Fredrik IV det hele, da var det for alle hans efterkommere «efter kongelovens indhold».

Det var da også denne ordning, som opnåedes ved det gottorpske hus's højtidelige afkald på al ret til Sønderjylland til fordel for kongen af Danmark og hans «kronarvinger» til evig tid (31. Maj 1773).

Der er i det foregående intet hensyn taget til de andre hertuger af det fælles-oldenborgske hus, den samlede linje Sønderborg, hvis formentlige arvekrav netop er kommen til at spille en så fremtrædende rolle i den nyere tid. Vi skal nu underkaste alle herhen hørende forhold en samlet undersøgelse.

Oldenborgernes arveret til Sønderjylland var som bekendt første gang bleven anerkendt af alle vedkommende ved hyldingen i Ribe 1460. Det er ikke des mindre en stor fejltagelse, når man har villet gå ud fra, at denne arveret her tillige fik sin endelige form og begrænsning, den gennemgik tværtimod i tidernes løb de mest indgribende forandringer.

Efter håndfæstningen 1460 anerkendtes Kristian I og hans brødre som rette arvinger til hertugdømmet efter deres morbroder, Adolf af Schauenburg, men de anerkendte til gengæld stændernes ret til at vælge en enkelt hertug blandt slægtens mænd. Denne ret blev tilsidesat ved

første hertugskifte, men dog ikke anderledes end at valgets form opretholdtes; begge Kristians sønner, Hans og Fredrik, valgtes til samhertuger. At de senere til en vis grad delte landet, forandrede ikke retlig dette forhold.

Ved omvæltningen 1523 afsattes kong Kristian II som hertug og hans farbroder Fredrik beholdt da alene det hele. Efter hans død valgtes hans sønner under ét til hertuger, men ved den endelige opgørelse af arven udelukkedes ikke des mindre den yngste fra skiftet imod en affindelse i penge. 20 år efter, 1564, afslog stænderne rent ud en anerkendelse af kong Kristian III's sønner som samhertuger; de modsatte sig vel ikke en affindelse af Hans med Als osv., men kun den ældste broder, kong Fredrik II valgtes og hyldedes som regerende hertug.

Således stod sagerne, da forliget i Odense sluttedes mellem kongen og de tre «regerende herrer» om Sønderjyllands fremtidige lensforhold (25. Marts 1579). Det bestemtes herved, at kongen skulde forlene hertugerne af Holsten og deres mandlige efterkommere med Sønderjylland og Femern, dog undtagen de allerede affundne og dem, som havde givet afkald. Derved udelukkedes kongens brødre fra dette forlig, som kun omfattede Fredrik II og hertugerne Hans af Haderslev og Adolf af Gottorp, der sad i fællig med hertugdømmet.

Dette moment er bleven oversét endog i Stemanns «Geschichte des öffentlichen und Privat-Rechts des Herz. Schleswig». Selve aktstykkerne taler dog tydelig nok; kongens brødre nævnes ikke med et ord og de ved forliget vedtagne formularer kender kun kongen og riget på den ene og de tre regerende hertuger på den anden side.

Den få år i forvejen (1573) udstedte «Landgerichtsordnung», hertugdømmernes grundlov for den borgerlige

retsforsfatning, er udgået fra den selvsamme opfattelse. Den er given af kong Fredrik II af Danmark og Norge, Johan den ældre og Adolf, arvinger til Norge, «alle Herzogen zu Schleswig, Holstein etc., Gevettern und Gebrüdern,» og rettet til «allen und jeden Prælaten, denen von der Ritterschaft, Städten, Communen und sonst allen und jeden Eingesessenen unserer Fürstenthümer Schl. und Holstein etc.» Til slutning tages der forbehold for alle interesserede parter, således: «Jedoch soll diese Landgerichtsordnung . . . uns König Friedrichen und dem Reiche Dänemarken an der Hoheit und Lehenwahr des Fürstenth. Schl. und des Landes Femern, wie auch neben Ihr. K. W. uns Herzogen Johansen dem Eltern und Herzog Adolf zu Schl.-Holst. etc. an unserm daran hergebrachten Besitz und Gerechtigkeit, und dann den Ständen und unsern sämtlichen getreuen Unterthanen in unsern Fürstenthümern an ihren Privilegien und Freiheiten, so von uns confirmirt und bestätigt, ganz unvorfänglich und unschädlich sein.»

Det samme fastholdes udtrykkelig senere; det hedder i den reviderede landretsordning af 1636, at der tages forbehold for kong Kristian IV og riget, hvad angår lenshøjheden, «wie auch neben Ihr. K. Würden Uns Herz. Friedrich zu Schl.-Holst. an unserer daran hergebrachten Erbgerechtigkeit, auf Maasse, wie solches allerseits in den 1579 zu Odensehe aufgerichteten Verträgen verabschiedet», og endelig for stænder og undersætter. Landets offentlige ret kender kun de regerende hertuger, lensherren og folket, — ikke de andre hertuglinjer.

Alligevel optog kongerne deres nære frænder på Sønderborg i forleningen; de forlenedes selvstændig med deres lille del af Sønderjylland og med fælleshånden på

det hele hertugdømme. Heri lå der et løfte om eventuel forlening med dette for det tilfælde, at de virkelige lensmænds mandsstammer begge skulde uddø. Uddøde det ene, da vilde deraf kun følge, at det andet fik energeringen.

Således stod det, tiltrods for Sønderborgernes indsigelser, indtil der atter indtrådte en forandring ved suverænitetssdiplomerne af 2. Maj 1658, ved hvilke forliget i Odense ophævedes. De to regerende hertughuse, det kongelige og det gottorpske, ejede nu Sønderjylland med fuld suverænitet, dog kun for mandsstammernes levetid; den gensidige arveret blev lige så lidt afskaffet som fællesskabet i regeringen. Efter de suveræne huses afgang vilde lensforholdet atter indtræde.

Kort efter blev imidlertid kongen ligeledes suveræn arvekonge i Danmark og Norge og det blev for fremtiden ikke let at skelne mellem hans forskellige adkomster. Den opfattelse fremsættes således lejlighedsvis, at kvindelinjen har arveret til det kongelige Sønderjylland¹⁾, medens til andre tider Sønderborgernes arveret til denne del forud for Gottorperne omtales som selvfølgelig. I virkeligheden indtrådte der dog ingen forandring i det gamle forhold og kongehuset kunde ej heller være tjent med at forandre det; thi blev den kongelige del allodium, måtte det samme finde sted for den gottorpske, da adkomsten var den samme. Den danske politik gik da også meget snart over til at eftertragte dennes erhvervelse i åben kamp som den lideligste udgang af hele dette utidssvarende forhold. Sålænge Danmark var et valgrige havde kongerne i deres egenkab af hertuger havt fælles interesse med Gottorp i at

¹⁾ 1665 mod Pløn (Kommissionsbetænkningen af 1846).

fastholde lensforholdet og den særlige arvegang; nu var det modsatte tilfældet.

At opfattelsen (udenfor krigstilstanden) var den ældre uforandrede, at kun mandsstammen var arveberettiget, haves der tilstrækkelige vidnesbyrd om. Således hedder det i traktaterne mellem kong Kristian V og hertugen af Pløn om et mageskifte for Oldenburg (1671) stadig, at de forskellige aftaler gælder for hertugen og hans «Leibs Lehns Erben» på den ene, og kongen, hans «Erbsuccessores in der Regierung und Lehns Erben» på den anden side, og det hvad enten talen er om Oldenburg, Pløn (i Holsten) eller Nørborg (i Sønderjylland). Således loves der hertugerne af det len, som skal overdrages dem på Als, en begrænsning af kontributionen til 4 rdl. af hver plov, og dette lover kongen for sig og de nævnte arvinger. Ligeledes siges det udtrykkeligt, at dette len efter den hertugelige lensstammes afgang skal falde tilbage til «Ihr. K. M. zu Dänemark, dero königl. Erbsuccessoren in der Regierung und Lehns-Erben»¹⁾, ligesom Oldenburg omvendt skal falde tilbage til Pløn.

Endnu 30 år efter udelukker man ikke den samme opfattelse. I tillægstraktaten til freden i Travendal, som sluttedes i Hamborg den 12. Juli 1701, forbeholdt Gottorperne sig en eventuel arveret til Sønderborgernes len på Als: «Ihre Durchl. behalten sich . . . eventualiter den in Gottes Händen stehenden auf diese Lande ledigen Anfall bevor, so weit sie aldann dazu berechtiget sein werden». Det ses, at man ikke uden videre har anerkendt denne ret, men heller ikke har kunnet negte den²⁾.

¹⁾ Ostwald, Zur Würdigung, II 62. 64.

²⁾ Falck, Urkunden, s. 243.

Heller ikke gjordes der 1709 forskel på de to hertugdømmer med hensyn til arveretten, da det sachsiske kurfyrstehus efter kongens anmodning antog titlen: «arving til Danmark og Norge», men urigtigt hertil føjede hele den øvrige kongetitel og derfor måtte gøres opmærksom på, at kongelovens arveret for de kvindelige linjer ikke gjaldt for hertugdømmerne¹).

Men ligesom man officielt fastholdt den gamle begrænsning af arveretten til kun at gælde mandsstammen, således fastholdtes også opfattelsen af Sønderborgerne som stående udenfor den nærmeste arvegang, der var forbeholdt de to regerende huse indbyrdes. Således siger A. Hojer i sin lille Danmarks historie (1718), at hertug Hans af sin broder fik Als, Ærø osv. i appanage, og «hat hernach das Sunderburgische Haus gestiftet, davon alle appanagirte Linien zu Sunderburg, Norburg, Glücksburg und Plön abstammen» (s. 259 f.). Ligeledes kalder han i striden om Oldenburg kongen og hertugen af Gottorp tilsammen for «den nærmeste linje», medens hertugen var beslægtet med greven i «nærmeste grad» (s. 508); han opfatter altså rigtigt begge de regerende linjer som en helhed, som sidende i sameje.

Breitenau, som endnu i året 1724 udgav et stridsskrift i denne sag, går ud fra det samme. Hertug Hans, siger han, sad i mange år med sin del af Holsten uden at tænke på forlening, indtil han blev opmærksom på, at stænderne påstod at have fri valgret efter de regerende huses afgang; derfor søgte han en forlening til fælles hånd «wegen der künftigen Succession». Begge de regerende landsherrer var forlenede med hele Holsten in solidum (ligesom i

¹) A. Hojer, I 166.

Sønderjylland), men efter begges afgang vilde den oprindelige arveret igen kunne gøres gældende. Indtil da er Pløn simpelthen en del af den kongelige del, stående under den fælles regering¹).

Til trods herfor brugtes, som forhen antydte, en enkelt gang Sønderborgerne arveret polemisk imod Gottorperne; det var fra dansk side til en vis grad klog politik at forbeholde denne ordning som mindre farlig end Gottorpernes eneregering, der kunde blive i høj grad fordærvelig for riget.

Hertugen af Gottorp havde under 24. Maj 1661 sluttet et forbund med Sverig, hvori der fandtes en hemmelig artikel, som gik ud på, at hertugen, for det tilfælde, at Danmark skulde bukke under i en ny krig: «an diesen Fürstenthüern königlichen Theils habenden Recht sich nichts wollen begeben, besondern ihro und ihren Successoren solches allerdings wollen reservirt haben». Dette blev senere bekendt og foreholdtes selvfølgelig Gottorperne som et fjendtligt skridt, sigtende på en deling af de kongelige lande. (Nachricht von I. K. M. wider des Herz. zu Gottorp Durchl. habenden rechtmässigen Beschwerden und Ansprüchen, 1683, s. 10). Fra hertugelig side svarede herpå, at der kun havde været tænkt på arveretten; gik Danmark til grunde i kampen med Sverig, vilde Gottorp kun have sin arveret reserveret, for at «die Herzogthümer in keine fremde Hände transportiret werden möchten» (Beantwortung der Schrift: Nachricht etc. 1684, s. 18). Men i de «auf königl. allergnädigsten Befehl» i det følgende år udgivne «Anmerkungen» til dette skrift siges

¹) Gründlicher Bericht von der fürstl. Holstein-Plönischen streitigen Successions-Sache. Kopenhagen 1724, s. 86 f. (At Breitenau er forfatter, ses af hans relation til kongen af 17. Nov. s. år.)

herimod: «Gesetzt, dasz das königl. Antheil an den Herzogthümern Schleswig Holstein durch was Zufall es auch sein mögen, wäre erlediget worden, was hätte ein Herzog zu Holstein Gottorf für Erbgerechtigkeit daran zu præterendiren gehabt, indem Zeit der getroffenen Allianz noch mehr als 20 andere Herzoge zu Schleswig Holstein, so Ihr. K. M. näher verwandt und folglich zu berührten Landen ein näheres Recht für (vor) H. Gottorf gehabt, im Leben gewesen? Man siehet die geflissene Begierde hieraus, nicht nur der königl. Familie, sondern auch andern unschuldigen Vettern das ihrige zu entziehen. Darum sich nicht zu verwundern, wenn die Heiligen bisweilen das Wachs wieder holen und das unrechte Gut zu Zeiten wieder verloren geht»¹⁾.

Hvad der her fremsættes som selvfølgeligt, strider åbenbart mod de gamle arvelove, som Gottorperne havde for sig. Men det vilde heller ikke være bleven fremsat fra dansk side, hvis ikke man kunde have sagt «Zeit der getroffenen Allianz». Der var i virkeligheden ingen forandring indtrådt med hensyn til antallet af mænd i det Sønderborgske hus; der levede endnu i 1685 ligesom i 1661 en hel snes af dem. Men nu var deres arveret tabt ved indlemmelsen 1684 og kongens disposition over hertugdømmet som et uafhængigt ledemod i de kongelige arvelande. Det kunde nu kun frarives kronen med magt eller ad de politiske forhandlingers vej, ikke ved arv.

Imidlertid kom restavrationen 1689 og ved den genindførelsen af den ældre ret; 1721 den gentagne indlemmelse. Dermed var atter hertugslægternes eventuelle

¹⁾ S. 7 f. Der står „das Wachs wiederholen“ (gentage), men der bør sikkert læses som anført: igen hente.

arveret ophævet, ligesom i 1684 *jure belli, via facti*. At det således var vitterligt for alle, skal nu nærmere eftervises.

Breitenau kom i sine betragtninger over den forestående hylding, som vi har set, gentagne gange ind på Sønderborgernes stilling. «Eine andere secrete wichtige rason *ex lege regia*» var imod den fuldstændige indlemmelse, mente han, og da kongen ønskede at lære denne at kende, skrev han nærmere derom. Dette svar er dog tabt, ligesåvel som hans hovedskrivelse, og den antydning, Hagen og Esmarch giver i den henseende, viser kun, at han har tænkt sig, at disse hertuger muligvis vilde møde ved hyldingen: «sich etwa wegen der Mitbelehnung des Herz. Schleswig angeben möchten».

Da Breitenaus gode råd imidlertid slet ingen betydning fik, eftersom ingen meldte sig til forlening, er det af mindre betydning, at hans udtalelser er tabte, da det i realiteten er let at se, hvad de gik ud på. Ved ophævelsen af Odense-forliget i året 1658 var hele forlenings-sagen overladt til kongen og riget, fra 1660 af altså til den enevældige konge. Forsøget på 1663 at nå til en ny aftale med Sønderborgerne mislykkedes; kongen vilde have lensbrevet udstedt på dansk og Odense-forliget uomtalt, men hertugerne krævede opfyldelsen af de gamle former.

Kong Kristian V gjorde derpå brug af sin ret til at negte en fornyelse af forleningen, han lod kun udstede foreløbige tilståelser for at en begæring derom var fremsat, ligesom han lod hertugerne i uforstyrret besiddelse af deres len. De medlemmer af slægten, som ingen len havde, udelukkede aldeles.

Således stod sagerne, da Breitenau, dengang «Gensch», kom til København for på hertugen af Pløns vegne at

slutte aftalerne om Oldenburg (Marts 1671). I disse optoges, ved siden af overdragelsen af Nørborg med en del af Als og Ærø til Pløn, en udtrykkelig tilsikring af, at kongen vilde forlene disse hertuger med fælleshånden på Sønderjylland efter gammel skik, derimod ikke de andre linjer: «Ihr. K. M. . . wollen Ihre f. D. zu Schl. H. Plöen und dero Leibs Lehns Erben . . mit dem Herz. Schleswig und Lande Femern denen alten hergebrachten Ceremoniis, Lehenbrieffen und Verträgen nach gnädig belehnen, jedoch dasz sie sich auch, wie devoten Vasallen gebühret, betragen. Wegen der übrigen Agnaten fürstl. Sunderburgischer Linien haben I. K. M., auf nochmaliges bewegliches Ansuchen, sich auf die deswegen vorhin im monat Octobri nächstverwichen ertheilte königl. Resolution abermals bezogen¹⁾).

Denne forlening kom dog aldrig til udførelse; og da der sluttedes en endelig overenskomst om udførelsen af de gjorte aftaler (28. Maj 1680), nævntes den end ikke, ligeså lidt som den aftalte, men ikke udførte medforlening i Holsten. Derimod udstedtes der fra nu af «mutsedler» til alle medlemmer af huset Pløn, altså en anerkendelse af, at de havde søgt forleningen²⁾. Således under 30. Juli 1672 for Joakim Ernst's fire sønner; under 26. December 1676 for de tre efterlevende efter deres broder Bernhards død; 9. Marts 1700 for brødrene Joakim Fredrik og Kristian Karl efter deres fader Avgust, og 25. Juli s. år

¹⁾ Ostwald, a. skr. s. 51.

²⁾ „Mutsedlen“ (af at „mute“, „anmode om“ lenet) betegnede arveretten som liggende helt udenfor de nærmest forlenede slægters kreds. Da Fr. IV 1707 forlenedes med Oldenburg, meldte Gottorp sig til „die eventuale Mitbelehnung zur Anwartschaft“; men da huset 1681 havde afstået arveretten efter kongehuset til Pløn og alle dets frænder (Sønderborgerne), måtte Gottorp nøjes med „einem blossen Muthzettel“ (Hojer, I 149).

for dennes to efterlevende brødre i anledning af tronskiftet. Omtrent samtidig gaves der imidlertid et mutbevis for brødrene Filip Ernst og Kristian Avgust af Glyksborg efter deres fader Kristian, først af kong Kristian V, den 7. Juli 1699, derpå igen af Fredrik IV, den 18. Maj 1700.

Få år efter døde Hans Adolf af Pløn og efterlod sig en sønnesøn Leopold Avgust, som under 17. Juli 1705 fik et mutbevis, men alt døde året efter.

Der levede nu følgende mænd af huset Pløn. Joakim Fredrik af Nørborg, som havde mutbevis på forleningen, og en søn af hans afdøde broder Kristian Karl i ægteskab med en adelig dame, Fredrik Karl, kaldet Karlstein; han holdtes ikke for jævnbyrdig af sine slægtninge. Desuden en fætter Johan Ernst Ferdinand, som havde fået Rethwisch i Holsten, men på grund af sin katholske trosbekendelse ikke af kongen ansås for berettiget til at modtage et dansk len eller lensbevis.

Ved hyldingen på Gottorp mødte tre hertuger af det Sønderborgske hus: Joakim Fredrik af Nørborg, Filip Ernst af Glyksborg og Kristian Avgust af Avgustenburg¹⁾. Ingen af dem gjorde indsigelse imod det kongelige patent, hvorved adskillelsen af en del af Sønderjylland fra kronen betegnede som en i onde tider foretagen løsrivelse, og tilknytningen af den i henhold til de politiske begivenheder kundgjordes. De kunde selvfølgelig ikke være i tvivl om, at en fornyet «løsrivelse», d. v. s. bortforlening, måtte betragtes som en umulighed.

Et udtrykkeligt afkald på formentlige arvekrav tænkte man ikke på at forlange af dem; selve den akt, som fore-

¹⁾ P. L. Brandorfs dagbog over prins Kristians formælingsrejse 1721 (gøhjemarkivet).

toges for deres øjne, var en fornægtelse af alle slige arvekrav. Deres nærværelse ved den højtidelige handling var afkald nok.

Konsekvensen af dette forhold var, at de af dem, som tillige var private godsejere, i denne egenskab aflagde hyldingseden sammen med de adelige og uadelige godsejere. Skete dette, da vilde det mere end noget andet betegne begge parters opfattelse af den nye ret; skete det ikke, da vilde det få udseende af og kunne siges, at den fyrstelige byrd havde fritaget dem for en almindelig forpligtelse.

Spørgsmålet forhandlede af konsejlet og forelagdes kongen til resolution den 3. September. Det bestemtes, at eden skulde afkræves de to fyrstelige godsejere, hertugerne af Glyksborg og Avgustenburg, i deres hjem, før den almindelige hyldingsakt begyndte. Der haves forskellige koncepter til eden, i hvilke kun det er mærkeligt, at den oprindelige hentydning til at de er lensmænd — (hvad der heller ikke var rigtigt for Kristian Avgust's vedkommende) — fjernedes.

Kristian Sehestedt mødte derpå i deres bolig og fik deres underskrift, hvorefter de dagen derpå var tilstede ved præsentationen for kongen. Kristian Avgust, der var dansk general og gift med en Danneskjold, blev ved denne lejlighed ridder af elefanten. Filip Ernst blev efter sin hjemkomst noget forurolet over sin ed og bad kongen om en afskrift af den, men hans udtalelser og kongens svar kendes iøvrigt ikke. Da han to år efter indsendte sit testamente til kongelig stadfæstelse, foretoges denne «aus königl. und hoher oberlandesherrlicher Macht und Autoritet», ikke som forhen «oberlehnherrlicher»; enhver tale om et lensforhold var udeladt af testamentet.

Herved var Glyksborg bragt i samme forhold som de andre ikke-forlenede linjer, hvis testamenter stadig var bleven stadfæstede «aus königl. vollenkommener Macht und Hoheit». — At der iøvrigt i de to hertugers edsaflæggelse lå en fuldstændig anerkendelse af alt hvad der var foregået og tilsigtet ved hyldingen, derom nærede selvfølgelig ingen nogen tvivl, hverken dengang eller i de følgende hundrede år.

Der kunde muligvis være spørgsmål om Joakim Fredriks stilling, men i virkeligheden var den dog lige så klar som de andres; en undladelse af at protestere imod den hele handling, ja en deltagelse i ceremoniellet, var uforenelig med en retsgyldig indsigelse. Men iøvrigt havde dette spørgsmål ingen praktisk interesse, da han døde få måneder efter (25. Januar 1722) uden at efterlade sig børn.

Hele slægten var nu altså indskrænket til den katolske Ferdinand, der ikke var anerkendt som arveberettiget i Sønderjylland og iøvrigt ingen børn havde, og den unge Fredrik Karl, der ikke var anerkendt som legitim. Kongen stod altså temmelig frit overfor fremtiden og han benyttede i rigt mål denne frihed. Han kunde erklære huset Pløn for retlig uddød med Joakim Fredrik, og derefter inddrage Nørborg i henhold til traktaten af 1671; men Pløn og Sæbygård på Ærø vilde da gå i arv til de andre linjer af huset Sønderborg som gammelt lensgods. Derved vilde måske en ny linje blive lensberettiget i Sønderjylland.

Ved at anerkende Fredrik Karl som legitim kunde han derimod komme videre ved forlods aftaler. Det vilde desuden se ilde ud, om Fredrik IV året efter at have kronet sin adelig fødte hustru til Danmarks dronning,

vilde underkende sønnen af en hertug og hans ægteviede hustru som legitim arving i Danmark.

Under 7. November (1722) udstedte da også Fredrik Karl en revers til kongen, hvorefter han forpligtede sig til som vederlag for den kongelige anerkendelse at give afkald på Als og Ærø, for så vidt de tilhørte huset Pløn, «und selbige I. K. M. und dero königl. Hause zu ewigem Erb und Eigenthum überlassen». Indtil han kan tiltræde arven i Pløn skal kongen overlade ham nogle af de Nørborgske godser.

Efter at denne revers var bleven stadfæstet af hertugens formyndere, Detlev Reventlov og v. John, deklareredes han på Københavns slot tillige med sin søster som legitime medlemmer af huset Sønderborg og et legitimationspatent udstedtes under 18. December af kongen som «supremus feudi dominus totiusque familiæ caput». Kort efter fik han udlagt Nørborg og Melsgård på Als og Sæbygård og Gudsgave på Ærø. Om en forlening eller mutbevis var der selvfølgelig ikke tale.

I året 1729 døde derpå hertugen af Rethwisch, som havde gjort fordring på Pløn, medens kongen holdt det besat med tropper og lod det administrere. Han satte derpå Fredrik Karl i besiddelse af det hele hertugdømme i Holsten og fik så til gengæld de sønderjydske godser formelt afståede (3. Oktober 1729). Dermed ophørte slægtens forhold til det danske hertugdømme; den uddøde som bekendt 1761 med Fredrik Karl.

Der haves endnu et hidtil upåagtet vidnesbyrd om kong Fredrik IV's opfattelse af Plønernes ret. Det kunde jo ikke negtes, at denne slægt havde erhvervet sig en selvstændig ret til en eventuel arvefølge i Sønderjylland, og ingen kunde vide, om den engang i tiden kunde blive

lige så farlig som Gottorpernes tegnede til at skulle blive. Da han derfor i Breitenaus skrift om arvefølgen i Pløn stødte på en bemærkning om det hertugelige arkiv på slottet i Pløn, skrev han til forfatteren og pålagde ham at sætte sig i besiddelse af dette arkiv, udtage alt hvad der vedkom det oldenborgske forlig i original og kopi, lige til registraturer og protokoller, og sende det til København.

En så radikal fremgangsmåde kunde Breitenau selvfølgelig ikke godkende. «Erstlich ist E. K. M. bei der ganzen Sache habendes Absehen ohne allen Zweifel dahin gerichtet, geheimer raisons halber keine Nachricht von der ehemals vorgewesenen Oldenburgischen Successionsstreitigkeit und darüber mit dem fürstl. Hause Plön erichtetem Vergleiche in dem plönischen Archiv weiter zu lassen, sondern allsolches daselbst wo möglich zu supprimiren und in die Vergessenheit zu bringen, welchen Zweck aber zu erreichen bewandten Dingen nach und um folgender Ursachen willen eine pur lautere Unmöglichkeit sein dürfte.» Aktstykkerne var alt for bekendte, de fandtes f. ex. også hos Gottorperne osv.; det vilde være vanskeligt at få fat i arkivet og det vilde kuldkaste de påstande, man stadig havde fremholdt, at besættelsen af Pløn havde fundet sted «aus blosser Absicht auf das bonum publicum»; kejseren vilde tage sig af modparten m. m. (17. Nov. 1724).

Ordningen af den nærborgske sag 1729 borttog endelig den ængstelse, som Breitenaus legitimistiske anskuelser havde holdt kongen i med hensyn til disse traktater.

Kort efter Ferdinand af Rethwisch døde hertug Filip Ernst af Glyksborg (12. November 1729). Sønnen Fredrik henvendte sig strax til sekretæren Jakob Görritz i det tyske kancelli i København, dengang gehejme registrator,

for at få gode råd med hensyn til hvad han nu havde at foretage. Denne svarede under 17. December, at hans fader havde søgt lenets fornyelse inden år og dag både efter sin faders og efter kong Kristian V's død, og det samme måtte han gøre; derefter vilde han strax få mutbeviset. Imidlertid indkom hans ansøgning ikke; Görritz sendte ham den 14. Januar 1730 afskrift af den ældre, men derved blev det. Kong Fredrik IV døde så den 12. Oktober og kort efter er ansøgningen konciperet i Rensborg og indleveret i København (28. Nov. 1730 og 14. Jan. 1731). Der kan neppe være tvivl om, at man har fået betænkeligheder i konsejlet imod at forny disse mutbeviser i den gamle form og at det hele derved er gået i stå, indtil den nye konge havde bestøget tronen og omgivet sig med helt nye mænd. Derefter udstedtes der et mutbevis efter den gamle form, den 5. Marts 1731; det lovede altså forlening med hertugdømmet Glyksborg og med den fælles hånd på Sønderjylland. Ugedagen efter stadfæstedes ridderskabets privilegier, ligeledes i strid med den af den afdøde konge fastholdte praxis.

Brugen af den gamle formel i mutsedlen («fælleshånden») var utvivlsomt en uagtsomhed eller måske snarere frugten af et misforstået retfærdighedshensyn hos den unge konge, som var tiltrådt med en stærkt udpræget tendens til at rette faderens formentlige fejl. Efter 1721 at tale om en «fælleshånd» på Sønderjylland var uforsigtigt, ligesom det var en forunderlig uagtsomhed, at man i de nye segl i kollegierne tildels igen indførte det ældre våben med de sønderjydske løver i midtskjoldet. A. Hojer har endog i sin historie omtalt det som en almindelig foranstaltning, hvad det ingenlunde var; thi f. ex. det kongelige reskript til overretten på Gottorp med meddelelse om